

Àmbit social i criminològic

Estudi encarregat pel Centre d'Estudis
Jurídics i Formació Especialitzada

Recerca avaluativa sobre el programa “Límits”

Autors

Màrius Martínez Muñoz
Laura Arnau Sabatés
Marta Sabaté Tomás

Any 2015

Recerca avaluativa sobre el programa “Límits”

Màrius Martínez

Laura Arnau

Marta Sabaté

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avís legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 No adaptada de Creative Commons](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.ca) el text complet de la qual es troba disponible a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.ca>

Així doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se citi l'autoria del material i el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia) i no se'n faci un ús comercial ni es transformi per generar obra derivada.

Persones que han col·laborat en aquest estudi:

L'equip de treball de la UAB, ha quedat configurat pels professors Màrius Martínez (director) i Laura Arnau, així com Marta Sabaté com a tècnica de suport, tots ells vinculats a la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'equip de treball de Justícia Juvenil ha quedat configurat per Andreu Estany Ricart, Montse Cima Mollet, Marina Cerdà Llongueras, Antònia Hernández Martín, Anna Esquerrà Roqueta, Charo Soler Roque, Joan Almirall Llopart i Teresa Saiz García.

L'equip de treball del CEJFE va estar format per Marta Ferrer Puig, Manel Capdevila Capdevila i Berta Framis Ferrer.

La recollida de dades amb els usuaris la van fer els tècnics aplicadors del programa Límits i els tècnics que passaven els qüestionaris al grup control, tots ells membres dels diferents equips de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil.

Tècnics aplicadors del programa: José Lopez Morales, Bonaventura Baró Xipell, Araceli Carretero de Abajo, Àngels Arenyes Cruells, Joan Almirall Llopart, Inés Busquets Pal, Teresa Saiz García, Mª Jesús Tejero Malandia, Cristina Garcia Pérez i Pili Fuertes Bertolín.

Tècnics que van passar els qüestionaris al Grup Col·laborador: Mª Jesús Tejero Malandia, M. Angeles Menéndez Cuenca, Montserrat Perez Fortuny, Mariona Jiménez García, Teresa Saiz García, Carme Perez de Gregorio, Manel Casanova Vilagran, Salvador Moreno Puerto, Angels Dalmau Pibernat, Laura Izquierdo Freixas i Ana Haro Royo.

A tots ells volem agrair la seva participació. També volem agrair la col·laboració indirecta però necessària dels coordinadors dels equips d'Execució de Mesures en Medi Obert i els coordinadors dels equips d'Assessorament Tècnic de Menors de tot Catalunya promovent i facilitant la feina als tècnics.

Sumari

1.Introducció.....	7
2. Marc teòric	12
2.1. Els comportaments disruptius dels fills.....	12
2.2. Les pràctiques parentals	13
2.3. Programes d'intervenció per a l'entrenament de les pràctiques parentals	15
2.4. Els estàndards de qualitat en l'avaluació de programes d'entrenament parental basats en l'evidència (EBPs).....	19
3. Metodologia	23
3.1. Objectius de l'estudi	23
3.2. Disseny de l'estudi.....	24
3.3. Procés de selecció i identificació de la mostra de famílies	27
3.4. Pla d'obtenció i registres de la informació.....	29
3.4.1. Instruments adreçats a les famílies	29
3.4.2. Estratègies i instruments adreçats als tècnics aplicadors i responsables del programa	35
3.4.3. Resum del dispositiu instrumental	36
3.4.4. Protocols d'aplicació.....	38
3.5.Resum del pla d'avaluació	38
3.6. Procediments per al tractament i anàlisi de la informació	43
3.7. Cronograma i fases de l'estudi	43
4. Els resultats del programa Límits.....	46
4.1. Limitacions	46
4.2. Característiques dels participants (famílies i professionals).....	47
4.2.1.- Característiques de les famílies	47
4.2.2. Característiques dels professionals que apliquen el programa.....	51

4.3. Eficàcia del programa a curt termini: canvis en la percepció de les pràctiques parentals	51
4.3.1. Millora de la percepció d'autoeficàcia en relació amb les habilitats parentals segons les pròpies famílies	52
4.3.2. Millora de la percepció d'autoeficàcia en relació a les habilitats parentals des de la visió dels fills.....	58
4.3.3. Millora de la percepció d'autoeficàcia en relació amb les habilitats parentals segons els tècnics aplicadors.....	59
4.3.4. Transferència de les pràctiques parentals a la vida real segons la percepció de les famílies i dels tècnics aplicadors.....	60
4.3.5. Millora de la percepció del comportament del fill segons les famílies	65
4.4. Eficàcia del programa a llarg termini: perdurabilitat i transferència dels aprenentatges	69
4.4.1. Perdurabilitat de la percepció d'autoeficàcia en relació amb les pràctiques parentals segons les famílies	70
4.4.2. Perdurabilitat de la percepció amb relació al comportament dels fills segons les famílies.....	71
4.5. La visió dels professionals: tècnics aplicadors i responsables del programa	72
4.5.1. Punts forts	73
4.5.2. Punts febles	74
4.5.3. Propostes formulades pels professionals	77
5. Conclusions globals i propostes	81
5.1.- Conclusions	81
5.2. Propostes	83
6. Referències bibliogràfiques	87
Annexos	91
Glossari	91

Acrònims	94
Annex 1: Instruments adreçats a les famílies	95
Qüestionari inicial sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals.....	95
Qüestionari inicial sobre la percepció del comportament del fill/a	96
Qüestionari final sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals treballades.....	97
Qüestionari final sobre la percepció del comportament del fill/a	99
Qüestionari final sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals	100
Qüestionari diferit sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals treballades.....	101
Qüestionari diferit sobre la percepció del comportament del fill/a	102
Formulari per a les dades sociodemogràfiques	103
Graella d'observació de la dinàmica de les sessions i dels aprenentatges.....	107
Qüestionari pels pares i mares de valoració de les sessions.....	109
Annex 2: Protocols	111
Annex 3: Qüestionari de satisfacció adreçat a aplicadors.....	113
Annex 4: Guions dels grups de discussió	114
A4.1.- Guió entrevista amb responsables del programa Límits	114
A4.2.- Guió entrevista amb aplicadors del programa Límits	115
Annex 5: Dificultats i facilitadors segons els tècnics	118
Annex 6: Professionals que han participat en la recerca.....	122

1.Introducció¹

El programa *Límits*, està adreçat a famílies amb joves que prenen contacte amb l'àmbit de Justícia Juvenil que a Catalunya depèn de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil (Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya). Aquests joves s'han vist involucrats pressumpta o provadament en la comissió d'un delictes. Es tracta d'un programa adreçat a les seves famílies amb caràcter selectiu i preventiu, que ha estat funcionant des del 2007, en diverses edicions a tot el territori català (Barcelona, Sabadell, Tarragona, Girona, Mataró, Lleida i Sant Feliu) aplegant una experiència i trajectòria remarcable que ha incidit en 351 persones (245 famílies) (font: Unitat de Programes i Innovació) El programa incorpora processos d'avaluació de la dinàmica i satisfacció de les persones participants (pares i mares) en relació amb les sessions realitzades.

El programa Límits és una proposta estructurada d'intervenció preventiva de caire selectiu amb grups de famílies de joves que passen pel circuit de la justícia juvenil i deriva d'un programa anterior – Protego – d'entrenament familiar en habilitats educatives per a la prevenció de les drogodependències.

La seva finalitat és reforçar la funció educativa de les famílies dels menors i dels joves que passen per l'esmentat circuit de justícia, per tal de limitar l'ús de drogues i la reincidència en la transgressió de les normes per part dels fills.

Els objectius generals del programa són:

- Millorar la quantitat i la qualitat de la comunicació familiar.
- Augmentar la qualitat de les relacions familiars.
- Disminuir la freqüència i la intensitat del conflicte familiar.
- Enfortir els lligams entre pares i fills i la vinculació dels fills a la família.

¹ En aquest document s'utilitzen termes genèrics que fan referència a subjectes de gènere tant masculí com femení com: "fill" (fill/a), "tècnics" (tècnics/tècniques), "coordinadors" (coordinadors/rs).

- Capacitar els pares per establir normes de conducta dels fills, clares i coherents.
- Millorar el seguiment i la supervisió de la conducta dels fills.
- Augmentar la utilització de mètodes de disciplina positiva per part dels pares.
- Augmentar l'ús d'estratègies de resolució de problemes en l'educació dels fills.

En tractar-se d'un programa selectiu, no té caràcter universal en el seu plantejament inicial. Va adreçat a famílies que tenen algun fill que ha fet transgressions que l'han portat a entrar en el circuit de justícia juvenil.

El programa consta de vuit sessions grupals de treball de diferents estratègies a partir de l'abordatge de continguts relacionats amb les relacions i els lligams, la comunicació, els conflictes, l'establiment de normes i la disciplina.

La metodologia parteix de l'organització de grups d'entre dotze i quinze participants, entès com a nombre òptim per sota del qual es limiten les possibilitats d'enriquiment a partir de les experiències aportades pels altres participants, mentre que grups més nombrosos necessitarien de més temps i incrementarien el cost relatiu. El programa és dinamitzat per dos monitors que es complementen. Un presenta els continguts, porta la dinàmica i promou la participació i interaccions, i l'altre proporciona suport i observa el desenvolupament de cada exercici o activitat.

Es procura que participin el pare i la mare sempre que sigui possible. En les sessions es fan explicacions, discussions, simulacions, suport grupal, exercicis d'assaig de conducta, modelatge i pràctiques d'habilitats. El programa preveu també l'assignació de deures –o tasques– per fer a casa, , com a element de generalització i pràctica en situacions reals, de les habilitats apreses a cada sessió per després revisar la seva eficàcia o incidència en la sessió següent.

Els continguts que es treballen es detallen a la següent taula per sessions:

Taula 1. Continguts de les sessions del programa

Sessió i títol	Contingut
Aprendre a definir objectius de canvi de conducta dels fills	Presentació del programa i dels participants <ul style="list-style-type: none">• Funcions de la família• Objectius de l'educació dels fills• Definir objectius de canvi de conducta
Habilitats de comunicació	Freqüència de converses i dificultats per parlar amb els fills <ul style="list-style-type: none">• Afavorir i millorar la comunicació amb els fills• Habilitats comunicatives• Crítiques constructives
Reducció dels conflictes i millora de les relacions familiars	Origen i importància del conflicte familiar <ul style="list-style-type: none">• La nostra conducta condiona la dels altres• Hàbits comunicatius i relacions familiars• El control de la ira i de les explosions de ràbia
Establiment de normes i límits	Sentit i necessitat de les normes i els límits de conducta <ul style="list-style-type: none">• Estils educatius i interiorització de normes per part dels fills• Pautes per establir i comunicar normes i límits• Reforçar el compliment de les normes
Supervisió, sancions i vinculació familiar	Millorar la supervisió de la conducta dels fills <ul style="list-style-type: none">• Pautes per castigar amb seny i comunicar sancions als fills• Les bones relacions ajuden a complir les normes• Compartir, decidir i fer coses plegats
Resolució de problemes	La resolució de problemes en l'educació dels fills <ul style="list-style-type: none">• La precipitació i la ira dificulten la resolució de problemes• Altres punts d'interès per fer front als problemes de conducta• Resolució de problemes de conducta
Posició familiar sobre el tabac, l'alcohol i la resta de drogues	Transmissió de normes sobre temes sensibles <ul style="list-style-type: none">• Normes familiars sobre el tabac, l'alcohol i les altres drogues• La por a parlar de drogues amb els fills• Continguts i actituds per parlar amb els fills sobre drogues
Seguiment	Revisió de l'aplicació a la vida real de les habilitats apreses <ul style="list-style-type: none">• Conclusions i valoracions dels participants• Tancament del programa

Font: Larriba i Duran, 2009, p.16

Les sessions es desenvolupen en base a un mateix esquema de treball pautat:

1. Benvinguda als participants.
2. Revisió de la realització de les tasques dutes a terme a casa.
3. Presentació dels objectius de la sessió.
4. Desenvolupament dels continguts, alternant la presentació d'informació per part del conductor del grup amb la realització d'exercicis de discussió i d'assaig de conducta (*role-playing*).
5. Presentació de les tasques per a casa corresponents a la sessió.
6. Tancament de la sessió, tot lliurant als participants un full amb els punts bàsics tractats i anunciant el tema que es treballarà en la sessió següent.

La primera i la darrera sessió són una mica diferents per ser el moment de trencar el gel, conèixer el grup i presentar el programa així com per l'absència de deures a revisar en el primer cas i per no tenir continguts nous en el darrer.

El programa està profusament detallat en un document de 130 planes editat pel Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya (Larriba i Duran, 2009). El document conté les indicacions metodològiques per a ser aplicat i les fitxes de cadascuna de les vuit sessions amb una seqüenciació especificada per fases que disposen d'una estimació de temps per a ser desenvolupades.

Passat aquest temps en el desenvolupament d'un programa, a més de l'avaluació que internament es realitza – en termes de satisfacció de les persones participants i dels professionals que intervenen - és apropiat pensar en un procés avaluatiu extern que permeti identificar i descriure'n les seves fortaleses com també aquells elements que poden ser objecte de millora.

Per això, el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE), en el marc de l'àmbit de recerca, i partint de l'interès dels equips del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic (en endavant SMAT), de l'Àrea de Medi Obert i de la Unitat de Programes d'Innovació de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil van encarregar un estudi per tal d'avaluar diferents aspectes del programa esmentat.

El treball que aquí es presenta s'ha desenvolupat en base als cursos que es van fer de setembre de 2012 a octubre/novembre de 2013, tot i que s'ha perllongat fins a febrer de 2014 per les accions d'avaluació diferida dels cursos de 2013. Addicionalment es va conformar el grup col·laborador durant el mateix període que han durat els cursos per al grup experimental.

2. Marc teòric

2.1. Els comportaments disruptius dels fills

Els comportaments disruptius són comuns durant els primers anys de vida dels infants però, en contextos normalitzats, declinen a mesura que creixen i són reemplaçats per maneres socialment més acceptables d'expressar voluntats i emocions com la frustració o l'enuig (Axberg i Broberg, 2012). Quan aquests comportaments persisteixen, el risc que els problemes empitjorin s'incrementa. Si bé es tracta d'un procés complex, sembla que els models transaccionals que combinen la comprensió dels efectes individuals, genètics i epigenètics però també les interaccions entre factors psicològics i socials són els que millor l'expliquen.

Les característiques del menor són importants (el seu historial mèdic, vulnerabilitat/resiliència, problemàtiques diverses: son, alimentació, salut física i mental, entre d'altres) tot i que també s'identifiquen característiques positives per al desenvolupament: competència social, temperament fàcil, intel·ligència mitjana o superior, locus intern, alta autoestima, sentit de l'humor, recerca d'ajuda en els "altres" positius, iniciativa i presa de decisions, orientació al futur, entusiasme i motivació. Totes aquestes característiques són importants, especialment en el moment de la descoberta del món, l'acceleració en el creixement, la tendència a la impulsivitat i a la necessitat de posar a prova els propis límits i els de l'entorn, com sovint passa durant l'adolescència.

Els joves que mostren nivells elevats de problemes de conducta tendeixen a mostrar un curs vital accelerat cap als rols adults, passant sovint per la ocurrencia de problemes de comportament durant l'adolescència. Els joves en aquestes condicions tendeixen a abandonar l'escola, consumir substàncies tòxiques i a la paternitat més aviat del que seria habitual (Capaldi, 2004). D'altra banda també s'ha identificat la relació entre consum de substàncies tòxiques i conducta transgressora i conductes antisocials. El conjunt de comportaments són considerats indesitjables per les normes socials.

Els problemes comportamentals poden explicar-se a partir de quatre nivells del sistema de desenvolupament que van del nivell molecular (intrapersonal) al

cultural (factors socials i culturals). El nivell molecular es relaciona amb un nivell d'activitat alt, un pobre control inhibitori, una major vulnerabilitat a sentiments, afectes negatius i ira i una alta tolerància a l'assumpció de riscos. El segon nivell es centra en les interaccions socials, particularment amb els pares a la infantesa i amb els iguals a l'adolescència. Com es veurà en l'apartat següent, les estructures positives d'involucració parental, d'acompanyament i disciplina es relacionen amb l'absència de problemes i, per contra, el rebuig dels iguals pro socials i l'associació amb joves involucrats en comportaments problemàtics es consideren factors de risc, ja que és amb aquests joves que molts altres problemes de comportament s'inicien, es practiquen i es reforcen. El tercer nivell està configurat per factors de risc contextuals que afecten la família, com els baixos ingressos, l'atur, l'estatus socioeconòmic de la família, els comportaments antisocials de la família, l'estrès parental, les transicions parentals (com és el cas dels divorcis, etc.), així com les característiques del veïnat. El quart nivell social i cultural té a veure amb les normes i missatges del propi grup sociocultural i de l'entorn en què el jove interactua, incloent els missatges dels mitjans de comunicació, especialment de la televisió i el cinema (Capaldi, 2004).

2.2. Les pràctiques parentals

L'entorn familiar i socioeconòmic té una influència clau en el desenvolupament dels infants i joves. Així, per exemple, un context normalitzador o permissiu amb el consum de substàncies tòxiques en l'etapa adolescent pot afavorir que el menor o jove estructuri una manera d'entendre la vida i d'actuar amb més riscos pel que fa a la salut i la integració social.

La família constitueix un factor clau per predir i per prevenir conductes en els fills, esdevenint principal factor de protecció o de risc. És en aquest context de protecció que cal establir límits de forma clara, sense malmetre les relacions. El desenvolupament positiu del rol parental (*positive parenting*), tal i com assenyalava la recomanació del Consell d'Europa (2006), és el conjunt de conductes basades en els millors interessos de l'infant, que és la criança, l'empoderament, la no violència, i que proporciona reconeixement i orientació, i que inclou

l'establiment de límits que permetin el seu complet desenvolupament per assolir el millor a casa, a l'escola, amb els amics i en la comunitat.

La competència, tal com expliquen Rodrigo et al. (2009), es refereix a la capacitat de les persones per generar i coordinar respostes (afecte, cognició, comunicació, comportament) de manera flexible, adaptativa, a curt i llarg termini front a demandes associades a les tasques vitals i a generar estratègies per aprofitar oportunitats dels contextos de desenvolupament. La competència parental seria doncs el conjunt de capacitats que permeten als pares afrontar de manera flexible i adaptativa la tasca vital de ser pares, d'acord amb les necessitats evolutives i educatives dels fills i dels estàndards considerats acceptables per la societat, aprofitant les oportunitats i recolzaments que proporcionen els sistemes d'influència de la família per desplegar-les; essent el resultat de l'ajustament entre les condicions psicossocials, l'escenari educatiu i les característiques del menor.

Azar i Winzierl (2005, a Rodrigo et al., 2009) agrupen les competències parentals en cinc àrees:

1. Educatives (maneig del nen o jove, cura física, seguretat i expressió emocional)
2. Sociocognitives (perspectivisme, expectatives adequades respecte a les capacitats, atribució positiva i autoeficàcia)
3. Autocontrol (d'impulsos, percepcions precises, habilitats d'autocontrol, assertivitat)
4. Maneig de l'estrès (autocura, relaxació, capacitat per divertir-se, manteniment del recolzament social, afrontament, planificació)
5. Socials (solució de problemes interpersonals, empatia, reconeixement de les emocions).

Hoeve et al. (2009) resumeixen les dimensions de la parentalitat en dues: el suport i el control. El suport pot ser representat per un conjunt d'aspectes de comportament com l'acceptació, l'afecció, l'estima, la calidesa, la responsabilitat, la sensibilitat, la comunicació i la intimitat, però també per la hostilitat, la negligència i el rebuig. El control pot ser autoritatiu o autoritari. El primer es re-

fereix al conjunt d'estratègies orientades cognitivament a partir de proporcionar informació estimulant el comportament responsable del menor. El control autoritari, en canvi, es refereix a l'exercici d'una ferma disciplina coercitiva, orientada per l'adult de manera restrictiva que emfasitza els aspectes negatius del control com el càstig o la retirada de l'afecte. Es considera l'estil autoritatiu com a positiu i educatiu i l'autoritari com a contraproductiu i vinculat, en els seus nivells més durs, als comportaments antisocials. Més recentment s'han introduït els conceptes de control conductual (behavioral control) i control psicològic. El primer es defineix com els intents parentals per controlar i regular el comportament dels fills a través de l'establiment de normes i regles i el seu seguiment i d'una consistència en la utilització de la disciplina, aquestes pràctiques han estat associades a baixos nivells de delinqüència. El control psicològic es refereix a les intrusions en el desenvolupament psicològic del nen a través d'estratègies com la retirada de l'afecte, mantenint al nen dependent i la utilització de la culpa per controlar el fill.

Combinant les anteriors aproximacions, els mateixos autors proposen quatre tipologies d'estils parentals: autoritaris (baix suport i alt control), autoritatius (alt suport i alt control), permissius (alt suport i baix control), negligents (baix suport i baix control).

Quan s'analitza l'escenari, cal considerar les percepcions i pràctiques educatives emprades per a la criança dels fills que configuren de fet el marc de desenvolupament del menor.

2.3. Programes d'intervenció per a l'entrenament de les pràctiques parentals

Tal com expliquen Martínez González i Becedoniz (2009), els canvis socials en les dinàmiques de convivència familiar han propiciat que els governs dels diversos països de la Unió Europea es plantegin la necessitat de donar resposta i recolzament a les famílies per a que puguin desenvolupar processos positius de transició i adaptació de les seves dinàmiques internes, així, el Comitè de Ministres dels Estats Membres de la Unió Europea va dictar la Recomanació sobre polítiques de recolzament al desenvolupament de la parentalitat positiva, referides a la conveniència d'escoltar i analitzar les demandes de recolzament

a les famílies per a que puguin desenvolupar adequadament el seu rol parental, com també a la necessària col·laboració entre els professionals que hi treballen, les famílies i els menors i el desenvolupament d'actuacions que promoguin la parentalitat positiva a través de serveis i programes educatius (Consell d'Europa, 2006). Com assenyala Martínez González (2009), l'esmentat comitè de Ministres de la UE recomana que les pràctiques parentals positives siguin promogudes i recolzades institucionalment a través de serveis i programes educatius.

A l'Estat espanyol i a Catalunya en particular s'han anat desenvolupant iniciatives en aquest sentit. Els programes solen tenir una orientació multidisciplinar, preventiva, parteixen de necessitats, es desenvolupen en contextos diversos (escolars, comunitaris, associatius, o en altres institucions). Parteixen de la comprensió del procés de desenvolupament humà i de les interaccions en aquests processos, socials i familiars en particular i tots aquells elements que faciliten l'exercici d'una parentalitat positiva: la comunicació, la presa de decisions, la resolució de problemes i la gestió de la convivència familiar. Les metodologies solen caracteritzar-se per ser bidireccionals, experiencials, grupals, actives i participatives.

És necessari dissenyar programes de millora de les habilitats educatives i d'entrenament d'estratègies de gestió familiar i de relació amb els fills: comunicació, supervisió de la conducta filial, establiment de normes i de límits de conducta, reducció de conflictes i millora de relacions o resolució de problemes. Com assenyalen Letarte et al. (2010) els nens i joves amb dificultats romanen a les seves famílies que són, de fet, l'agent primari de socialització, per això és essencial examinar quines intervencions poden proporcionar a aquestes famílies un suport efectiu. És el que Martínez González (2009) anomena Orientació Educativa per a la Vida Familiar.

Els programes poden ser de prevenció universal, destinats a grups sencers de la població, o programes de prevenció selectiva, adreçats a segments de la població exposats a un major nombre de factors de risc: dificultats d'adaptació, fracàs escolar, consum prematur de tòxics, etc.

Segons la classificació de Martín-Quintana et al. (2009) existeixen en l'actualitat tres generacions de programes grupals per a fomentar les competències parentals. La primera generació la constitueixen aquells programes que emfasitzen la qualitat de les pautes educatives parentals prenent que les famílies proporcionin un ambient de recolzament i estimulació al desenvolupament de nens i nenes. S'actua unidireccionalment amb pares i mares i es combina amb visites domiciliàries. La segona generació la integren programes bidireccionals que posen l'èmfasi en la qualitat de les interaccions pares – fills en les activitats quotidianes, construeixen relacions de vincle, d'empatia, ensenyen a posar límits i a manejar les conductes inapropiades i/o agressives dels fills. Els programes de tercera generació (que s'estan experimentant en l'actualitat) tenen per objectiu afavorir la qualitat del funcionament familiar com a sistema mitjançant actuacions comprensives (abasten diversos aspectes alhora), durables (es perllonguen en el temps), multidomini (afecten aspectes de la persona: afectiu, cognoscitiu, procedimental) i multicontext (es desenvolupen en escenaris diferents) a través d'afavorir la relació de parella, la coparentalitat, el recolzament a la transició a la maternitat de mares adolescents o joves amb escassos ingressos com també a través de processos de participació família-escola. D'altra banda, considerant la formació de pares i mares, els mateixos autors destriuen tres models: l'acadèmic, el tècnic i l'experiencial. El primer, amb un predomini de la informació general i conceptual sobre el desenvolupament i l'educació dels fills. El segon, basat en l'entrenament de tècniques i recursos pràctics per a la modificació de la conducta, i el tercer, a partir de les vivències i la seva reconstrucció participativa i reflexiva.

La taula següent resumeix les característiques de quatre programes de segona generació - un de l'Estat espanyol, un del País Basc, un de Catalunya i un dels EUA - i un de tercera generació, de Canàries (Martín-Quintana et al., 2009).

Taula 2. Característiques de quatre programes de segona generació

Autor/a/ programa/ impulsor	Sessions	Continguts	Participants
Martínez González, 2009 Programa Guía para el desarrollo de competencias (Ministerio Asuntos Sociales)	11 x 2h.	Dirigit a pares i mares de menors, amb edats compreses entre els 2-17 anys. Informació sobre característiques evolutives dels menors; Habilitats cognitives, de relaxació i d'autoregulació emocional; Autoestima i assertivitat en el desenvolupament de la funció parental; Comunicació assertiva: Hàbits i habilitats d'escolta i d'expressió verbal, gestual i paraverbal; Estratègies de resolució de problemes i de negociació Disciplina per a fomentar l'autoregulació del comportament en els fills: Límits, normes i conseqüències.	15 – 20
Larriba i Duran 2009 Límits (Departament de Salut / Departament de Justícia)	8 x 2h.	Dirigit a pares i mares de menors, amb edats compreses entre els 14-18 anys i que estan dintre del circuit de justícia juvenil Aprendre a definir objectius de canvi de conducta dels fills, Habilitats de comunicació, Reducció dels conflictes i millora de les relacions familiars, Establiment de normes i límits, Supervisió, sancions i vinculació familiar, Resolució de problemes, Posició familiar sobre el tabac, l'alcohol i la resta de drogues, Seguiment de l'aplicació de les habilitats apreses a la vida real	15
Bartau i De La Caba, 2009 Programa de intervenció educativa y familiar Assoc. Argabe – MIDE - UPV	5 x 2 h.	Dirigit a pares i mares de menors, amb edats compreses entre els 4-14 anys. Per a pares i mares: Parentalitat activa i democràtica, estimulació i autoestima, disciplina i desenvolupament de la responsabilitat, recolzament i cooperació, millores en la vida familiar. Per a nens i nenes: necessitats de nens i nenes, autoestima, responsabilitat, ser carinyós i aprendre a cuidar i la festa.	18

Autor/a/ programa/ impulsor	Sessions	Continguts	Participants
Martin-Quintana et al., 2009 Programa de apoyo Personal y Familiar ECCA - ULL	20 x 1,5 h.	Dirigit a pares i mares de fills/es menors a càrrec. Desenvolupament del vincle afectiu, conèixer el nostre fill/a, aprendre a regular el comportament infantil, la primera relació amb l'escola, educar: una tasca en solitari?	-
Webster – Stratton et al. 1992 Those incredible years	16 x 2 h.	Dirigit a pares i mares, professores/es i nens/es per a prevenir i tractar els problemes de conducta des de la primera a la mitjana infància El joc amb els nens, reforçament positiu, establiment de límits, gestió de comportaments difícils, resolució de problemes, problemes relatius a l'àmbit escolar.	6 - 8

Altres exemples de programes que s'han implementat a l'Estat espanyol i a Catalunya orientats a fomentar la protecció, les competències parentals i la resiliència són: *Programa de Apoyo Psicológico Materno Infantil (Paterno)* (PAPMI) (Cerezo, 1990-2001); *Programa de Formación y Apoyo Familiar (FAF)* (Hidalgo et al., 2007); *Programa de Competencia Familiar (PCF)* (Kumpfe, Orte et al. (2006); *Programa de Apoyo a Madres y Padres de Adolescentes* (Oliva et al., 2007); *Programa Aprender Juntos, Crecer en Familia* (Amorós et al., 2012); *Programa de Apoyo Personal y Familiar (Educar en Familia)* (Rodrigo et al., 2000); *Crecer Felices en Familia: Un Programa de Apoyo Psicoeducativo para Promover el Desarrollo Infantil* (Rodrigo et al., 2008); *Vivir la Adolescencia en Familia. Programa de Apoyo Psicoeducativo* (Rodrigo et al., 2010).

2.4. Els estàndards de qualitat en l'avaluació de programes d'entrenament parental basats en l'evidència (EBPs)

Els estàndards dels programes basats en l'evidència (EBPs) aplicats al context de la infància i adolescència en risc cobreixen quatre dimensions bàsiques: a) La qualitat de l'avaluació relacionada amb les evidències d'eficàcia i d'efectivitat del programa; b) l'impacte de la intervenció relacionat amb els canvis positius atribuïbles al programa; c) l'especificitat de la intervenció que recull aspectes relacionats amb l'enfocament del programa, la seva lògica i practicitat i, d) la

possibilitat de generalitzar la implementació del programa a altres contextos o serveis (Axford et al., 2012).

Tal com afirmen Chaffin i Friedrich (2004) en el context dels serveis socials i la salut – i els programes d'entrenament parental en podrien formar part – cal centrar la praxi professional en l'anomenada pràctica basada en l'evidència, perspectiva relativament nova consistent en desenvolupar de manera competent, amb una alta fidelitat, aquelles pràctiques que hagin mostrat o millor demostrat una alta seguretat i efectivitat. La fidelitat té a veure amb el grau en què la pràctica és fidel als protocols i manuals i fins a quin punt els elements idiosincràtics, individuals o creatius han estat presents (pràctica informada per evidències). La qüestió és, doncs, aportar evidències basades en la recerca sobre la bondat i ajustament de les pràctiques, més enllà de l'evidència clínica, basada en experiències o trajectòries professionals individuals (amb les quals, d'altra banda, es comparteixen els codis ètics, el sentit de les pràctiques de referència i la voluntat d'establir bones relacions amb les persones participants).

La recerca basada en evidències presenta dificultats metodològiques notables; amb tot, cal tenir present que l'avaluació d'un programa és sempre el primer pas necessari per passar de l'evidència a la generació de coneixement contrastat, primer pas per a l'optimització dels programes.

Els programes educatius per a la millora de l'exercici de la parentalitat proporcionen beneficis significatius per a nens i adolescents amb dificultats d'adaptació social i per als seus pares i mares. Millora del clima familiar, augmenta la percepció d'auto eficàcia, els beneficis es generalitzen a altres entorns i perduren, tal i com es posa de manifest, per exemple, a l'avaluació desenvolupada per Bartau i De la Caba (2009), en la qual s'aprecien millores produïdes per un programa d'entrenament de les pràctiques parentals, en la comprensió de les necessitats dels fills, en les habilitats per a la parentalitat, en el desenvolupament emocional dels menors, en les relacions familiars, així com també en la consciència dels propis fills respecte a les dificultats dels pares i mares per cuidar-los.

Una de les revisions més extenses i exhaustives és la de Letartre et al. (2010) tot considerant diverses metanàlisis de recerques sobre els programes de formació o entrenament parental i els seus efectes. Aquesta metanàlisi identifica resultats positius, tot i que també assenyala dificultats i limitacions metodològiques i resultats no concloents.

En estudis amb fills amb problemes de comportament, els programes d'entrenament d'habilitats parentals s'han mostrat eficaços, en relació amb la millora de les pràctiques parentals i en la millora del comportament dels fills. La metanàlisi de Letartre et al. (2010), assenyala que els programes mostraven efectes positius en les actituds i comportaments dels pares cap als fills. Les famílies empraven més i millor els reforçaments positius, els incentius, una disciplina més apropiada i una millor disciplina verbal així com millors estratègies de monitorització i seguiment. Mostraven menys i amb menor freqüència comportaments disruptius en els fills. També mostra que, de manera encara no conclusiva, les percepcions sobre els comportaments dels fills estaven relacionades amb la utilització de pràctiques parentals. Indica també que les famílies preferien participar en programes grupals més que en teràpies individuals. Tot i que també adverteix que molts dels programes han estat poc avaluats (tal com també assenyalen Rodrigo et al., 2009) i els que ho han estat, presenten limitacions metodològiques significatives com el ja esmentat problema que molt pocs fan servir grups col·laborador. Nimer et al. (2006), a Letartre et al. (2010), assenyalen que només 8 dels 23 estudis revisats en tenien). L'avaluació que es va desenvolupar del programa *Those Incredible Years* va considerar les pràctiques familiars, la percepció d'autoeficàcia dels pares, la percepció dels pares vers la conducta dels seus fills i la satisfacció amb relació al programa. Els resultats foren positius per a les pràctiques i la percepció dels fills i no va mostrar diferències en la percepció d'autoeficàcia o en les expectatives, essent aquestes les qüestions que probablement necessitin més temps per a mostrar canvis significatius.

En la revisió de recerques sobre els programes d'entrenament de la parentalitat positiva, Axberg i Broberg (2012) destaquen els resultats positius quan s'han ensenyat habilitats de comunicació emocional, interacció positiva amb els infants o joves, consistència en la disciplina. Els resultats de la seva pròpia re-

cerca a partir del programa Those Incredible Years a Suècia mostren resultats positius tant pel que fa a la reducció dels comportaments disruptius en relació amb un grup col·laborador (grup en llista d'espera) com pel que fa a la perdurabilitat en el temps, transcorregut un any des de la finalització del programa.

3. Metodologia

3.1. Objectius de l'estudi

Aquest estudi pretén avaluar el programa Límits per identificar les fortaleeses i els aspectes a millorar en el seu funcionament així com també determinar la seva efectivitat i eficàcia.

Concretament es proposa:

1. Valorar l'eficàcia objectiva del programa a curt i llarg termini (transcorreguts dos mesos des de la seva finalització) en relació amb els objectius que es planteja i amb l'aplicació dels aprenentatges adquirits (transferència de les pràctiques parentals a la vida real).
2. Identificar la percepció de canvis positius, per part dels fills, de les pròpies famílies i dels professionals, en relació amb les pràctiques parentals de les famílies participants, atribuïbles a l'aplicació del programa.
3. Valorar l'efectivitat del programa amb relació als efectes no previstos de la implementació i a les condicions d'aplicació (compromís per part dels professionals, implicació de les famílies, canvis en el context on s'ha aplicat, nivell d'implementació...etc).
4. Identificar punts forts i punts febles del programa pel que fa als diferents territoris i equips i amb relació als diferents perfils de joves i de famílies.

Per dur a terme el primer objectiu s'identificarà una línia base o punt de partida en relació amb les percepcions de les famílies respecte a l'autoeficàcia de les seves pràctiques parentals, en relació amb els comportaments dels fills. Així mateix, s'establirà una comparativa de les diferències, abans i després de l'aplicació del programa, entre el grup objecte d'estudi i un grup control de famílies de característiques similars a les que realitzen el programa *Límits* però en les que no s'intervingui.

Per fer-ho, s'ha optat per un enfocament metodològic mixt, que combina tant la metodologia quantitativa com la qualitativa segons els objectius a assolir en cada fase de la recerca (vegi's figura 1). Aquest enfocament aporta major diversitat al procés de recollida de dades i permet una comprensió més global del

fenomen a estudiar, aportant major solidesa i rigor a l'anàlisi de les dades (Mertens, 2010). A continuació es presenten les principals característiques de la metodologia d'avaluació de l'estudi:

Figura 1. Metodologia d'avaluació de l'estudi

3.2. Disseny de l'estudi

Aquest treball es pot considerar una recerca avaluativa doncs combina la valoració dels diferents elements que conformen un programa d'intervenció i els elements de control de variables i dissenys quasi experimentals propis de la recerca educativa.

Els models avaluatius dels programes basats en evidències entenen l'avaluació com un contínuum en el que es presenten diferents fases avaluatives dividides en tres moments: abans de la intervenció, durant la intervenció i després de la intervenció (Chacón et al. 2013). Així doncs, per garantir l'avaluació del programa Límits s'ha elaborat un pla d'avaluació amb el propòsit de planificar, sistematitzar i dotar de coherència interna tot el procés avaluatiu. Aquest pla contempla la recollida d'informació en tres moments: (1) Avaluació inicial, a

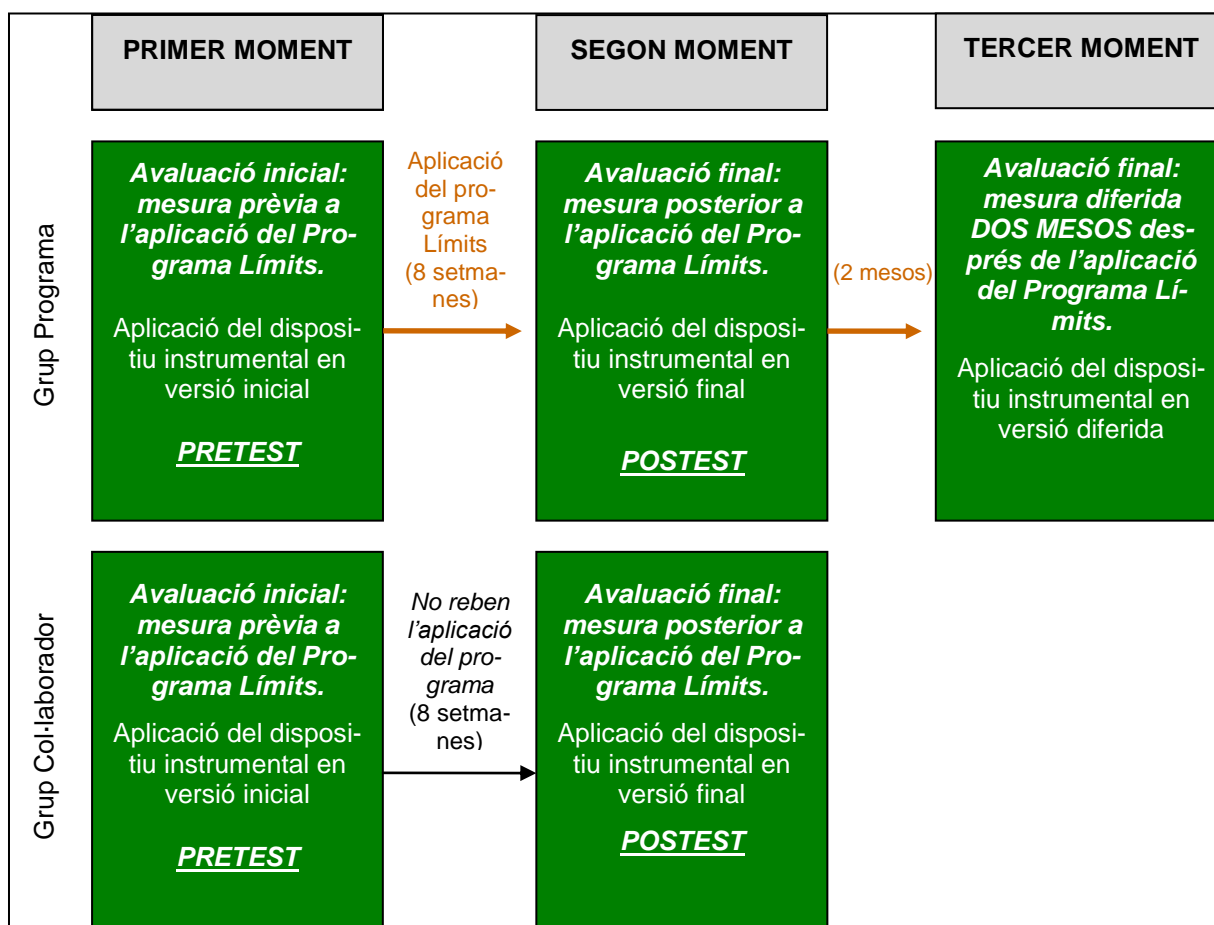
l'inici del programa, per detectar el perfil d'entrada i la percepció dels participants (famílies); (2) avaluació de procés, durant el procés d'aplicació, per valorar el grau d'adequació dels diferents elements que componen el programa als objectius perseguits i, identificar en quina mesura els pares i mares van adquirint i posant en pràctica les habilitats i les competències parentals i, finalment, (3) avaluació final, a l'acabament del programa, per identificar el grau en què el programa ha permès donar resposta als objectius plantejats en relació amb les necessitats de canvi de les famílies participants.

D'acord amb els objectius de l'estudi (rendiment de comptes del programa), s'han considerat tres criteris d'avaluació utilitzats en l'avaluació de resultats (*accountability*) dels programes basats en evidències (Arruabarrena, 2009; Chacón et al., 2013; Pérez Juste , 2006; Fernández-Ballesteros, 1995):

- Eficàcia objectiva: es relaciona amb l'assoliment dels objectius proposats d'acord als nivells desitjats
- Eficàcia subjectiva: recull la percepció subjectiva dels implicats –destinatari i aplicadors del programa- d'acord al seu grau de satisfacció. S'utilitza com un complement de l'eficàcia objectiva
- Efectivitat: permet identificar els efectes no esperats del programa ja siguin positius, negatius o neutres, és a dir, aquells efectes que no s'havien previst amb anterioritat. (D'acord amb la proposta de Fernández-Ballesteros, 1995; Pérez Juste, 2006).

Per dur a terme l'avaluació del programa Límits d'acord als criteris anteriorment esmentats, s'ha partit d'un disseny quasi-experimental, pretest–posttest amb grups experimental -grup programa (GP)- i control -grup col·laborador (GC)-, aquest disseny està integrat en el pla d'avaluació del programa i en el propi procés formatiu. Un disseny d'aquest tipus permet desenvolupar accions d'obtenció i registre d'informació de manera diacrònica i longitudinal: abans, durant, en acabar i de manera diferida (dos mesos després de la finalització del programa Límits) i constatar si s'han assolit els resultats previstos i no previstos un cop finalitzat el programa (vegi's figura 2).

Figura 2. Etapes avaluatives del programa Límits

La temporalització de la recerca ha estat condicionada per la seqüència i la durada del programa Límits (8 setmanes). Així les aplicacions dels instruments s'han realitzat abans d'iniciar el programa (versió inicial), un cop finalitzat el programa (versió final) i dos mesos més tard de la seva aplicació (versió diferida), aquesta última per constatar la perdurabilitat dels resultats. Per al grup col·laborador (GC) la informació s'ha obtingut coincidint amb la situació inicial i final del grup programa (GP).

Aquest tipus de disseny està especialment indicat quan es realitzen avaluacions sobre l'eficàcia de programes basats en evidències ja que permet recollir evidències durant tot el procés i facilita la presa de decisions fonamentades (Chacón et al., 2013).

3.3. Procés de selecció i identificació de la mostra de famílies

La població està configurada per tots els pares i mares que tenen fills en el circuit de justícia juvenil a partir dels perfils que es determinen per la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil (DGEPCJJ). Els perfils o criteris d'inclusió de famílies al programa han estat elaborats conjuntament per tècnics amb més experiència en l'aplicació del programa, la darrera versió d'aquests criteris és del 2012 (Unitat de Programes i Innovació).

Per seleccionar els participants s'ha utilitzat un mostratge no probabilístic intencional i s'han establert uns criteris previs de selecció de la mostra d'acord amb els requeriments i regulacions del marc institucional i jurídic i que ja venien prèviament determinats per Justícia Juvenil.

El grup programa (GP) està configurat per aquelles famílies que han participat en el programa Límits durant el període de 2011 a 2013. En el cas del GP, el tècnic derivador dels equips de Justícia detectava en una entrevista les famílies que, per les seves característiques, eren susceptibles de participar-hi. En aquest cas, el tècnic els explicava el programa Límits i en què consistia el procés de recerca, per després, si la família accedia a participar, derivar-la. En tot moment la participació de les famílies va ser voluntària. El mostratge ha donat com a resultat un GP amb 60 participants (38 mares, 18 pares, 4 tutors legals) amb un total de 42 famílies. De les 60 persones del GP, sis han abandonat el programa prematurament al·legant motius de feina, incompatibilitats horàries, i/o desinterès.

En relació a l'equip que fa l'atenció i la posterior derivació al programa, els participants han estat atesos pels equips tècnics del SMAT i pels equips de Medi Obert Barcelona 2, Barcelona 5, Terres de l'Ebre i Girona.

Taula 3a. Nombre de participants del GP distribuïts per equips de Medi Obert

	Frequència	Percentatge
Equips tècnics de l'SMAT	11	18,3
Medi Obert Barcelona 2 (Sant Feliu de Llobregat)	20	33,3
Medi Obert Barcelona 5	11	18,3
Equips tècnics de Girona	7	11,7
Equips tècnics de Terres de l'Ebre	11	18,3
Total	60	100,0

El grup col·laborador (GC) està configurat per aquelles famílies que no han seguit el programa però que igualment tenen fills en el circuit de justícia i característiques sociodemogràfiques equivalents a criteri dels derivadors. Aquestes famílies han respost els mateixos qüestionaris en els mateixos moments. En el cas del GC s'ha seguit el mateix procediment: el tècnic derivador detectava en una entrevista les famílies que podien ser susceptibles de participar al programa però, que per la seva situació, no podien participar-hi. El mostratge ha donat com a resultat un GC amb 31 subjectes (22 mares, 8 pares i 1 tutor legal). D'aquestes, s'han exclòs 6 persones que han declarat haver participat en algun altre programa o activitat dirigida a pares i mares durant el temps d'aplicació del programa Límits. Finalment 25 persones han format part del GC.

En relació als equips derivadors, quasi la meitat dels participants del grup col·laborador han estat atesos per l'Equip de Medi Obert de Barcelona 5 (44%), seguit de l'Equip de Medi Obert de Girona (32%) o del de Medi Obert Barcelona.

Taula 3b. Casos integrants del grup col·laborador per equips tècnics territorials

	Frequència	Percentatge
Equips tècnics de l'SMAT i de Medi Obert Barcelona 1	8	25,8
Medi Obert Barcelona 5	12	38,7
Equips tècnics de Girona	10	32,3
Equips tècnics de Terres de l'Ebre	1	3,2
Total	31	100,0

Dels 85 casos en total entre els 60 del GP i els 25 del GC, la mostra productora de dades –i apte per fer els contrastos vàlids pre-postest- s’ha concretat finalment en 73 persones: 53 participants en el GP i 20 en el GC, amb 42 i 17 famílies, respectivament (vegi's taula 4).

Taula 4. Composició de la mostra i de les famílies

	Mostra convidada	Mostra participant	Mostra real	Famílies
Grup Programa	60	60	53	42
Grup Col·laborador	31	25	20	17
Total	91	85	73	59

També s’ha comptat amb la participació dels equips tècnics que apliquen el programa, que han estat 6 equips el 2011, 6 en el 2012 i 9 equips en el 2013. D’aquests 5 persones han participat en el grup de discussió (Vegi’s annex 6).

Es va comptar també amb la participació d’un conjunt de 12 persones vinculades a la coordinació del programa dels Equips Tècnics de l’SMAT i de Medi Obert (veure annex 6).

Finalment, s’ha comptat amb la participació dels fills de les famílies participants –35 fills de les famílies del grup programa i 12 fills de famílies del grup col·laborador- .

Per recollir la informació relacionada amb les famílies i els seus fills, s’ha utilitzat un protocol de codificació que ha permès protegir l’anonimat dels participants . El grup de recerca només ha tingut accés als codis per emparellar qüestionaris però no a la identitat de les persones.

3.4. Pla d’obtenció i registres de la informació

L’estudi contempla la utilització de diferents instruments i estratègies per a l’obtenció i registre de la informació que s’han aplicat als diferents agents participants (famílies i tècnics aplicadors).

3.4.1. Instruments adreçats a les famílies

Per a poder recollir tota la informació necessària per a fer aquest estudi s’han dissenyat i validat fins a 10 instruments adreçats a les famílies en dues versi-

ons, una catalana i una castellana. La taula següent en recull les seves característiques identificatives:

Taula 5. Característiques dels instruments d'avaluació

Instrument	Model²	Moment d'aplicació	Tipus d'aplicació	Destinatari	Idioma
Qüestionari inicial sobre la percepció d'autoeficàcia en relació a les pràctiques parentals	6.1	Inicial	Autoaplicació destinataris	Grup programa / Grup col·laborador	Català i castellà
Qüestionari inicial sobre la percepció del comportament del fill	6.2	Inicial	Autoaplicació destinataris	Grup programa / Grup col·laborador	Català i castellà
Qüestionari final sobre la percepció d'autoeficàcia en relació a les pràctiques parentals treballades	9.1.e	Final	Autoaplicació destinataris	Grup programa	Català i castellà
Qüestionari final sobre la percepció del comportament del fill	9.2	Final	Autoaplicació destinataris	Grup programa / Grup col·laborador	Català i castellà
Qüestionari final sobre la percepció d'autoeficàcia en relació a les pràctiques parentals	9.1.c	Final	Autoaplicació destinataris	Grup col·laborador	Català i castellà
Qüestionari diferit sobre la percepció d'autoeficàcia en relació a les pràctiques parentals treballades	10.1	Diferit	Autoaplicació destinataris	Grup programa	Català i castellà
Qüestionari diferit sobre la percepció del comportament del fill	10.2	Diferit	Autoaplicació destinataris	Grup programa	Català i castellà
Consulta als fills	18	Final	Entrevista telefònica	Grup programa / Grup col·laborador	Castellà i català

Tots els instruments adreçats a les famílies han estat contrastats i validats a partir de la valoració per part dels tècnics aplicadors, que van aportar suggeriments i comentaris conduents a la seva millora tant des del punt de vista formal com de contingut. Aquest procés es va dur a terme durant el mes d'octubre i la

² La numeració dels models segueix un ordre intern segons un dossier de treball on hi havia altres documents utilitzats. CEJFE (2012)

primera meitat de novembre del 2012 en una sessió de formació. Tots aquests qüestionaris es recullen en l'annex 1 de l'informe.

3.4.1.1. Qüestionari de “Percepció d’Autoeficàcia en relació a les practiques parentals” (model 6.1., model 9.1, i model 10.1)

Aquest qüestionari ha estat creat *ad hoc* i contempla les mateixes dimensions de contingut que aborda el programa Límits, fet que permet identificar en un primer moment el perfil dels participants en relació a la percepció de les seves pràctiques parentals.

El qüestionari està format per 18 ítems, on les famílies han de contestar amb una escala *Likert* de 0 (Gens) a 4 (Molt) la percepció d’autoeficàcia que tenen en relació a cadascuna de les pràctiques parentals. El qüestionari finalitza amb dues preguntes de control de la percepció d’autoeficàcia. La primera “Crec que sóc capaç de fer totes les coses que fan falta per ser un bon pare/mare” i la segona “Se’m dóna millor i gaudeixo més fent coses diferents a ser pare / mare”, igualment puntuades amb una escala *Likert* de 0 a 4.

Aquest mateix qüestionari, aplicat en versió final, aborda les mateixes qüestions que l’aplicat per realitzar l’avaluació inicial i està estructurat en les mateixes dimensions per tal de poder contrastar les respostes emeses per part dels participants abans i després del desenvolupament del programa. Aquest fet permet comprovar en quins aspectes les famílies se senten més competents una vegada finalitzat el programa en comparació en com se sentien abans d’iniciar-lo.

Complementàriament, el qüestionari en versió final incorpora un post-pre test (el mateix qüestionari inicial, administrat després de participar en el programa: és un pretest però administrat en situació “post”) com a estratègia per a comprovar l’equivalència amb les puntuacions del mateix qüestionari en versió pretest i poder contrarestar així els eventuais efectes de desitjabilitat social, d’aquiescència, la possible aleatorietat en les respostes del pretest o la ingenuïtat desinformada.

Quant a les propietats psicomètriques, el qüestionari de “Percepció d’Autoeficàcia en relació a les practiques parentals” presenta un nivell alt de consistència interna global ($\alpha = 0,894$). S’ha considerat oportú eliminar un ítem

(ítem 3, “Em sento capaç d'intentar millorar la comunicació amb la meua parella”) per incrementar-ne la fiabilitat, resultant un qüestionari de 17 ítems.

L'anàlisi factorial exploratori, ha permès confirmar l'estructura teòrica del qüestionari (dimensions de contingut que aborda el programa Límits) a nivell empíric amb un percentatge de variabilitat explicada del 76,7%. Així s'han agrupat les 17 preguntes del qüestionari a sis factors interpretables amb un alt índex de consistència interna i que es corresponen amb les dimensions de contingut teòriques treballades en el programa. A continuació es presenta una taula amb les característiques més rellevants dels factors extrets i que donen evidències sobre la validesa de l'estructura interna del qüestionari:

Taula 6. Estructura factorial del qüestionari i índex de consistència interna

Factor	Nom i descripció	Preguntes del qüestionari que agrupa	Índex de consistència interna per factors
Factor 1	“Habilitats de comunicació”	Em sento capaç de... 2. ...intentar millorar la comunicació amb el meu fill/a 4. ...parlar de temes importants amb el meu fill/a 5. ...parlar cada dia amb el meu fill/a 10. ...preguntar i conèixer més coses del meu fill/a	$\alpha = 0,845$
Factor 2	“Posició familiar sobre el tabac i les drogues”	Em sento capaç de... 1. ...dir al meu fill/a com ha de comportar-se 18. ...dir al meu fill/a el que jo penso de les drogues, el tabac i l'alcohol 17. ...parlar amb el meu fill/a sobre drogues, alcohol i tabac	$\alpha = 0,811$
Factor 3	“Reforç positiu i relacions familiars”	Em sento capaç de... 7. ...dir quines coses bones té el meu fill/a 11. ...dir al meu fill/a les coses que fa bé 12. ...buscar nous espais de lleure, d'oci...per fer activitats amb el meu fill/a	$\alpha = 0,748$
Factor 4	“Gestió de les sancions i càstigs”	Em sento capaç de... 13. ...decidir quines sancions o càstigs poso al meu fill/a 14. ...comunicar-li les sancions 15. ...fer-li complir les sancions o càstigs	$\alpha = 0,831$

Factor	Nom i descripció	Preguntes del qüestionari que agrupa	Índex de consistència interna per factors
Factor 5	“Normes i límits”	Em sento capaç de... 8. ...decidir quins límits poso a la conducta del meu fill/a 9. ...comunicar els límits de conducta al meu fill/a	$\alpha = 0,787$
Factor 6	“Autocontrol de les emocions”	Em sento capaç de... 6. ...controlar les meves reaccions quan m'enfado amb el meu fill/a 16 ...resoldre els problemes amb el meu fill/a de manera calmada	$\alpha = 0,557$

Aquest instrument mostra, doncs, evidències de validesa i de fiabilitat suficients per a poder constatar l'eficàcia dels resultats, si bé serà necessari triangular la informació amb altres tècniques que permetin el contrast de la informació recollida com els grups de discussió amb els aplicadors, la percepció dels fills i les graelles d'observació del procés que els aplicadors omplen durant l'aplicació del programa.

3.4.1.2 Qüestionari de “Percepció del comportament del fill/a” (Model 6.2., Model 9.2, Model 10.2)

Un segon qüestionari sobre “Percepció del comportament del fill/a” complementa els resultats del qüestionari de “Percepció d'Autoeficàcia en relació a les pràctiques parentals”.

Aquest qüestionari té per finalitat conèixer la percepció dels pares i mares, abans i després de l'aplicació del programa, en relació als problemes de comportament del fill (la freqüència amb la qual es donen els problemes de comportament i si les famílies consideren que és o no un problema per a ells). A partir de les respostes es pot dimensionar fins a quin punt les famílies identifiquen aquells comportaments com a factors de risc o per contra si no són conscients de que determinats comportaments disruptius poden ser un problema.

Alguns ítems d'aquest qüestionari es van extreure i adaptar del qüestionari *Eyberg Child Behaviour Inventory (ECBI)* (Eyberg i Pincus, 1999) destinat a mesu-

rar a través de 36 ítems la percepció dels problemes de comportament dels fills d'entre 2 i 16 anys a casa.

El qüestionari sobre "Percepció del comportament del fill/a" està compost per 15 ítems, i es divideix en dues parts: (1) "freqüència", on els pares han de contestar en una escala *Likert* del 0 (mai) al 4 (sempre) la freqüència amb què el fill es comporta d'aquella manera; i (2) "problema", on els pares han de contestar si aquell comportament disruptiu del fill/a els hi suposa o no un problema.

Quant a les propietats psicomètriques, el qüestionari de "Percepció del comportament del fill/a", presenta un nivell de consistència interna baix ($\alpha = <0.40$), no arribant al mínim desitjable en el camp de les ciències socials ($\alpha = >0.70$). En aquest sentit, els resultats observats s'han d'analitzar amb molta precaució. És probable que els subjectes en una primera aplicació (pretest) no hagin entès els ítems del qüestionari degut a l'alt grau d'abstracció i hagin contestat sense entendre els contingut de les preguntes (ingenuïtat desinformada). Alguns autors ja adverteixen sobre la disminució de la consistència interna quan els instruments requereixen un processament complex de la informació (Mertens, 2010). En canvi s'ha constatat que la fiabilitat d'aquest qüestionari augmenta després de la intervenció en el grup programa (GP) presentant en el postest un nivell de consistència interna moderadament més alt ($\alpha = 0.53$) mentre que el grup col·laborador (GC) segueix presentant en el postest un nivell de consistència baix ($\alpha = <0.29$).

Sembla, doncs, que l'efecte de la intervenció, a part d'ajudar als participants del GP a millorar el grau de comprensió dels ítems, ajuda també en el procés de contextualització de l'acció formativa obtenint una major consistència interna en el postest.

3.4.1.3. Consulta als fills de les famílies participants (Model 18)

Aquesta consulta va dirigida als fills dels pares i mares participants (tant del grup programa com del grup col·laborador) i només incorpora una única pregunta que permet contrastar la percepció dels progenitors una vegada finalitzat el programa en relació a la millora en la percepció de les habilitats parentals:

“En els últims 2 mesos has notat algun canvi de comportament en el teu pare/mare en la relació amb tu?” En cas afirmatiu, el qüestionari també inclou una pregunta oberta en la que se’ls demana que especifiquin quins són els canvis que han notat.

3.4.2. Estratègies i instruments adreçats als tècnics aplicadors i responsables del programa

A més del conjunt d’instruments adreçats a les famílies dels grups col·laborador (GC) i grup programa (GP), es van dissenyar diferents tècniques adreçades als tècnics i coordinadors del programa i que es van aplicar durant tot el procés d’avaluació:

- Qüestionari de dades sociodemogràfiques de les famílies participants (Model 14). Aquest qüestionari permet recollir les dades sociodemogràfiques personals com són: sexe, edat, estat civil, número de fills, tipologia de família, nivell educatiu propi, de la parella i dels fills, estat de salut propi i dels fills, situació econòmica, laboral i situació judicial del fill.
- Graelles d’observació participant semi-estructurada (Model 15). Aquesta graella d’observació és una fitxa on els tècnics aplicadors van anotar els canvis en les habilitats parentals de les famílies durant el desenvolupament del programa (després de cada sessió) amb l’objectiu de constatar l’adquisició i la transferibilitat o posada en pràctica dels aprenentatges (pràctiques parentals treballades) a la vida real. Concretament s’ha recollit informació en relació a la implicació de les famílies a les sessions, a la posada en pràctica de les estratègies parentals i a les dificultats i els elements facilitadors a l’hora d’aplicar les estratègies treballades.
- El qüestionari de satisfacció adreçat als tècnics aplicadors per valorar la utilitat i idoneïtat del dispositiu instrumental aplicat. Es va valorar l’aplicació de la graella d’observació i dels instruments adreçats a la família.

Taula 7. Estratègies i instruments adreçats als tècnics

Instrument	Model	Moment d'aplicació	Tipus d'aplicació	Destinatari	Idioma
Formulari de dades sociodemogràfiques	14	Previ al Programa	Tècnic derivador/aplicador	Grup programa / Grup col·laborador	Català
Graella d'observació de les sessions	15	Durant el Programa	Tècnic aplicador	Grup programa	Català
Qüestionari de satisfacció amb els instruments d'avaluació		Al final del programa	Tècnic aplicador	Tècnic aplicador	Català
Pauta per a realitzar el grup de discussió amb tècnics aplicadors	----	Durant el període d'estudi del programa	Investigadors de l'estudi	Tècnics aplicadors del programa	Català
Pauta per a realitzar el grup de discussió amb responsables	----	Durant el període d'estudi del programa	Investigadors de l'estudi	Responsables del programa	Català

Durant l'estudi es van realitzar també 2 grups de discussió per complementar la informació sobre el context i desenvolupament del programa Límits des de la percepció dels tècnics aplicadors i dels responsables del programa:

- Grup de discussió amb tècnics aplicadors del programa Límits en els diferents àmbits territorials (realitzat l'octubre de 2013).
- Grup de discussió amb els coordinadors i responsables del programa Límits segons els diferents nivells de responsabilitat (realitzat el juny de 2013).

El qüestionari amb les dades sociodemogràfiques de les famílies, la graella d'observació, el qüestionari de satisfacció així com els guions dels grups de discussió, es recullen en els annexos d'aquest informe (vegi's annexos 1, 3 i 4, respectivament).

3.4.3. Resum del dispositiu instrumental

A mode de resum, en la següent taula s'inclouen els instruments i els procediments de recollida d'informació que s'han emprat durant el desenvolupament del programa Límits per dur a terme l'avaluació inicial, de procés i final, tant amb el grup control com amb l'experimental.

Taula 8. Resum del dispositiu instrumental

Instrument / tècnica	Objectiu	Àmbits d'informació	Font d'informació
Qüestionari dades sociodemogràfiques	<ul style="list-style-type: none"> • Identificar el perfil de les famílies 	Perfil de família	Famílies participants aplicat pels tècnics que apliquen el programa límits i/o tècnics derivadors
Grups de discussió amb els tècnics que apliquen el programa	<ul style="list-style-type: none"> • Validar els instruments d'avaluació • Identificar fortaleeses i febleses del programa. • Recopilar propostes de millora 	<p>Funcionament del programa</p> <p>Satisfacció amb el programa</p> <p>Punts forts / febles i propostes</p>	Tècnics que apliquen el programa límits.
Entrevista grupal amb els responsables del programa i coordinadors d'equip	<ul style="list-style-type: none"> • Identificar fortaleeses i febleses des d'un punt de vista institucional i de gestió. • Recopilar propostes de millora 	<p>Funcionament del programa</p> <p>Satisfacció amb el programa</p> <p>Punts forts / febles i propostes</p>	Responsables de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil Referent del CEJFE Coordinador/a del programa
Qüestionaris d'autoaplicació per a les famílies: Qüestionari de percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals, qüestionari sobre la percepció del comportament del fill i qüestionari de satisfacció	<ul style="list-style-type: none"> • Identificar la percepció del comportament dels fills. • Descriure la percepció d'autoeficàcia parental en relació a les pràctiques parentals treballades al programa. • Identificar el nivell de satisfacció amb el programa • Identificar fortaleeses i febleses del programa recopilar propostes de millora 	<p>Percepció comportament dels fills</p> <p>Percepció d'autoeficàcia en relació a les pràctiques parentals recollides en el programa</p> <p>Satisfacció amb el programa i punts forts / febles i propostes</p>	Famílies participants al programa i famílies del grup col·laborador (excepte el qüestionari de satisfacció)
Graelles d'observació participant semiestructurada	<ul style="list-style-type: none"> • Identificar les millores en les estratègies de comportament parental practicades en les diferents sessions • Identificar i documentar les dificultats i els elements facilitadors de l'aprenentatge 	<p>Desenvolupament de l'aprenentatge</p> <p>Satisfacció amb el programa</p> <p>Punts forts / febles i propostes</p>	Famílies participants, aplicat pel tècnic formador
Consulta als fills de les famílies participants	<ul style="list-style-type: none"> • Identificar la percepció de canvis, per part dels fills en relació a les pràctiques parentals de les famílies participants 	Percepció dels fills en relació a la millora de les pràctiques dels progenitors	Fills de les famílies participants tant del grup programa com del grup col·laborador

3.4.4. Protocols d'aplicació

Finalment, van dissenyar-se també els protocols que havien de regular l'administració dels diferents instruments així com la seqüència d'actuació tant dels grups – programa (protocol per als aplicadors) com per al grup col·laborador (protocol per als derivadors). Els protocols figuren en els annexos (vegi's annex 2) i han permès assegurar la validesa en el procés d'aplicació dels instruments garantint les mateixes instruccions i condicions d'aplicació en tots els grups (validesa del procés de resposta).

Cal dir que el conjunt d'instruments, més els protocols de codificació i administració han quedat recollits en un dossier d'ús intern, elaborat pel personal del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE, 2012). En aquest informe es recullen exclusivament els instruments elaborats per l'equip de recerca.

3.5. Resum del pla d'avaluació

Con ja s'ha explicat, s'ha partit d'un disseny adaptat i flexible al context d'intervenció, d'acord a les necessitats i característiques concretes del programa. D'acord amb Chacón et al. (2013), s'han considerat tres elements clau: (1) agents implicats en el programa; (2) les tècniques i el tipus d'informació que s'obté en funció de les accions i (3) el moment temporal dels registres. L'esquema bàsic que resulta de la disposició conjunta d'aquests tres elements es presenta a continuació a mode de resum del pla d'avaluació (vegis taula 9):

Aquest pla d'avaluació permet avaluar els resultats del programa en termes d'eficàcia (determinar en quin grau s'han complert els objectius marcats) i extreure informació relativa al context, al disseny i al desenvolupament del programa per interpretar millor els assoliments aconseguits tan previstos com no previstos.

Taula 9. Síntesi final: relació entre moments, objectius de l'avaluació, objectes, indicadors, criteris, tècniques i fonts d'informació

Moments de registre	Objectius de l'avaluació	Objectes	Indicadors	Criteris	Tècniques	Agents implicats
Inicial	Identificar el perfil sociodemogràfic dels participants	Perfil sociodemogràfic (característiques dels usuaris)	Variables personals: sexe, edat, estat civil, número de fills, tipologia de família, nivell educatiu propi, de la parella i dels fills, estat de salut propi i dels fills, situació econòmica, laboral i situació judicial del fill	Pertinença, inclusió/exclusió	Qüestionari dades socio-demogràfiques (Model 14)	Tècnics però adreçat a les famílies GP
	Identificar les carències sobre les que incidir	Percepció pràctiques parentals/ continguts del programa	-Habilitat de comunicació -Establiment de normes i límits -Posició familiar sobre drogues i alcohol -Reducció de conflictes i millora de les relacions familiars -Supervisió, sancions i vinculació familiar -Resolució de problemes i autocontrol de les emocions	Priorització de necessitats	Qüestionari de pràctiques parentals, versió inicial (Model 6.1.)	Famílies GP i GC
		Comportament disruptiu dels fills	-Percepció del comportament dels fills		Qüestionari de comportament del fill, versió inicial (Model 6.2.)	Famílies GP i GC
Procés	Valorar si es duu a terme la intervenció tal i com es va planificar, tot identificant els aspectes crítics i la seva optimització.	Desenvolupament de les sessions	-Continguts -Activitats -Dinàmica de les sessions -Recursos -Temporalització -Moments de registre -Assistència	Coherència amb els objectius	Graella d'observació (Model 15)	Tècnics
				Adequació	Grup de discussió	

Moments de registre	Objectius de l'avaluació	Objectes	Indicadors	Criteris	Tècniques	Agents implicats
	Conèixer els resultats intermitjos	Resultats parcials (aplicació dels aprenentatges adquirits)	Habilitats parentals	Eficàcia parcial	Graella d'observació (Model 15)	Tècnics
Final	Valorar la consecució dels objectius	Assoliments en relació als objectius que es planteja: Percepció pràctiques parentals i al comportament dels fills	-Habilitat de comunicació -Establiment de normes i límits -Posició familiar sobre drogues i alcohol -Reducció de conflictes i millora de les relacions familiars -Supervisió, sancions i vinculació familiar -Resolució de problemes i autocontrol de les emocions	Eficàcia objectiva d'acord als objectius	Qüestionari de pràctiques parentals, versió final (Model 9.1)	Famílies GP i GC
			-Percepció del comportament del fill			
	Valorar la percepció de canvis positius, per part dels fills, en relació a les pràctiques parentals, atribuïbles a l'aplicació del programa	Assoliments en relació a la percepció de les pràctiques parentals des de la visió dels fills	-Canvis de comportament en les pràctiques parentals	Eficàcia d'acord als objectius	Consulta sobre la percepció de canvi de les pràctiques parentals de les famílies (Model 18)	Fills de les famílies participants GP i GC
	Valorar la satisfacció dels agents implicats	Satisfacció de les famílies (famílies).	-Desenvolupament de les sessions -Procés d'aprenentatge/percepció de canvi	Eficàcia subjectiva (satisfacció)	Qüestionari de satisfacció per a les famílies	Famílies GP

Moments de registre	Objectius de l'avaluació	Objectes	Indicadors	Criteris	Tècniques	Agents implicats
		Satisfacció dels tècnics i dels responsables i coordinadors del programa	<ul style="list-style-type: none"> -Suport institucional -Coordinació del programa -Selecció dels participants -Dinàmica de les sessions: dificultats, problemes relacionals, anècdotes, -Flexibilitat/adaptació del programa -interacció -Rol del formador -Reaccions del alumnes -Accions i comentaris no previstos que han funcionat bé 	<ul style="list-style-type: none"> Eficàcia subjectiva (satisfacció) Factibilitat del programa (ajustaments, flexibilitat) Pertinença del programa (si és necessària l'aplicació o no) 	Grups de discussió	<ul style="list-style-type: none"> Coordinadors responsables del programa Tècnics
	Valorar els efectes no previstos del programa	Efectes no previstos positius, negatius o neutres	<ul style="list-style-type: none"> -la implementació del programa -les condicions d'aplicació (compromís per part dels professionals, implicació de les famílies, característiques del context on s'ha aplicat, nivell d'implementació...etc) 	Efectivitat (efectes no previstos)	Grups de discussió	<ul style="list-style-type: none"> Coordinadors responsables del programa Tècnics
Diferida	Valorar la consecució dels objectius, transcorreguts dos mesos de l'aplicació del programa	Perdurabilitat /crystal·lització dels aprenentatges i transferència de les pràctiques parentals	<ul style="list-style-type: none"> -Percepció pràctiques parentals -Percepció del comportament dels fills 	Eficàcia objectiva a llarg termini (perdurabilitat i transferència dels aprenentatges)	<ul style="list-style-type: none"> Qüestionari de pràctiques parentals, versió diferida (Model 10.1) Qüestionari de comportament del fill, versió diferida (Model 10.2) 	Famílies GP

Com es pot observar en la taula 9, les tècniques per a l'avaluació s'han articulades a partir del moment en què s'apliquen, de manera que en situació inicial, intermèdia, final i diferida els qüestionaris recullen aquelles dades específiques d'interès d'acord amb el moment.

3.6. Procediments per al tractament i anàlisi de la informació

L'avaluació que s'ha realitzat és de caràcter mixt: per a l'anàlisi dels resultats s'han integrat les dades obtingudes a partir del procediment quantitatiu per una banda i del qualitatiu per l'altra.

Per la part quantitativa, s'ha utilitzat l'estadística descriptiva (univariant i bivariant) per descriure les principals característiques de la mostra i l'estadística inferencial unifactorial (proves T-test) per comparar les diferències entre els grups programa i el grup col·laborador en relació al seu aprofitament. També s'han utilitzat proves estadístiques multifactorials per determinar les propietats psicomètriques de l'instrument de percepció de les habilitats parentals (anàlisi de components principals) i per analitzar la incidència de possibles variables de confusió (sexe, grup i equip) en els resultats de millora del rol parental tant en el GP i en el GC (Model lineal General).

Per la part qualitativa, s'ha utilitzat la tècnica d'anàlisi de contingut que ha permès categoritzar la informació obtinguda per després analitzar la relació conceptual entre les categories identificades.

3.7. Cronograma i fases de l'estudi

El treball s'ha desenvolupat de febrer de 2012 a juny de 2014, tal i com es detalla a continuació:

1. *Elaboració del marc teòric i disseny d'instruments*: Durant tot el mes de setembre de 2012. Redacció del marc teòric i referencial i complementació de l'apartat metodològic.
2. *Grups de discussió amb tècnics del programa*: primera sessió per a documentar la visió dels tècnics i iniciar la validació dels instruments i el seu contingut així com el seu protocol d'aplicació a l'octubre de 2012. Segona ses-

sió al setembre de 2013 per identificar els principals elements de valor del programa, els seus punts forts i febles, i les possibles propostes de millora, des de la perspectiva dels professionals que l'apliquen.

3. *Entrevista amb responsables del programa*: per a documentar la visió dels responsables del programa, validar el disseny d'avaluació i concretar les condicions d'aplicació d'instruments a l'octubre 2012. Segona sessió al juny de 2013 per identificar els principals elements de valor del programa, els seus punts forts i febles, i les possibles propostes de millora, des de la perspectiva dels responsables del programa.
4. *Formació dels tècnics que han d'aplicar els qüestionaris*: presentació dels instruments validats i del protocol d'administració per a garantir la màxima homogeneïtat en aquest procés. Tres sessions durant octubre i novembre de 2012.
5. *Reunió amb els tècnics derivadors*: presentació del qüestionari d'avaluació i del protocol d'aplicació. Gener 2013.
6. *Aplicació dels qüestionaris a les famílies*: en situació inicial (I), continuada (C), final (F) i diferida (D) per a tres temporades d'aplicació del programa límits (tardor del 2012, primavera del 2013 i tardor del 2013). Les avaluacions diferides es fan 2 mesos després de la finalització del programa per avaluar-ne l'impacte. Com ja s'ha dit, s'apliquen en situació inicial als dos grups, col.laboratori programa (igual que en situació final), en situació diferida només al grup programa i en situació intermèdia també al grup programa.
7. *Lliurament de l'informe de progrés*: a finals d'octubre de 2012 es va lliurar un informe de progrés amb el marc teòric i referencial, el disseny complet de la recerca (incloent els instruments i guions d'entrevista) i la relatoria dels grups de discussió inicials amb tècnics i responsables del programa.
8. *Tractament de dades*: a partir de disposar de les primeres dades de les primeres edicions del programa que formaven part de la recerca, es va iniciar el procés de depuració i tractament de les dades. Aquest procés va desenvolupar-se de gener de 2013 a març de 2014.
9. *Explotació de dades*: un cop recollides, depurades i tractades totes les dades de les edicions del programa que formen part de l'estudi s'ha procedit a l'explotació de les mateixes, durant març i abril de 2014.

10. *Reunions de seguiment del projecte*: es van realitzar quatre reunions de seguiment del projecte per monitoritzar el procés: la primera en acabar totes les accions que formaven part de l'informe de progrés (octubre 2012), la segona en finalitzar la primera tanda d'aplicació del programa (desembre de 2012), la tercera en finalitzar la segona tanda d'aplicació del programa (maig 2013) i la quarta en finalitzar la tercera tanda d'aplicació del programa (desembre de 2013).
11. *Lliurament del segon informe de progrés*: El novembre del 2013, per informar dels avenços realitzats durant l'any 2013.
12. *Lliurament de l'informe definitiu*: L'informe definitiu s'ha lliurat a finals de juny de 2014.

4. Els resultats del programa Límits

En aquest apartat es presenten els resultats obtinguts. En un primer moment s'assenyalen algunes limitacions metodològiques de l'estudi per després explicar les característiques de les famílies, a partir de les dades facilitades pels tècnics a través del qüestionari de dades sociodemogràfiques (model 14). En un segon moment es presenten els resultats obtinguts a través de l'aplicació dels diferents instruments d'avaluació i de la realització dels grups de discussió amb els tècnics i responsables del programa. En els respectius apartats s'indica a partir de quins instruments s'han obtingut les dades que es presenten.

4.1. Limitacions

Abans de presentar els resultats, cal considerar algunes limitacions que han sorgit durant l'estudi. L'estudi presenta tres limitacions que cal tenir en compte a l'hora de considerar les dades disponibles, els resultats i la interpretació que se'n fa. La primera té a veure amb la mida de la mostra productora de dades i les implicacions en la transferència de resultats, la segona amb el caràcter autoinformat de les dades recollides. La tercera fa referència a la manca de disponibilitat de dades primàries sobre la satisfacció del programa (eficàcia subjectiva).

La primera limitació té relació amb la mida de la mostra. El disseny inicial de l'estudi, d'acord amb les previsions, preveia que la mostra convidada s'acostés a les 100 famílies si bé, per les pròpies característiques contextuais i situacionals, aquest objectiu no s'ha aconseguit, especialment en el cas del grup control. En aquest sentit seria interessant poder comptar amb un major nombre de famílies per acabar de confirmar les tendències apuntades i analitzar altres elements que poden incidir en l'eficàcia i efectivitat del programa com la voluntarietat o no de les pròpies famílies a assistir, la motivació dels professionals, les característiques de les famílies, la situació de salut mental dels pares, etc. Amb les dades disponibles en el moment de realitzar aquest estudi, els resultats obtinguts només poden ser transferibles en aquells casos en els quals la població tingui característiques similars a les de la mostra estudiada.

La segona limitació està vinculada al caràcter d'allò que mesuren els qüestionaris adreçats a les famílies. Els qüestionaris utilitzats per mesurar les percepcions d'autoeficàcia de les famílies amb relació a les pràctiques parentals i les percepcions del comportament del fill són d'autoinforme. Aquest fet fa que la mesura sigui més procliu al biaix degut a un problema d'autoconcepte (tendència a informar en positiu o en negatiu sobre els pròpies habilitats) i d'aquiescència (tendència a respondre sempre la mateixa casella de resposta independentment del ítem). Per contrarestar aquests efectes, i contrastar la percepció de les famílies en relació a l'adquisició i aplicació de les pràctiques parentals, els tècnics aplicadors han utilitzat una pauta d'observació individual per cada participant al final de cada sessió i durant el desenvolupament del programa. Tanmateix, en un futur, seria desitjable fer una entrevista als participants per acabar de triangular la informació i valorar l'adquisició i aplicació dels aprenentatges a casa.

La tercera limitació té a veure amb la manca de dades primàries sobre la satisfacció dels participants en el programa. El qüestionari de satisfacció adreçat a famílies, tot i que es va aplicar, no va formar part de les dades codificades individualment, fet que va impossibilitar la seva explotació estadística. La satisfacció s'ha pogut valorar de manera indirecta a través de les percepcions dels tècnics i responsables del programa.

4.2. Característiques dels participants (famílies i professionals)

4.2.1.- Característiques de les famílies

Del conjunt de les 91 persones que van contestar el qüestionari de dades sociodemogràfiques (pares, mares i tutors legals) i que han format part de la mostra convidada, 7 eren de Catalunya i 54 persones d'altres indrets d'Espanya, 1 d'Algèria, 7 de Marroc, 4 d'Europa (França i Regne Unit) i la resta de països llatinoamericans (16 persones). Dues persones no van declarar d'on eren. Una mica més de la meitat (50 persones) declaren parlar en castellà a casa i una quarta part – 24 persones - ho fan en català. 7 declaren parlar en català i castellà; 2 diuen fer-ho en anglès, català i castellà, i 4 en àrab.

La mitjana d'edat d'aquests participants és de 47,98 anys (amb una desviació de 7,6 anys). Els fills participants tenen una mitjana d'edat de 18,2 anys, amb una desviació típica de 4,7 anys.

Un 13% dels 91 participants (12 persones) ha participat abans en algun programa d'habilitats parentals de característiques diverses o en actuacions prèvies sobre aquesta temàtica (teràpia familiar, psicologia, grups de pares TDAH, consultes amb treballadors socials).

Dos terços dels participants en l'estudi són mares (64,4%) i un terç pares (29%) o tutors legals (5,6%). Un 30% dels casos (27 persones) provenen de famílies amb un sol fill vivint a casa i un 40% amb dos (36 persones), un 10% dels casos conviuen amb tres o quatre fills (10% i 6,4% respectivament) un 6,7% declara no conviure amb cap fill (6 persones).

Dos terços de les estructures familiars estan formades per dos progenitors (pare i mare 62,6%- 57 persones- o família reconstituïda 5,5%- 5 famílies-), el 22% són famílies monoparentals (20 famílies).

Gairebé la meitat (47,3%) de les famílies són de pares separats, i en aquests casos el nucli de convivència és majoritàriament la mare (38,5% del total de la mostra conviuen amb la mare front a un 7,7% que conviuen amb el pare).

Un 15,4% dels casos (14) han tingut una separació de més d'un any del fill o filla amb el progenitor. En cinc casos de fins a 6 mesos (5,5%) , en 4 de sis mesos a un any (4,4%). En el darrer any, un 70,3% dels casos han conviscut tot l'any amb el fill (65 persones).

Un 10% dels progenitors (9 persones) presenta malalties físiques de caràcter molt divers, per a la qual pren medicació en la major part dels casos (8,9%) i un 90% (80 persones) no presenta malalties físiques.

Un 3,3% dels casos (3 persones) presenten malaltia mental (que els aplicadors etiqueten com a baixa moral, alcoholisme, psicosi i depressió) acompanyada en 2 dels casos (2,2%) de medicació.

Un 10% dels casos (9 persones) presenta trastorns emocionals i / o afectius com depressió, ansietat i desmotivació. En 5 casos amb medicació (5,6%).

Finalment, s'han reportat 12 casos més (11,1%) d'altres trastorns que etiqueten com alcoholisme, depressió, disminucions, toxicomanies, i altres problemes o patologies). 10 d'aquests casos prenen medicació.

37 persones presenten estudis primaris acabats o inacabats (40%); 19 persones (21%) estudis secundaris acabats o inacabats. Un 13,2% (12 persones) cicles formatius i un 9,9% estudis universitaris (9 persones).

El nivell d'ingressos cobreix les necessitats bàsiques de la família en 4 de cada 5 casos (suposa el 78% dels casos, 71 persones), no sent així en el 20 % restant (20 persones). Gairebé dos terços (60,5%) treballen fora de casa, a temps complet el 42,9% o a temps parcial el 17,6%. Un 18,7% de casos no treballa però declara està buscant feina i un 9,9% que no treballa. Un 23% rep algun tipus d'ajuda financera i un 5,5 rep l'atur (subsidi o prestació contributiva).

Dels 91 casos que han motivat la participació en el programa, 66 reporten que els fills són nois i 15 que són noies (10 casos no han reportat el sexe del seu fill). En 26 casos, el fill és portat per equips tècnics de l'SMAT i en 43 casos per part d'equips tècnics de medi obert.

Cinc participants declaren que el fill presenta malaltia física que no va acompanyada de medicació i 6 participants presenta malaltia mental (brot psicòtics per consum de tòxics, hiperactivitat, TDAH) només en un cas va acompanyat de medicació. Vuit participants declaren que el fill presenta trastorns emocionals que en 3 casos suposen medicació. 15 casos presenten altres malalties de tipus divers (dificultat per controlar-se, insomni, ansietat, etc.) la meitat dels quals es medica.

57 participants declaren que el seu fill està estudiant (un 63%), 29 usuaris (un 32%) diuen que els fills no estudien ni treballen, i només en un cas combina ambdues activitats. 60 participants declaren que els fills tenen els estudis secundaris inacabats. 17 participants han declarat que els seu fill ha acabat la se-

cundària obligatòria, 1 dels quals estudia o ha iniciat batxillerat i 6 fan Cicles Formatius de Grau Mig.

Quant a la seva situació judicial, més de la meitat es troben en una situació de resolució judicial ferma, una quarta part pendents de resolució i un 8,8% en situació de resolució cautelar. Cinc casos es troben en altres situacions (instrucció, pendent de resolució de mediació, resolució finalitzada i assistència voluntària).

Taula 10. Situació judicial del fill

	Freqüència	Percentatge
Resolució judicial cautelar	8	8,8
Resolució judicial ferma	50	54,9
Pendent de resolució	24	26,4
Altres	9	8,8
Total	91	100,0

En 53 casos (58,2%) s'intervé des dels equips d'execució de mesures en medi obert, en un 20,9% des del servei de mediació (19 casos), en un 15,4% s'intervé des del servei de mediació i d'assessorament (14 casos) i en 3 casos des d'un centre educatiu de Justícia Juvenil (3,3%). En 4 casos s'intervé des d'altres programes (4,4%).

En 43 usuaris que participen en el programa Límits (47,3%) el seu fill presenta el primer contacte amb la justícia juvenil, 33 casos (un 36,3% dels participants) tenen un fill que presenta entre 2 i 3 causes i els fills de 12 dels participants (un 13,2%) en tenen més de 3. En la meitat dels casos el delicte que se'ls imputa és *contra les persones* (50,5%), un 41,8% de delictes són *contra la propietat*, en un 14,3% d'*altres* tipus de delictes (danys i robatoris amb violència, amenaces o intimidació majoritàriament), un 6,6% *contra la salut pública* i, un cas és un delicte *sexual*. L'edat en que els fills van cometre el primer delicte es situa entre els 14 i els 17 anys, concentrant-se la meitat dels casos entre els 15 i 16 anys.

En un 44% dels casos consta que el jove es relaciona amb grups d'iguals dis-socials. Un 70% dels joves ha tingut contacte amb les drogues. En gairebé la meitat dels casos consta l'abús en el consum de substàncies tòxiques. En menys d'un 20% dels casos no hi ha consum o toxicomania.

Les famílies participants en el programa han atès una mitjanada de 6,6 (SD=1,81) sessions de les 8 planificades. Dos terços dels participants (33 persones) han assistit a 7 o 8 sessions del programa. Un terç (16 persones), a sis o menys sessions. I, sis persones han abandonat el curs.

4.2.2. Característiques dels professionals que apliquen el programa

Els professionals que apliquen el programa Límits són tècnics dels equips de l'Àrea de Medi Obert (AMO) o del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic (SMAT) de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil (DGEPCJJ). Es tracta de titulats superiors amb formació d'Educació Social, Treball Social o Psicologia.

Els aplicadors han rebut formació específica per aplicar el programa, per part de l'entitat que el va dissenyar i de la DGEPCJJ. També han rebut una sessió de formació per a l'aplicació dels diferents protocols d'avaluació del programa per part de l'equip investigador de la UAB i dels responsables de la Unitat d'Investigació Social i Criminològica del CEJFE i de la DGEPCJJ.

4.3. Eficàcia del programa a curt termini: canvis en la percepció de les pràctiques parentals

Per determinar l'eficàcia del programa a curt termini s'ha triangulat la informació provinent dels qüestionaris adreçats a les famílies, als seus fills i de la graella d'observació adreçada als tècnics aplicadors.

Els canvis que es volen delimitar són, en primer lloc, els relatius a l'aprenentatge de les pràctiques parentals i per tant, la percepció de domini d'un conjunt de pràctiques parentals (apartat 4.3.1 i 4.3.2). En segon lloc es pretén verificar si aquestes pràctiques apreses es transfereixen a la vida quotidiana, és a dir: si s'apliquen o no, o en quina mesura s'apliquen a casa amb els fills (apartat 4.3.3. i 4.3.4).

4.3.1. Millora de la percepció d'autoeficàcia en relació amb les habilitats parentals segons les pròpies famílies

La informació d'aquest apartat prové del qüestionari sobre la percepció de les d'eficàcia de les pràctiques parentals, adreçat a les famílies d'ambdós grups (col·laborador GC, i programa, GP), abans i després de la intervenció (qüestionari "percepció d'autoeficàcia, models 6.1 i 9.1.e). Per avaluar els canvis observats a partir de les valoracions de les pròpies famílies del grup programa, s'ha realitzat una anàlisi de la variància a partir del model lineal general de mesures repetides amb el suport del programa SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*).

Quan es disposa de dos grups, un que participa en un programa d'intervenció (Grup Programa) i un que no, es poden mesurar dos efectes diferents: l'anomenat efecte intrasubjecte i l'intersubjecte. El primer resulta de comparar els mateixos subjectes en dos moments diferents i permet comprovar si en un mateix subjecte hi ha hagut canvis (intra perquè es compara informació d'un mateix subjecte). El segon, resulta de comparar dos subjectes diferents per veure si hi ha diferències entre ells, aquest és l'anomenat efecte inter subjecte (inter perquè compara persones diferents entre elles).

Tal i com es pot observar en els resultats de la taula 11, no hi ha diferències significatives entre els dos grups en relació amb la percepció de les pràctiques parentals (efecte intersubjecte). Tampoc s'aprecien diferències per sexe ni per territori d'acord amb els equips que han aplicat el programa.

Taula 11. Anàlisi de la variància sobre l'evolució de les pràctiques parentals entre el GP i GC

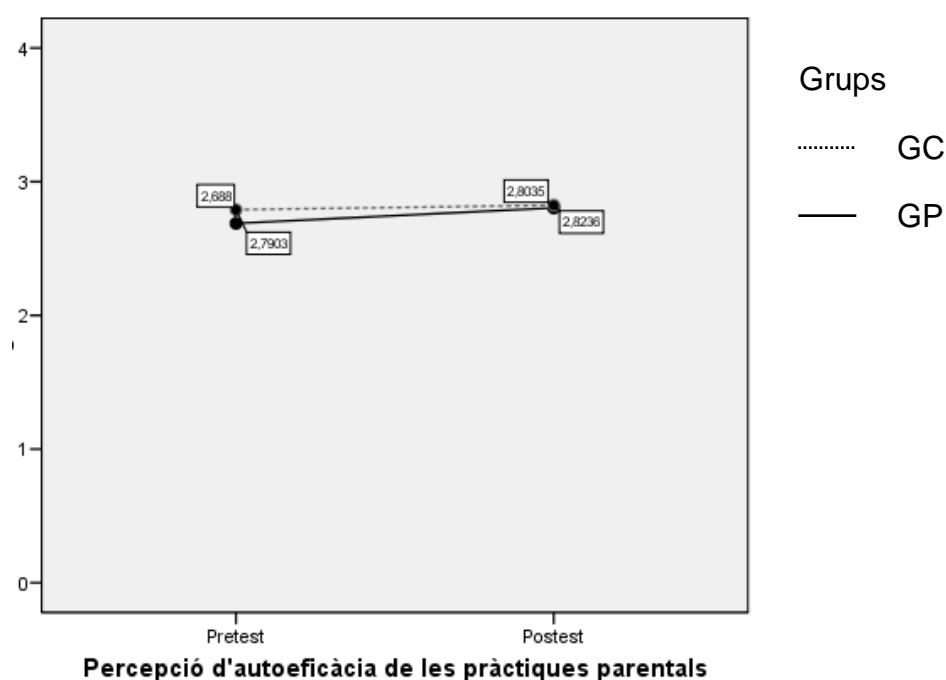
Proves / efectes	Variable factor	F	p
Intrasubjectes	Percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals	,114	n.s*
	Percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals * grup	,727	n.s
	Percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals * sexe	2,32	n.s
	Percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals * territori	,317	n.s
Intersubjectes	Grup	,145	n.s.
	Sexe	,071	n.s.
	Territori	1,70	n.s.

*n.s. Diferències entre grups estadísticament no significatives

Quant a l'evolució de la variable “percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals”, no s'aprecien diferències significatives en la millora de la variable entre els dos grups (efecte intrasubjecte). Així es constata que la millora en la percepció de les pràctiques parentals és similar en els dos grups (GP i GC).

Gràficament es pot constatar l'evolució semblant dels dos grups (vegi's gràfic 1):

Gràfic 1. Evolució de la percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals en els grups programa i col·laborador

A continuació s'ha realitzat una comparació de mitjanes a través de la *T-student* per identificar les puntuacions mitjanes en cadascun dels grups (GP i GC) entre la situació inicial i la final, per separat i comparant les puntuacions entre els dos grups, si bé ja s'ha constatat que les diferències observades entre el GP i el GC no són significatives. La presentació dels resultats s'estructura a partir dels 6 factors presents en l'estructura interna del qüestionari de percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals. Aquests 6 factors agrupen els 17 ítems del qüestionari (vegi's apartat 3.4.1.1):

Taula 12. Comparació de mitjanes del GP entre el pretest i el postest en relació a la percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals

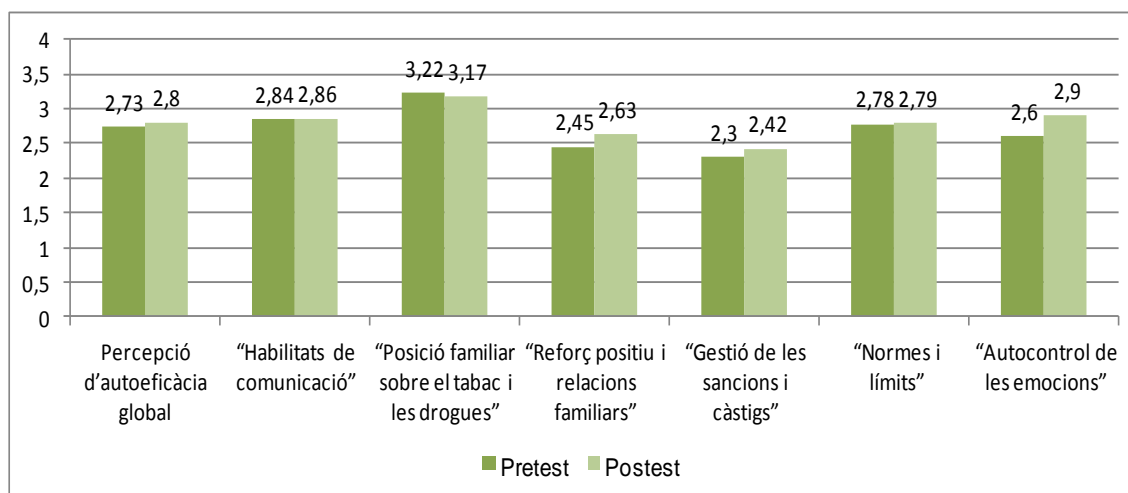
	Grup Programa Pretest (M)**	Grup Programa Postest (M)**
Percepció d'autoeficàcia global	2,73	2,80
"Habilitats de comunicació"	2,84	2,86
"Posició familiar sobre el tabac i les drogues"	3,22	3,17
"Reforç positiu i relacions familiars"	2,45*	2,63*
"Gestió de les sancions i càstigs"	2,30	2,42
"Normes i límits"	2,78	2,79
"Autocontrol de les emocions"	2,60*	2,90*

**Les puntuacions mitjanes s'han d'interpretar en una escala va de 0 (gens) a 4 (molt).

* Puntuacions significatives $p < 0,05$

En la taula 12 s'observen millores significatives en el grup de famílies que van fer el programa (GP) especialment en l'escala d'autocontrol de les emocions ($p < 0,05$) i reforç positiu i relacions familiars ($p < 0,05$). Aquests canvis observats en el GP entre la situació inicial i final es poden veure representats gràficament (gràfic 2):

Gràfic 2. Comparació de mitjanes entre el pretest i el postest del GP

En la taula 13 s'observen millores significatives en el grup de famílies que no van participar en el programa (GC) en l'escala d'autocontrol de les emocions ($p < 0,005$), les millores en aquesta escala s'observen també en el GP tal com s'ha comentat.

Taula 13. Comparació de mitjanes del GC entre el pretest i el postest en relació a la percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals

	Grup col·laborador Pretest	Grup col·laborador Postest
Percepció d'autoeficàcia global	2,77	2,82
"Habilitats de comunicació"	3,02	2,97
"Posició familiar sobre el tabac i les drogues"	3,36	3,13
"Reforç positiu i relacions familiars"	2,44	2,74
"Gestió de les sancions i càstigs"	2,52	2,42
"Normes i límits"	2,88	2,83
"Autocontrol de les emocions"	2,20*	2,88*

Les puntuacions mitjanes s'han d'interpretar en una escala va de 0 (gens) a 4 (molt).

* Puntuacions significatives $p = < 0,005$

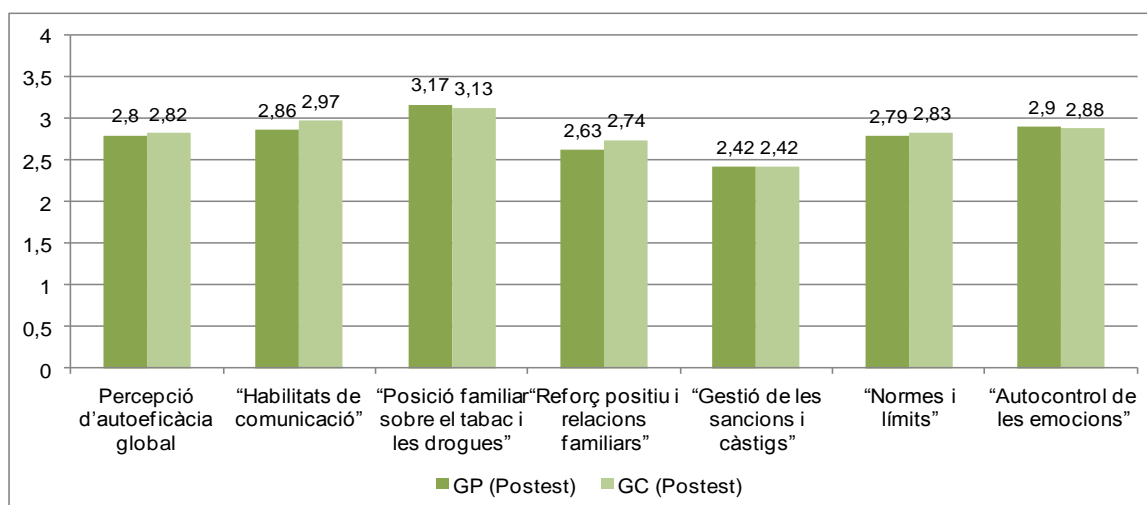
A continuació es representen els resultats principals comparant les dades del grup que va fer el programa amb les del grup col·laborador en relació a la millora de la percepció del rol parental (taula 14):

Taula 14. Comparació de mitjanes dels grups (GP i GC) entre el pretest i el postest en relació a la percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals*

Escala del qüestionari	Pretest			Postest		
	GP	GC	Diferència	GP	GC	Diferència
Percepció d'autoeficàcia global	2,73	2,77	-0,04	2,80	2,82	-0,02
"Habilitats de comunicació"	2,84	3,02	-0,18	2,86	2,97	-0,11
"Posició familiar sobre el tabac i les drogues"	3,22	3,36	-0,14	3,17	3,13	0,04
"Reforç positiu i relacions familiars"	2,45	2,44	0,01	2,63	2,74	-0,11
"Gestió de les sancions i càstigs"	2,30	2,52	-0,22	2,42	2,42	0
"Normes i límits"	2,78	2,88	-0,1	2,79	2,83	-0,04
"Autocontrol de les emocions"	2,60	2,20	0,4	2,90	2,88	0,02

*Les puntuacions mitjanes s'han d'interpretar en una escala va de 0 (gens) a 4 (molt).

Gràfic 3. Resultats del postest entre el GP i el GC

Els resultats indiquen que des del punt de vista de les famílies del GP no s'han observat canvis significatius en la direcció esperada de millora de la percepció d'autoeficàcia del rol parental respecte el GC. Tant les famílies del GP com les del GC puntuen similarmet la seva percepció d'autoeficàcia a l'inici i al final de l'estudi en cadascuna de les escales del qüestionari. Aquests resultats són concordants amb altres recerques avaluatives de programes d'entrenament d'habilitats parentals en les quals tampoc s'han observat diferències significatives entre el pretest i el postest en relació a la percepció del rol parental (Amorós et al., 2012; Letarte et al., 2010).

Per contrarestar els possibles efectes inicials de desitjabilitat social i ingenuïtat desinformada (vegi's el glossari) del qüestionari inicial, es va optar per incloure en la versió final del GP una escala de comprovació amb funció de pretest (al que s'anomena post-pretest), que els pares i mares havien de contestar pensant amb el que sentien/sabien abans d'assistir al programa. Es tracta de preguntar el mateix que en el pretest però quan ja han realitzat el programa (per això s'anomena post-pretest). És el qüestionari inicial (pretest) administrat en situació final tot ubicant mentalment al responent en la situació prèvia a l'aplicació del programa. Les preguntes permeten a les famílies intentar delimitar la percepció sobre quines creien que eren les seves habilitats parentals abans del programa, tot valorant-les quan ja estan sensibilitzades perquè ja han participat en el programa. Per això es parla d'evitar la ingenuïtat desinformada que és la situació que moltes persones tenen en situació inicial que res-

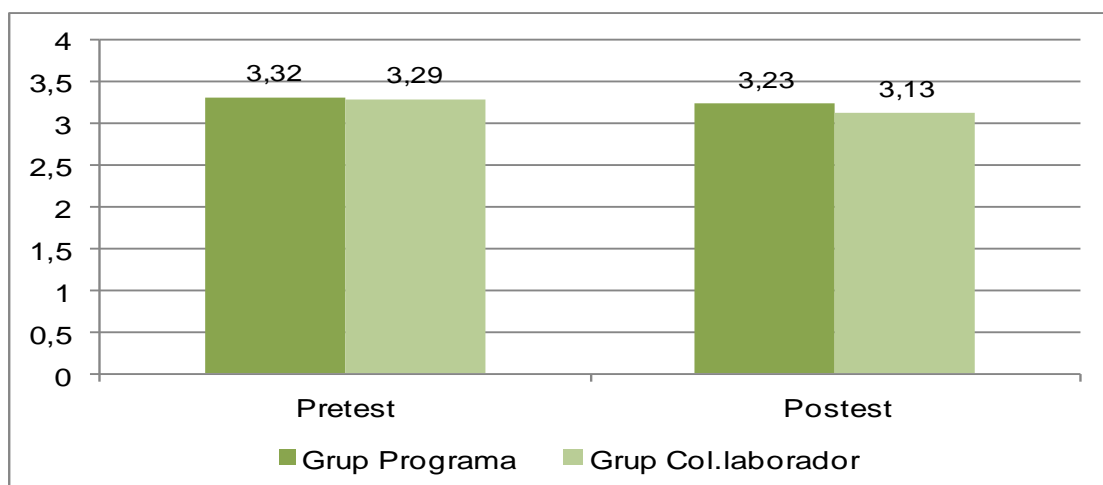
ponen ingènuament per desconeixement (desinformació) de la seves habilitats reals.

Mitjançant aquest post-pretest s'han pogut constatar diferències significatives globals, a favor del GC, entre el pretest del GP (mesurat en el post-pretest) i el pretest del GC [T (75)=-2,07; $p < 0,05$], però novament tampoc s'han constatat diferències significatives entre ambdós grups un cop finalitzat el programa. La no equivalència inicial entre ambdós grups (mesurada en el GP amb caràcter postpretest) dificulta la comparació i l'anàlisi dels efectes de la intervenció. Per aquest motiu s'ha descartat realitzar les anàlisis d'aquest estudi emprant el postpretest com a mesura pretest del GP.

Amb l'estratègia postpretest també s'ha constatat la tendència del GP a informar positivament en el pretest, observant-se diferències significatives en el GP entre els resultats inicials més baixos (mesurats en el post-pretest) ($M=2,37$; $SD=0,79$) i els resultats finals ($M=2,83$; $SD=0,561$) [T (51)=4,25; $p < 0,0005$]. Així doncs, si es compara la percepció de les famílies del GP mesurada abans i després del programa, les diferències com ja s'ha esmentat no són significatives. Però si se'ls pregunta sobre quina era la seva situació inicial quan ja han participat en el programa Límits, les puntuacions del GP en la situació inicial són més baixes i les diferències entre el postpretest i el posttest passen a ser significatives. Les hipòtesis o raons d'aquest canvi poden atribuir-se al fet que, en participar en el programa, augmenta la seva consciència de la situació que tenien a l'inici (una situació inicial de conflicte comparant-les amb situacions normatives o normalitzades).

En relació a la pregunta "Crec que sóc capaç de fer totes les coses que em fan falta per ser un bon pare" no s'han identificat diferències significatives entre els dos grups tant abans com després del programa. Tant les famílies del GP com les del GC manifesten una percepció global elevada de la seva competència parental tenint en compte el recorregut de l'escala (0, gens i 4, molt) (vegi's gràfic 4):

Gràfic 4. Resultats del GP i del GC a la pregunta “Crec que sóc capaç de fer totes les coses que em fan falta per ser un bon pare”

4.3.2. Millora de la percepció d'autoeficàcia en relació a les habilitats parentals des de la visió dels fills

La informació d'aquest apartat prové de la consulta als fills dels participants d'ambdós grups (col.laborador GC, i programa, GP), després de la intervenció (consulta als fills, model 18).

En total han participat 35 fills de les 47 famílies que han participat en el Grup Programa i 12 fills de les 17 famílies del Grup Col.laborador. En el moment de la consulta, un 68,4% dels fills de les famílies del GP estaven atesos pels equips d'execució de mesures de medi obert i el 31,6% restant pels equips d'assessorament tècnic de menors. Pel que fa als fills de les famílies del GC, un 44% estaven atesos pels equips d'execució de mesures de medi obert, un 16 % pels equips d'assessorament tècnic de menors i un 10% no va declarar-ho.

El 68,6 % dels fills de famílies que ha participat en el programa Límits ha notat canvis de comportament positiu en els seus progenitors en els darrers dos mesos. Les respostes qualitatives sobre els canvis es relacionen fonamentalment amb la millora del tracte i les relacions, amb 12 comentaris relacionats (minva en les discussions, millor relació, més estona junts), la comunicació i l'autocontrol parental esmentat en 6 ocasions per cada cas i, en menor mesura, la possibilitat de parlar de drogues o l'establiment i comunicació de normes.

Aquests resultats mantenen una certa coincidència amb la millora de les relacions i de l'autocontrol reportat per les famílies un cop acabat el programa (resultats del qüestionari d'autoeficàcia de les habilitats parentals), on els progenitors s'auto-percebién més capaços en aquests dos aspectes fonamentalment.

El 58,3% dels fills de les famílies col·laboradores també ha notat un canvi positiu en el comportament dels seus progenitors malgrat no haver participat en el programa de Límits. Aquests canvis els associen amb una millora de la comunicació (6 casos) i amb un major autocontrol per part dels progenitors (3 casos).

4.3.3. Millora de la percepció d'autoeficàcia en relació amb les habilitats parentals segons els tècnics aplicadors

La informació d'aquest apartat prové de la graella d'observació que els tècnics omplien en les sessions de treball del programa.

Un 65,5% dels tècnics creu que les famílies han augmentat la seva capacitat d'actuació davant dels problemes de conducta dels fills. D'acord amb la seva percepció, les millores per part dels participants en relació a la capacitat d'actuació del fill es concreten de forma diversa. En alguns casos els tècnics destaquen una millora clara i notable en l'actuació de les famílies, argumentant major seguretat i autodeterminació en les actuacions, major presa de consciència del problema i, aplicació de noves formes d'actuació davant el comportament disruptiu del fill. Tanmateix alguns tècnics adverteixen de la necessitat de seguir practicant per afermar els canvis de comportament ja que tenen dubtes amb relació al procés d'interiorització "real" de les habilitats treballades.

En un percentatge menor, els tècnics són més reticents a parlar de millora, i reporten la dificultat que han mostrat les famílies per canviar la seva capacitat d'actuació. Aquesta resistència al canvi per part de les famílies l'atribueixen a problemes socioemocionals dels propis progenitors, a la poca predisposició per part dels fills i al fet de vivenciar altres situacions de risc associades (com poden ser, per exemple les dificultats econòmiques a la llar, etc), entre d'altres.

4.3.4. Transferència de les pràctiques parentals a la vida real segons la percepció de les famílies i dels tècnics aplicadors

La informació d'aquest apartat prové del qüestionari sobre la percepció de les d'autoeficàcia de les pràctiques parentals, adreçat a les famílies d'ambdós grups (col·laborador GC, i programa, GP), després de la intervenció (qüestionari percepció d'autoeficàcia, models 9.1.e i 9.1.c). La informació es contrasta amb la que prové de la graella d'observació adreçada als tècnics (model 15).

En relació amb la transferibilitat o aplicació de les pràctiques parentals a la vida real durant l'aplicació del programa, reportades per les famílies, no s'observen diferències significatives entre el GP i el GC, excepte en l'habilitat de comunicació dels límits de conducta dels fills (pregunta 9) en la que sí que s'observen diferències significatives. Un 12,7% més dels participants del GP reporta haver-la aplicat durant el desenvolupament del programa Límits.

Taula 15. Transferibilitat dels aprenentatges entre el GP i el GC durant els mesos de desenvolupament del programa Límits

	Grup Pro- grama	Grup Col·laborador
1. ...dir al meu fill/a com ha de comportar-se	81,7%	76 %
2. ...intentar millorar la comunicació amb el meu fill/a	83,3%	76%
4. ...parlar de temes importants amb el meu fill/a	81,7%	76 %
5. ...parlar cada dia amb el meu fill/a	76,7%	76%
6. ...controlar les meves reaccions quan m'enfado amb el meu fill/a	78,3%	68%
7. ...dir quines coses bones té el meu fill/a	75%	68%
8. ...decidir quins límits poso a la conducta del meu fill/a	70%	68%
9. ...comunicar els límits de conducta al meu fill/a	76,7%*	64%*
10. ...preguntar i conèixer més coses del meu fill/a (gustos, temps lliure , amb qui va...)	80%	68%
11. ...dir al meu fill/a les coses que fa bé	81,7%	68%
12. ...buscar nous espais de lleure, d'oci...per fer activitats amb el meu fill/a	51,3%	40%
13. ...decidir quines sancions o càstigs poso al meu fill/a	70%	56%
14. ...comunicar-li les sancions	66,7%	56%

	Grup Pro- grama	Grup Col-laborador
15. ...fer-li complir les sancions o càstigs	65%	56%
16. ...resoldre els problemes amb el meu fill/a de manera calmada	76,7%	72%
17. ...parlar amb el meu fill/a sobre drogues, alcohol i tabac	75%	76%
18. ...dir al meu fill/a el que jo penso de les drogues, el tabac i l'alcohol	76,7%	76%

* Puntuacions significatives $p = <0,05$

De la taula 15 es desprèn que com a mínim, un 60% dels participants del GP, manifesten haver aplicat, a la vida real, algun tipus d'estratègia per a la millora de les habilitats parentals treballades durant les sessions.

Un 80% dels participants manifesten haver aplicat estratègies relacionades amb la millora dels processos comunicatius i de valoració positiva de la conducta del fill/a: dir al meu fill com ha de comportar-se, parlar de temes importants amb el meu fill, intentar millorar la comunicació amb el meu fill, dir al meu fill les coses que fa bé, etc.. Sembla doncs que les estratègies de més fàcil aplicació i transferència a la vida real per part de les famílies serien aquelles relacionades amb la millora de la comunicació i el reforç positiu del fill/a.

Les estratègies que diuen haver aplicat menys (per sota del 70%) es relacionen amb la gestió de les normes i sancions (decidir, comunicar i fer complir) i amb l'establiment de límits. La meitat dels participants del GP (51,3%) declara haver posat en pràctica estratègies per a la millora de la vinculació familiar a través de buscar nous espais de lleure i oci i de fer més activitats amb el fill/a.

Aquests resultats coincideixen amb la percepció dels tècnics aplicadors, tal i com ho reporten a les graelles d'observació de les sessions del programa. Aquests reporten que les estratègies posades en pràctica per més participants són les relacionades amb les habilitats comunicatives i de millora de les relacions familiars (afirmen que el 63,3% i 61,7% respectivament dels participants les apliquen). Les estratègies relacionades amb la resolució de problemes familiars, i l'establiment de normes i límits només són aplicades per la meitat dels

participants (essent una de les estratègies menys aplicades). Aquesta percepció coincideix novament amb la de les famílies.

Cal destacar que, en general, el percentatge de transferibilitat d'habilitats que perceben els tècnics és inferior a la que declaren les famílies, en gairebé totes les habilitats treballades en el programa. Segons els tècnics un 63,3 % com a màxim dels participants ha aplicat alguna de les estratègies, mentre que segons les famílies, en alguns casos un 83,3% de participants reporta haver aplicat alguna de les estratègies (per exemple, intentar millorar la comunicació amb el meu fill). Tanmateix, tant les famílies com els tècnics reporten que la comunicació és una de les habilitats més posades en pràctica a casa i a les sessions del programa probablement degut al seu contingut transversal.

Taula 16. Participants que han posat en pràctica durant el programa les estratègies treballades en cada sessió, segons els tècnics

Nom de les sessions	Ho ha posat en pràctica
Sessió 2: Habilitats Comunicatives	63,3%
Sessió 3: Gestió dels conflictes i millora de les relacions familiars	61,7%
Sessió 4: Establir normes i límits	55%
Sessió 5: Supervisió, sancions i vinculació familiar	56,7%
Sessió 6: Resolució de problemes	50%
Sessió 7: Posició familiar sobre el tabac, l'alcohol i les altres drogues.	51,7%

Els tècnics aplicadors destaquen un conjunt de dificultats i elements facilitadors en el desenvolupament del programa (veure annex 5). La taula 18 mostra una síntesi d'ambdues qüestions, agrupades per factors.

Taula 17. Dificultats i facilitats en el desenvolupament del programa.

Dificultats		Facilitats	
Pare/ mare	<p>Por a una recaiguda</p> <p>Posició rígida, no acceptació diferència sobreocupació, falta de temps.</p> <p>Dificultat per contenir-se, impulsivitat.</p> <p>Dificultats comunicatives.</p> <p>Por.</p> <p>Expressió exagerada d'enuig.</p> <p>Desbordament, derrota, inseguretat, autoestima baixa, por, desànim, tristesa per esdeveniments conflictius.</p> <p>Dificultat definir objectius, establir límits.</p> <p>Poca iniciativa per treballar estratègies.</p> <p>Cedir per evitar confrontació (s'ha intentat moltes vegades i no funciona).</p>	Pare / mare	<p>Confiança canvi del fill i d'ell mateix.</p> <p>Voluntat per produir canvis.</p> <p>Presa de consciència pròpies dificultats i errors.</p> <p>Presa de consciència del propi canvi i evolució en el transcurs...</p> <p>Consciència de l'absència de sanció (només amenaça).</p> <p>Presa de consciència aspectes positius del fill.</p> <p>Recursos personals: sensatesa, paciència, constància, persistència, tolerància, dolçor,...</p> <p>No respondre a les provocacions.</p>
Visió problemes	<p>Excessiva focalització</p> <p>Sobre compassió.</p> <p>Creença absència de problema.</p> <p>Dificultat per canviar hàbits.</p> <p>Consum considerat com a normal.</p>	Grup	<p>Compartir i reflexionar en grup.</p> <p>Reconeixement del grup.</p> <p>Indicacions d'altres pares.</p> <p>Reforç i confiança del grup.</p>
Fill	<p>Personalitat.</p> <p>Addicció.</p> <p>Actitud passiva.</p> <p>Episodis explosius.</p> <p>Negativitat per iniciar el canvi.</p>	Fill	<p>Evolució positiva.</p> <p>Reconeixement dels esforços del pare.</p>

Dificultats		Facilitats	
Relació	Falta de relació. Falta de temps compartit. Difícil establir conversa més enllà de l'escolar o la visió negativa. Difícil relació amb germans. Manca de comunicació. Incompatibilitat greu.	Relació	Bon vincle establert. Compartir algun espai o activitat d'interès comú. Bona comunicació.
		Professional	Intervenció intensiva per part dels equips de Medi Obert MO. Receptivitat a les indicacions de MO.
Parella	Manca de comunicació. Diferència / discrepància de criteris. Manca d'acord. Dificultat per portar la teoria a la pràctica.	Parella	Suport de la parella. Aplicar mateixa estratègia. Convenciment de fer allò correcte. Suport dels altres fills a les decisions.

Tal com sintetitza la taula 17, les dificultats i les facilitats provenen principalment d'un mateix focus: els propis progenitors. En el primer grup destaquen les pròpies característiques de la persona que participa en el programa, les seves actituds, emocions i competències, la visió del problema (per excessiva focalització o per absència de percepció del problema) i les discrepàncies i dificultats amb la pròpia parella configuren el gruix de les dificultats percebudes pels tècnics. A continuació algunes característiques dels fills: la seva personalitat, la seva impulsivitat, les reaccions a les interaccions, el fet que consumeixin drogues o una persistència en els seus comportaments que venen de lluny són també elements dificultadors. Finalment, la falta de relació, les dificultats comunicatives (més enllà d'aspectes puntuals o formals), la pràctica absència de relació o de realització d'activitats conjuntes són altres elements destacats.

Pel que fa als elements facilitadors, en primer lloc també destaquen les actituds o el canvi d'actituds en els progenitors: la confiança en la possibilitat del canvi, la consciència del canvi en un mateix i en el fill, la visió del fill des d'una nova perspectiva no només culpabilitzadora, la mobilització de característiques personals (perseverança, constància...) i la consciència dels propis errors, dels elements positius del fill, de les estratègies a aplicar etc així com el treball co-

herent dels dos progenitors – quan hi són – o l'increment de la comunicació i dels espais i moments per compartir, esdevenen elements potenciadors d'un nou escenari en el que ambdós agents es reconeixen i reconeixen les seves accions i esforços.

El grup del programa exerceix també una funció facilitadora, segons expressen els tècnics. El suport del grup, la facilitació de consignes i criteris i el fet de poder conversar i debatre exerceixen també aquesta funció.

Finalment, es destaca en algun cas el treball dels tècnics i professionals, tant en el marc del desenvolupament del programa a les sessions de treball, com en el treball d'assessorament i acompanyament al territori.

4.3.5. Millora de la percepció del comportament del fill segons les famílies

La informació d'aquest apartat prové del qüestionari sobre la percepció del comportament dels fills, adreçat a les famílies d'ambdós grups, abans i després de l'aplicació del programa (qüestionari percepció del comportament del fill, models 6.2 i 9.2).

Després de comparar els resultats del pretest i el postest del qüestionari "percepció del comportament del fill/a" entre el GP i del GC s'ha constatat que no hi ha diferències significatives entre els dos grups a excepció de tres ítems relacionats amb l'autocontrol de les emocions, la comunicació i les agressions físiques (malgrat aquestes últimes no donar-se quasi bé mai).

En el grup programa (GP) la percepció en relació a aquests comportaments disruptius és que continuen essent més freqüents que en el grup col·laborador (GC) si bé la freqüència amb que es donen ha minvat significativament respecte a la situació inicial (són menys freqüents les agressions físiques; l'actuar impulsivament davant d'un problema, el fer el que vol i el prendre's les crítiques com un atac personal). En canvi, ha incrementat en el postest la freqüència dels comportaments positius (parla més freqüentment de temes importants; explica el què fa, el que li agrada; participa en les activitats en família; obeeix més quan se'l castiga i comenta més coses sobre el consum d'alcohol i altres drogues).

Taula 18. Comparació de mitjanes del GP entre el pretest i el postest en relació amb la percepció del comportament del fill

	Grup Programa Pretest	Grup Programa Postest
El meu fill no explica el que li passa	2,30	1,81
No m'escolta	2,17	1,88
Perd les formes quan parla	2,53	2,15
Parla amb mi de temes importants	1,73	2,23*
S'enfada si no se surt amb la seva	3,12	2,62
Quan discutim ens agredeix físicament	1,05	0,58*
Es pren les crítiques com un atac personal	2,54	2,30*
Fa el que vol, no té límits	2,57	1,96*
Explica el que fa, el que li preocupa, el que li agrada	1,75	2*
S'esforça per fer bé les coses	1,78	2,25
Participa a les activitats en família	1,58	2,08*
Obeeix quan se'l castiga	1,73	2*
Quan té un problema actua impulsivament	2,75	2,48*
Es posa en problemes	2,07	1,64
Comenta coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	1,63	1,85*

Les puntuacions mitjanes s'han d'interpretar en una escala que va de 0 (mai) a 4 (sempre).

* Puntuacions significatives $p = <0,05$

**Puntuacions significatives $p = <0,001$

Taula 19. Comparació de mitjanes del GC entre el pretest i el postest en relació amb la percepció del comportament del fill

	Grup Col-laborador Pretest	Grup Col-laborador Postest
El meu fill no explica el que li passa	2,10	1,28
No m'escolta	2,23	1,52
Perd les formes quan parla	1,87	1,44*
Parla amb mi de temes importants	1,87	1,83*
S'enfada si no se surt amb la seva	2,93	2,32*
Quan discutim ens agredeix físicament	0,30	0,16
Es pren les crítiques com un atac personal	2,60	2,16*
Fa el que vol, no té límits	2,10	1,68*
Explica el que fa, el que li preocupa, el que li agrada	2	1,76
S'esforça per fer bé les coses	2	2,32*
Participa a les activitats en família	1,90	2,42*

	Grup Col-laborador Pretest	Grup Col-laborador Postest
Obeeix quan se'l castiga	2,13	2,29*
Quan té un problema actua impulsivament	2,42	2,04*
Es posa en problemes	2,24	1,40
Comenta coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	2,03	1,68

Les puntuacions mitjanes s'han d'interpretar en una escala que va de 0 (mai) a 4 (sempre).

* Puntuacions significatives $p = <0,05$

**Puntuacions significatives $p = <0,001$

Taula 20. Comparació de mitjanes dels grups (GP i GC) entre el pretest i el postest en relació amb la percepció del comportament del fill

Escala del qüestionari	Pretest			Postest		
	Grup Programa M	Grup Col-laborador M	Diferència	Grup Programa M	Grup Col-laborador M	Diferència
El meu fill no explica el que li passa	2,30	2,10	0,2	1,81	1,28	0,53 *
No m'escolta	2,17	2,23	-0,06	1,88	1,52	0,36
Perd les formes quan parla	2,53	1,87	0,66 *	2,15	1,44	0,71 *
Parla amb mi de temes importants	1,73	1,87	-0,14	2,23	1,83	0,4
S'enfada si no se surt amb la seva	3,12	2,93	0,19	2,62	2,32	0,3
Quan discutim ens agredeix físicament	1,05	0,30	0,75 **	0,58	0,16	0,42
Es pren les crítiques com un atac personal	2,54	2,60	-0,06	2,30	2,16	0,14
Fa el que vol, no té límits	2,57	2,10	0,47	1,96	1,68	0,28
Explica el que fa, el que li preocupa, el que li agrada	1,75	2	-0,25	2	1,76	0,24
S'esforça per fer bé les coses	1,78	2	-0,22	2,25	2,32	-0,07
Participa a les activitats en família	1,58	1,90	-0,32	2,08	2,42	-0,34

Escala del qüestionari	Pretest			Postest		
	Grup Programa M	Grup Col·laborador M	Diferència	Grup Programa M	Grup Col·laborador M	Diferència
Obeeix quan se'l castiga	1,73	2,13	-0,4	2	2,29	-0,29
Quan té un problema actua impulsivament	2,75	2,42	0,33	2,48	2,04	0,44
Es posa en problemes	2,07	2,24	-0,17	1,64	1,40	0,24
Comenta coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	1,63	2,03	-0,4	1,85	1,68	0,17

Les puntuacions promig s'han d'interpretar en una escala que va de 0 (mai) a 4 (sempre).

* Puntuacions significatives $p < 0,05$

**Puntuacions significatives $p < 0,001$

Les famílies manifesten que els comportaments disruptius més freqüents dels fills són els que tenen a veure amb el control emocional i l'autocontrol en situacions que no els agraden. Per contra, l'agressió física en discutir és un comportament menys freqüent tant en les famílies del GP com les del GC.

El GP és significativament més crític pel que fa a la percepció dels problemes de comportament del fill respecte el GC i mostra una preocupació evident per part de les famílies que participen en el grup programa, especialment amb la manca de comunicació, l'autocontrol, l'establiment de límits i la manca d'obediència en el pretest i el tema de l'escolta per part del fill i de l'agressió física al postest, malgrat la intensitat dels comportaments vistos com un problema disminueixen una vegada finalitzat el programa (vegi's taula 21):

Taula 21. Comparació de mitjanes dels grups (GP i GC) entre el pretest i el postest en relació amb la percepció del comportament del fill

És un problema per tu?	Pretest		Postest	
	Gr. Programa	Gr. Col·laborador	Gr. Programa	Gr. Col·laborador
El meu fill no explica el que li passa	85%	80%	66,7%	44%
No m'escolta	81,7%	72%	70%*	44%*
Perd les formes quan parla	85%*	64%*	65%	40%
Parla amb mi de temes importants	58,3%	64%	40%	24%

És un problema per tu?	Pretest		Postest	
	Gr. Programa	Gr. Col-laborador	Gr. Programa	Gr. Col-laborador
S'enfada si no se surt amb la seva	85%	68%	56,7%	48%
Quan discutim ens agredeix físicament	46%	24%	26,7% *	4% *
Es pren les crítiques com un atac personal	78,3%	60%	58,3%	40%
Fa el que vol, no té límits	88,3%*	68%*	53,3%	32%
Explica el que fa, el que li preocupa, el que li agrada	66,7%	52%	55%	36%
S'esforça per fer bé les coses	56,7%	60%	48,3%	24%
Participa a les activitats en família	65%	52%	43,3%	20%
Obeeix quan se'l castiga	73,7%*	48%*	55%	32%
Quan té un problema actua impulsivament	90%*	68%*	65%	40%
Es posa en problemes	81,7%	68%	51,7%	36%
Comenta coses sobre consum d'alcohol, tabac o altres drogues	63,3%	52%	51,7%	32%

* Puntuacions significatives $p = <0,05$

**Puntuacions significatives $p = <0,001$

4.4. Eficàcia del programa a llarg termini: perdurabilitat i transferència dels aprenentatges

La informació d'aquest apartat prové dels qüestionaris adreçats a les famílies que han participat en el programa (GP), relatius a la percepció d'autoeficàcia aplicats en acabar el programa i dos mesos més tard (Qüestionari percepció d'autoeficàcia en relació a les pràctiques parentals, models 9.1.e, 10.1) i el qüestionari sobre la percepció del comportament del fill (models 9.2 i 10.2).

Per valorar el canvi en el comportament de les famílies transcorregut aquest període de dos mesos (avaluació diferida) s'ha realitzat una comparació de mitjanes de les puntuacions del Qüestionari "Percepció d'Autoeficàcia en relació amb les pràctiques parentals" i "Percepció sobre el comportament del fill" a través de la *T-student* per a mostres dependents. Aquest prova ha permès identificar les diferències en les puntuacions del GP després de finalitzar el programa i dos mesos més tard de l'aplicació (versió diferida).

4.4.1. Perdurabilitat de la percepció d'autoeficàcia en relació amb les pràctiques parentals segons les famílies

No s'han observat diferències significatives en el GP entre el postest i les puntuacions del mateix qüestionari en versió diferida (vegi's taula 22). Aquesta situació és l'esperada ja que es suposa que si no hi ha noves actuacions, les puntuacions no haurien d'incrementar-se. Si no han minvat, es pot afirmar que les percepcions amb relació a la competència en el rol parental s'han mantingut – han perdurat –, en qualsevol cas, no han empitjorat.

Taula 22. Comparació de mitjanes del GP entre el postest i la versió diferida en relació amb la percepció d'autoeficàcia de les pràctiques parentals

Escala del qüestionari	GP		
	Postest	Diferit	Diferència
Percepció d'autoeficàcia global	2,80	2,83	-0,03
“Habilitats de comunicació”	2,89	2,99	-0,1
“Posició familiar sobre el tabac i les drogues”	3,20	3,20	0
“Reforç positiu i relacions familiars”	2,57	2,62	-0,05
“Gestió de les sancions i càstigs”	2,43	2,30	0,13
“Normes i límits”	2,81	2,83	-0,02
“Autocontrol de les emocions”	2,86	2,96	-0,1

Les puntuacions mitjanes s'han d'interpretar en una escala que va de 0 (gens) a 4 (molt).

Aquest fet permet constatar l'estabilitat i la permanència de la percepció que tenen del seu rol parental.

En relació amb la pregunta “Crec que sóc capaç de fer totes les coses que em fan falta per ser un bon pare” tampoc s'han identificat diferències significatives entre les famílies del grup programa a l'acabament de l'aplicació del programa Límits i dos mesos més tard per bé que la puntuació mitjana millora respecte a la reportada a l'acabament del programa. En aquest sentit, la percepció global de la seva competència parental es manté elevada, transcorreguts dos mesos de l'aplicació del programa (Mitjana postest=2,23 vs Mitjana diferit=3,24).

4.4.2. Perdurabilitat de la percepció amb relació al comportament dels fills segons les famílies

Respecte a la valoració que fan les famílies que participen en el programa sobre la percepció del comportament del seu fill o filla al finalitzar i dos mesos més tard també es mantenen les puntuacions i no s'observen diferències significatives (vegi's taula 23).

Taula 23. Comparació de mitjanes del GP entre el postest i la versió diferida en relació a la percepció del comportament del fill

Escala del qüestionari	GP		
	Postest	Diferit	Diferència
El meu fill no explica el que li passa	1,89	1,89	0
No m'escolta	1,89	1,73	0,16
Perd les formes quan parla	2,18	2,07	0,11
Parla amb mi de temes importants	2,24	2,27	-0,03
S'enfada si no se surt amb la seva	2,71	2,73	-0,02
Quan discutim ens agredeix físicament	0,59	0,52	0,07
Es pren les crítiques com un atac personal	2,36	2,24	0,12
Fa el que vol, no té límits	1,93	1,96	-0,03
Explica el que fa, el que li preocupa, el que li agrada	2,07	2,02	0,05
S'esforça per fer bé les coses	2,16	2,24	-0,08
Participa a les activitats en família	2,05	1,86	0,19
Obeeix quan se'l castiga	1,84	1,95	-0,11
Quan té un problema actua impulsivament	2,53	2,49	0,04
Es posa en problemes	1,51	1,56	-0,05
Comenta coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	1,89	2,02	-0,13

Les puntuacions mitjanes s'han d'interpretar en una escala que va de 0 (mai) a 4 (sempre).

Amb relació a si els comportaments del fill suposen o no un problema pels participants transcorreguts dos mesos de l'acabament del programa, s'observa que hi ha una preocupació evident de les famílies entorn als problemes de comportament disruptius dels fills si bé en alguns casos aquesta preocupació minva amb el temps si es compara amb la situació final (un cop acabat el programa).

Taula 24. Comparació de mitjanes del GP entre posttest i la versió diferida en relació a la percepció del comportament del fill

És un problema per tu?	GP	
	Posttest	Diferit
El meu fill no explica el que li passa	66,7%	38,8%
No m'escolta	70%	43,5%
Perd les formes quan parla	65%	40%
Parla amb mi de temes importants	40%	27,1%
S'enfada si no se surt amb la seva	56,7%	38,8%
Quan discutim ens agredeix físicament	26,7%	15,3%
Es pren les crítiques com un atac personal	58,3%	36,5%
Fa el que vol, no té límits	53,3%	35,3%
Explica el que fa, el que li preocupa, el que li agrada	55%	27,1%
S'esforça per fer bé les coses	48,3%	27,1%
Participa a les activitats en família	43,3%	29,4%
Obeeix quan se'l castiga	55%	29,4%
Quan té un problema actua impulsivament	65%	40%
Es posa en problemes	51,7%	34,1%
Comenta coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	51,7%	23,5%

4.5. La visió dels professionals: tècnics aplicadors i responsables del programa

En aquest apartat es recull la visió que els professionals han apuntat a través dels grups de discussió. Tal com ja s'ha explicat, es van fer dos grups de discussió, un amb tècnics aplicadors del programa Límits i l'altre amb els responsables del programa. L'annex recull el guió de les sessions de discussió focalitzada i la seva relatoria.

La visió dels professionals i dels responsables del programa és complexa (es refereixen a una realitat dinàmica i difícil d'analitzar i valorar) i matisada permanentment (cada afirmació no és taxativa sinó plena de matisos i especificacions que l'acompanyen en el discurs). Les valoracions recollides a través de la discussió focalitzada permet identificar nombrosos aspectes positius i altres aspectes a millorar. Alguns d'aquests aspectes es poden considerar indicadors de l'efectivitat del programa, especialment aquells que fan referència als efectes no previstos. Aquests efectes són importants en programes com el que s'està

avaluant perquè permeten identificar elements de valor que no estan contemplats en el disseny inicial del programa.

4.5.1. Punts forts

La Direcció General està molt interessada en el programa i el considera prioritari. El suport institucional és un primer punt fort que destaquen els responsables del programa. També es valora positivament la coordinació amb PDS (Promoció i Desenvolupament Social) i l'assessorament i suport de caràcter tècnic que proporciona que és valorat com a molt bo.

Quant a la fidelitat en l'aplicació – concepte provinent del marc referencial en l'aplicació d'aquest tipus de programa – es considera que el programa s'aplica seguint l'estructura i durada amb que va ser dissenyat, només fent algunes variacions en el desenvolupament de les sessions per ajustar-se millor a la dinàmica i característiques de les persones participants.

Els tècnics destaquen, com a elements positius, la complicitat i cohesió entre els participants i la seva motivació per participar en el programa. El sentiment d'agraïment cap a la institució en sentir-se ben atesos. També la superació de prejudicis per part dels propis professionals i el fet que complementi la tasca professional essent un element articulat en el conjunt de la feina que ajuda a fer el seguiment dels casos.

El programa es considera sostenible des del punt de vista dels recursos disponibles.

En el grup de discussió amb els tècnics aplicadors es van posar de manifest molts aspectes positius i punts forts del programa si bé, en la major part dels casos, matisats per elements de complexitat o dificultat que els acompanyaven en les diferents reflexions:

Al parer dels responsables, els tècnics aplicadors mostren una elevada motivació i no hi ha cap problema per trobar els professionals disposats a aplicar el programa als diferents equips perquè sempre hi ha més tècnics aplicadors disposats a participar que programes en curs. Aquests professionals es declaren motivats per fer el programa, encara que els suposa, en alguns casos, un des-

gast emocional important. És per tant també un al·licient en ser una dinàmica que ajuda a donar sentit a la feina i enriqueix molt professionalment, encara que el context de medi obert és molt flexible i dinàmic i exigeixi molta capacitat d'adaptació i improvisació. El programa estructura i ajuda a conceptualitzar i concretar l'acció professional d'una manera diferent, tot establint una major connexió amb el seguiment dels casos. Aquest fet pot esdevenir un pas cap a l'especialització dels professionals de medi obert, qüestió que es considera també un aspecte positiu que reverteix en la qualitat i sentit de la feina.

Les sessions són ben valorades tant pels tècnics aplicadors com pels responsables del programa, tanmateix, els tècnics aplicadors assenyalen que el seguiment és difícil com també la realització de les tasques assignades a als pares i/o tutors a casa (els "deures") que és considerada una part crítica del programa tot i que si les famílies participen és senyal que interessa i que es percep com a valuós. En acabar les edicions moltes famílies segueixen manifestant interès i es manté el vincle i la comunicació amb els professionals. Sovint el programa permet seguir treballant amb posterioritat amb les famílies, a través de les entrevistes i el seguiment de casos. Segons els tècnics, les persones que participen declaren estar més relaxades per enfrontar les situacions a casa i expressen l'agraïment pel programa encara que els dubtes apareixen en el moment de posar en pràctica allò que suposadament s'ha après durant el programa.

Finalment, els responsables del programa el consideren molt útil, malgrat que la percepció majoritària expressa dificultats en relació a l'assoliment dels objectius que planteja. Es destaca també que encara que amb el temps les pràctiques i rutines segueixin essent les mateixes, les famílies augmenten la consciència que el fill també és agent actiu en la situació inicial i en les possibilitats de millora com també milloren la pròpia consciència emocional. En general es constata com el programa és "*un punt de llum enmig d'una situació de dificultat extrema*"(tècnic aplicador).

4.5.2. Punts febles

Alguns tècnics aplicadors consideren que el programa esdevé un espai terapèutic de grup si bé, tal com ja s'ha dit, detecten dificultats en l'assoliment dels

objectius. En la major part dels casos les famílies aprenen altres coses que són valuoses: autoconsciència, interacció amb d'altres famílies i socialització dels problemes, major capacitat d'anàlisi i comprensió de les situacions i major capacitat de reacció davant els problemes de comportament i relació amb el fill o filla si be els tècnics informen que les famílies mantenen les dificultats per posar límits al comportaments dels fills – probablement perquè la problemàtica era molt més greu del que s'esperava-.

Els responsables del programa consideren que, en alguns casos, cal més implicació dels equips tècnics derivadors que potser no estan prou motivats per a col·laborar activament en la detecció de famílies. La calendarització dels programes és també un element que cal revisar, també la qüestió horària dels diferents equips tècnics de l'SMAT amb horaris més formalitzats i els equips de medi obert EMOs de l'AMO (Àrea de Medi Obert) amb horaris oberts i flexibles, i les característiques geodemogràfiques dels diferents territoris doncs són factors que condicionen l'aplicació.

En el grup de discussió amb els responsables del programa i els coordinadors d'equips es va posar de manifest que la coordinació és complexa per la variabilitat entre equips: condicions i nivells d'implicació o característiques del territori, per citar-ne algunes. La coordinació ha de considerar la comunicació, els horaris ja esmentats o la prioritització de tasques. Quan cal programar l'aplicació del programa en alguns casos no es disposa, per exemple, de la informació sobre el nombre de persones que podran fer-lo. També es detecten diferents nivells d'implicació dins dels equips.

Els criteris de derivació també susciten reflexions ja que es considera que potser no acaben de servir per a derivar adequadament. En alguns casos no es selecciona una família per participar justament per un perfil de baixa problemàtica d'algunes famílies (perfil que, en teoria és el que s'ajusta al grup destinatari objectiu del programa).

A partir del programa de gestió del risc (SAVRY) es considera que caldria aprofitar-lo millor per seleccionar famílies que potencialment podrien formar part del programa. Aquest programa identifica molts més casos dels que final-

ment s'atenen i participen al programa Límits, qüestió que caldria analitzar i revisar.

És també complicat gestionar la participació al programa de famílies que s'hagin de desplaçar de lluny, qüestió habitual a algunes demarcacions, afegit a la qüestió dels horaris i la conciliació de la vida familiar i laboral amb la participació que en alguns casos fa encara més difícil la seva participació. Les intermitències degudes a diferents contingències són també elements que incideixen negativament en la marxa del programa.

Els aplicadors consideren que el programa és rígid i no s'ajusta a la manera habitual de treballar a medi obert (que és més flexible i elàstica), en tractar-se d'un programa pautat d'un nombre de sessions tancat i definit front a l'actuació habitual organitzada a partir d'un nombre variable d'entrevistes amb continguts, durades i formats també variables. Tot i que les condicions per a l'aplicació són suficients, en alguns casos o territoris potser caldria millorar els espais que ara són compartits amb d'altres professionals, fet que no permet modificar-ne la configuració per fer el programa (modificar, per exemple la distribució del mobiliari per fer dinàmiques o per poder seure al voltant d'una taula, per citar una de les situacions exposades).

Els tècnics aplicadors consideren que el programa no s'ajusta a la població a la qual s'aplica (o a la població en la que els equips tècnics consideren prioritària la seva aplicació), que en la major part de casos presenta problemàtiques molt més agudes i un nivell de complexitat superior al desitjable per aquest tipus de programa. Els responsables participants en els grups focals consideren que el programa s'ajusta quan és realment preventiu i alhora són conscients – igual que els aplicadors - que quan hi ha violència instaurada no serveix ni és tan útil i caldria fer programes específics. Consideren que la clau és la selecció acurada de les famílies d'acord al perfil desitjable. La composició massa heterogènia dels grups programa, no només en funció de la situació problemàtica a la llar sinó també per la composició lingüística o cultural del grup esdevé una feblesa o dificultat addicional. Quan les famílies s'ajusten al perfil destinatari no cal fer adaptacions (el format inicial ja és adequat). El fet que els criteris de derivació

de famílies siguin aplicats per diversos tipus d'equips fa que la composició dels grups sigui menys homogènia.

Els tècnics aplicadors afirmen que no s'ha fet una adaptació del programa que s'havia previst (potser aquest estudi en sigui el primer pas). En qualsevol cas, consideren important poder fer-la per detectar aquells aspectes que cal ajustar i prendre les decisions oportunes de cara a la seva millora.

Les incidències que han destacat els aplicadors com a més disruptives tenen a veure amb l'abandonament del programa durant la seva execució (quan alguna família o membre de la família, participant en el programa, troba feina, per exemple) o amb el fet que el jove ingressi en un centre de justícia juvenil la qual cosa no permet practicar les habilitats treballades al programa durant la setmana. En grups petits, aquests incidents alteren força la marxa del programa. En moltes de les aplicacions això ha succeït.

El seguiment del programa s'ajusta a allò protocolitzat pel context dels professionals de medi obert i assessorament però té mancances. Es fa poc seguiment específic de les famílies i els joves que acaben la mesura que ha motivat que les famílies participin en el programa, deixen d'estar vinculats a aquests equips, fet que en dificulta el seguiment (que es podria concretar en la verificació de la aplicació de les habilitats parentals apreses durant el programa).

Finalment, la càrrega de feina d'alguns equips que no poden compensar les hores o reduir-les també dificulta l'aplicació del programa, així com el fet d'haver d'utilitzar instal·lacions que no disposen dels recursos suficients o de franges horàries que s'adaptin als horaris de les famílies participants, com ja s'ha esmentat, per a poder treballar en bones condicions (acabament de la jornada del personal de suport o seguretat de l'espai que complica l'accés, per exemple).

4.5.3. Propostes formulades pels professionals

El programa és realment preventiu si es fa amb famílies que tenen fills més joves o més petits, orientativament, de 14 a 16 anys. Es constata com els joves, les famílies dels quals participen al programa, són més grans del que haurien de ser: la mitjana d'edat és 18 anys i 2 mesos. Per això consideren que caldria

també aplicar el programa a l'ESO i en contextos comunitaris on seria autènticament preventiu i podria assolir millor els objectius que es planteja. Quan acaba l'escolarització obligatòria, calen, a més, altres programes, adreçats a altres problemàtiques.

Caldría pensar un altre tipus de programa per a aquest col·lectiu, com també per a altres necessitats més específiques. Addicionalment, seria necessari dissenyar nous programes amb d'altres temàtiques, focus o col·lectius com per exemple, programes adreçats a diferents edats, a situacions o problemàtiques de cronificació, a trajectòries d'elevat consum de drogues, a la violència filio-parental, a noves necessitats (derivades de les realitats multiculturals, per exemple) a generar espais específicament terapèutics i grups de suport per a famílies.

Cal adaptar el programa i revisar-ne les sessions i plantejar-se fórmules per a la incorporació dels fills al programa, en la línia d'altres programes semblants.

Cal ajustar més el paper dels equips tècnics de l'SMAT per a identificar a un major nombre de famílies que potencialment puguin beneficiar-se d'aquest programa. En aquest sentit també caldría que el programa partís de medi obert i que considerés – d'acord amb els resultats del SAVRY, aquells subjectes amb risc moderat que serien, de fet, els que s'ajustarien al perfil de destinataris del programa Límits. Seria desitjable estudiar la possibilitat que altres equips puguin derivar famílies al programa i que la selecció de famílies fos constant durant tot l'any tant per part de medi obert com d'equips tècnics i no només per configurar el grup i fer el programa. La selecció continuada i, en particular, la utilització de l'entrevista inicial és un planter de possibles candidats al programa que cal cuidar per no tenir puntes de feina i programar grups de manera sostinguda i més homogènia.

Revisar els sistemes de suport als equips i també els circuits i protocols (d'entrevista, de derivació) són també propostes que han formulat els propis tècnics. Quan es treballa des de medi obert, cal més feedback que quan es fa des dels equips tècnics de l'SMAT on la relació és més estructurada i continuada. Enfortir els mecanismes de seguiment diferit per poder tenir una estimació

més clara de la eficàcia del programa a llarg termini és també una proposta de millora que caldria considerar.

Els tècnics aplicadors esmenten també la oportunitat de millorar la coordinació entre Equips de Medi Obert i Equips Tècnics, fent participar aquest segon potser abans del moment en que s'inicia la seva participació en l'actualitat. La coordinació també hauria de considerar la realització de reunions periòdiques i la articulació amb d'altres administracions i institucions (ajuntaments, centres educatius, serveis socials) com també la consideració de les problemàtiques específiques de les diferents zones.

Es considera important també la bona cooperació entre els dos tècnics que participen en l'aplicació del programa Límits. Quan no hi ha afinitat entre ambdós professionals, el procés se'n ressent, En aquest sentit cal clarificar també el rol de l'aplicador conductor i el de segon conductor per facilitar l'encaix.

En relació als recursos, caldria que més professionals poguessin aplicar el programa (no només els que l'apliquen en l'actualitat) atès que l'assessorament tècnic es considera molt bo i per tant, més professionals –disposant d'aquest assessorament– podrien aplicar-lo satisfactòriament. Apunten a la conveniència de potenciar l'assessorament i suport tècnic i metodològic durant l'aplicació (per mantenir la fidelitat en la seva aplicació) i mantenir-lo després de fer el programa i no només per evitar el desgast emocional dels tècnics durant la seva realització.

Es considera desitjable reduir el nombre total de joves amb els quals intervé el tècnic mentre desenvolupa el programa, pràctica que no es fa a tots els territoris i que, a més de facilitar la feina, esdevé un incentiu per als professionals.

Els territoris són extensos, fer-ho a les seus és una complicació i pot suposar un problema si la família no pot pagar el desplaçament. Per aquest motiu també es podrien fer edicions en altres institucions (amb la participació dels mateixos professionals que fins ara han dut a terme el programa) que descentralitzessin la seva realització. Per això, com ja s'ha comentat, es proposa obrir el programa a ajuntaments, centres educatius, establir sinergies i col·laboracions amb altres entitats que permetin augmentar el nombre de participants. Es con-

sidera que en ser un programa òptim per a famílies de nois més joves – de 14 a 16 anys- que tenen aquesta necessitat, podria aplicar-se amb caràcter preventiu a partir de la detecció que podrien fer altres professionals (tutors d'institut, serveis socials) i conseqüentment, ser aplicat també en aquests altres contextos per part d'aquests altres professionals.

5. Conclusions globals i propostes

5.1. Conclusions

Seguint Arruabarrena (2009), el Programa Límits és recomanable i model si s'ajusta al perfil objectiu de les famílies a les que originàriament va adreçat. El programa, en la seva formulació és rigorós, està altament sistematitzat, fet que permet la seva aplicació amb un alt nivell de fidelitat (potencialment es pot aplicar amb rigorositat d'acord amb les indicacions precises del propi programa). En les condicions d'aplicació actual (edat i problemàtica dels fills molt superior a la prevista en el programa) i d'acord amb les dades recollides es podria qualificar de programa prometedor que s'hauria de repensar per ajustar-lo al perfil de les famílies que actualment hi participen.

El programa Límits és una proposta organitzada que presenta una estructura que ha estat confirmada empíricament. Els sis factors que treballa queden delimitats clarament amb l'anàlisi factorial que s'ha desenvolupat. Aquesta primera constatació permet valorar molt positivament la seva estructura i configuració, clarament confirmada empíricament.

El programa Límits genera satisfacció per part de totes les persones que s'hi relacionen. Els tècnics aplicadors del programa manifesten la seva vàlua per estructurar i dirigir el treball amb les famílies i també per donar continuïtat a la relació que mantenen una vegada s'acaba el programa. Les famílies per la seva banda també declaren estar satisfetes amb el programa doncs els aporta criteri i claredat alhora de fer conscient el desafiament de la comunicació amb els fills com també per analitzar les problemàtiques a les que s'enfronten. També es declaren satisfetes per disposar d'un espai de recolzament col·lectiu, de suport mutu que fa possible la presa de consciència de la problemàtica i de les possibles maneres d'analitzar-la i afrontar-la.

El programa Límits, amb objectius molt ambiciosos incideix amb claredat en la presa de consciència de les problemàtiques i dels comportaments que haurien de canviar, allò que DiClemente et al. (1991) anomenen la fase contemplativa i de preparació de l'acció per al canvi. Al parer dels tècnics aplicadors, un 65,5% reporta que les famílies aconsegueixen prendre consciència de la situació dels

fills i de la capacitat per incidir en la realitat. Percentatge elevat si es considera el grau de complexitat i dificultat dels problemes que aquestes famílies afronten (joves de 18,2 anys de mitjana d'edat, problemàtiques de consum de tòxics, episodis de violència, dificultats econòmiques a la llar, situació de la parella, entre altres). Les mesures sobre la situació inicial, efectuades després de participar en el programa mostren com les famílies són crítiques respecte a la seva situació, alhora que declaren millorar en les qüestions comunicatives, d'autocontrol emocional i de relació amb els seus fills. En alguns casos han aconseguit canviar, millorar, utilitzar i provar una estratègia per relacionar-se amb els fills i fer que la relació canviï, fet que s'ha considerat un primer pas rellevant. Aquests intents de canvi han estat percebuts en quasi bé en un 70% dels fills/es.

La competència comunicativa és potser un dels elements sobre els que el programa més incideix. Probablement perquè es tracta d'una competència que pot començar a desenvolupar-se a partir de l'assaig d'estratègies senzilles que el programa ajuda a entrenar. La comunicació com a vehicle de la majoria de processos i d'interaccions entre pares i fills és doncs un element nuclear que el programa aborda amb intensitat. Molt més difícil és abordar els criteris, les normes, les sancions i elements més axiològics que el programa considera però que per la seva durada no pot abordar en profunditat i que, consegüentment, són aspectes que es transfereixen en menor mesura.

Les dificultats del programa poden trobar-se principalment en dos factors clau: d'una banda l'ambició i abast dels seus objectius, que potser caldria graduar-los millor, doncs plantegen aconseguir l'entrenament de les habilitats parentals mitjançant un treball de vuit sessions de dues hores. Molt probablement, per incidir en aquesta realitat cal potenciar el programa i enriquir-lo amb altres actuacions com es comentarà en les propostes. En segon lloc, el programa està pensat per a incidir preventivament amb famílies amb joves de 15,5 anys de mitjana i actualment s'aplica amb familiars de joves de 18,2 anys d'edat, com ja s'ha esmentat i la concurrència de problemàtiques que recomanen el disseny i desplegament de més programes i recursos adreçats als diferents temes detectats en l'avaluació (violència filio parental, consum de tòxics, institucionalització, entre altres).

5.2. Propostes

Mantenir el programa per adreçar-lo al perfil de famílies per al que fou creat, tot revisant els objectius per fer-los més realistes i abastables. Malgrat les famílies participants tinguin algunes característiques sociodemogràfiques en comú no constitueixen un grup homogeni i en conseqüència les necessitats d'intervenció són diferents. Cal buscar l'especificitat de la problemàtica que s'aborda mitjançant el programa evitant aglutinar en un mateix programa la multiplicitat de necessitats i de problemes que tenen les famílies. Per fer-ho, cal explicitar les característiques del usuari per a poder fer una bona detecció i diagnòstic dels casos. Repensar el sistema de selecció de les famílies (concreció dels usuaris potencials) establint criteris d'inclusió-exclusió del programa (edat d'accés, situació familiar, tipologia de conflicte, gravetat). També, en la línia de Chacón et al. (2013) seria necessari explicitar a priori les raons concretes de perquè uns usuaris participaran en el programa i altres no.

Millorar el disseny del sistema d'avaluació que contempla el propi programa per dotar-lo d'un dispositiu instrumental suficient i adequat que permeti recollir informació de manera diacrònica, registrar-la i analitzar-la per prendre decisions basades en evidències empíriques. L'avaluació ha de poder ser útil per al professional que l'aplica de manera que ho vegi com a quelcom integrat en el procés d'intervenció i a la vegada li permeti anar prenent decisions fonamentades i orientades a la millora. També hauria de ser factible atenent també les limitacions de temps dels professionals. En aquest sentit, malgrat no formar part del dispositiu avaluatiu del programa Límits, es suggereix integrar el qüestionari d'autopercepció d'habilitats parentals que va ser valorat pels propis tècnics com a útil i factible. Això permetria determinar en un primer moment les necessitats de formació més específiques del grup diana i delimitar una línia base a partir de la qual centrar la intervenció i constatar les millores en desenvolupament del rol parental un cop acabat el programa.

En un marc de rendició de comptes (accountability) caldria fer una anàlisi que posés en relació la inversió en recursos humans, no només en clau econòmica, sinó també de desgast emocional, d'estrès dels equips, que suposa l'aplicació del programa amb l'eficàcia dels resultats i la satisfacció dels usuaris. Aquestes

dades haurien de permetre incorporar o potenciar aspectes de supervisió d'equips, d'optimització de les condicions de treball, de la coordinació i la comunicació en vistes a la continua millora del programa.

Per millorar la transferència d'aprenentatges i optimitzar els processos de canvi es podria plantejar l'oportunitat de *complementar el programa tal com està dissenyat, amb d'altres recursos o accions complementàries adreçades directament als joves*, que incidissin en alguns aspectes com la comunicació o la gestió de les emocions i que potenciessin els objectius plantejats. També es pot considerar coordinar el programa Límits amb d'altres actuacions ja existents que vagin en aquesta línia.

Dissenyar altres programes més eficaços segons el tipus de família o de problema o situació de risc en la que es troba i impulsar el disseny d'aquells que millor responguin a les necessitats del context català. L'eficàcia de programes d'entrenament d'habilitats parentals millora quan hi ha una detecció precoç del cas, l'adequació del tipus de programa (l'especificitat) segons el tipus i la gravetat del problema de la família, i finalment, el funcionament de la resta de recursos i serveis de suport (i la intensitat d'aquestes) que intervenen en el cas (Arribarrena, 2009).

De manera complementària caldria reforçar aspectes del programa mitjançant el *disseny de píndoles formatives i accions de seguiment, acompanyament o enfortiment i suport* de les habilitats que donessin continuïtat al programa i en consolidessin els efectes. Serien recursos a l'abast dels professionals per a seguir estructurant la seva tasca amb aquestes famílies. Aquests recursos *podrien aplicar-se de manera coordinada amb d'altres agents del territori* (serveis socials, de salut, d'educació, de joventut, per exemple) en una articulació en xarxa en el territori.

Sembla important *que els tècnics aplicadors segueixin comptant amb la formació, l'assessorament i el suport* que, a més de millorar la competència en l'aplicació – qüestió que ja s'aborda - permet unificar criteris d'actuació i també d'avaluació i es pugui complementar amb l'assessorament tècnic, el seguiment

i la supervisió durant i després de finalitzar el programa. Aquest suport és també un factor que pot contribuir a mantenir la fidelitat en l'aplicació del programa.

Els *escenaris de futur* haurien de permetre visualitzar, com a mínim, tres línies d'actuació:

1. La millora del programa i la seva complementació amb accions d'enfortiment i consolidació als territoris.

L'entrenament d'habilitats parentals hauria de tenir – en el marc del programa Límits i d'acord a la seva concepció inicial – un caràcter preventiu i per tant utilitzar-se, com ja s'ha dit, amb joves adolescents i llurs famílies quan presenten les primeres dificultats de relació i de comunicació. Per això la primera línia té a veure amb optimitzar els criteris i pràctiques de derivació al programa, per garantir participants que s'ajustin al programa.

D'altra banda, cal també ajustar els objectius per a que siguin realment assolibles en les vuit sessions que dura el programa. També cal estudiar la possibilitat que més agents puguin aplicar-lo, tant vinculats amb justícia com altres agents dels serveis de benestar o d'educació als municipis. També es pot plantejar que famílies que estan en circuits de Benestar o Educació, puguin participar en les edicions de Límits de Justícia. En aquest sentit cal estudiar la millor fórmula de col·laboració, coordinació, suport tècnic i seguiment de la seva aplicació. Aquesta coordinació permet el treball en xarxa amb altres agents públics locals i de la Generalitat de Catalunya.

Finalment, és important pensar també en el disseny d'altres accions que puguin complementar i completar la tasca iniciada amb el programa Límits. Accions de seguiment o d'enfortiment o consolidació de les habilitats apreses que estiguin protocol·litzades i que puguin tractar-se de manera estructurada per part de qualsevol equip en qualsevol territori a partir o de programes de continuïtat o de les esmentades accions de seguiment.

2. El disseny d'altres programes adreçats a les necessitats clarament detectades.

L'avaluació del programa Límits ha permès identificar altres necessitats específiques que el programa Límits no tracta: les dificultats específiques quan el consum de drogues és ja una problemàtica destacada, la violència filiofamiliar configuren realitats que demanden de programes que les abordin de manera més específica. Els tècnics aplicadors del programa Límits destaquen la utilitat de poder treballar en base a una estructura definida com és un programa i per això és convenient seguir dissenyant i posant en funcionament programes adreçats a aquestes problemàtiques de manera més específica.

3. El desenvolupament de sistemes d'avaluació, seguiment, supervisió i suport dels equips, per reforçar la tasca.

El tercer escenari té a veure amb el treball iniciat amb l'avaluació del programa Límits. És altament productiu potenciar l'avaluació de programes cada vegada que s'impulsa una nova iniciativa. Qualsevol programa d'intervenció ha de contemplar l'avaluació del context al que s'adreça (per identificar clarament les necessitats que ha de cobrir) però també l'avaluació dels processos i resultats que genera per tal de disposar d'elements de judici per prendre decisions de millora, reciclatge i actualització que puguin estar recolzades per evidències. Avaluar programes públics és una exigència i alhora una marca de qualitat dels organismes públics que els impulsen i el millor mecanisme per a rendir comptes en la utilització de recursos públics però sobretot és la única manera de consolidar projectes i actuacions de millora adreçades a la ciutadania.

De manera complementària, i especialment en el context de la justícia, es posa de manifest la importància de la supervisió i el seguiment d'aquest tipus de pràctica professional que, en estar pautaada, protocol·litzada i organitzada, disposa de paràmetres objectivables per a optimitzar la resposta professional. Per això convé no descuidar els mecanismes de seguiment i suport dels equips i professionals que apliquin aquest o altres programes.

6. Referències bibliogràfiques

- Amorós, P.(coord.) (2012). *Programa “Aprender Juntos, crecer en familia”*. In-
forme del proceso de evaluación 2011-2012. Barcelona: Fundació la
Caixa.
- Arruabarrena, I. (2009). Procedimiento y criterios para la evaluación y la inter-
vención con familias y menores en el ámbito de protección infantil. *Pa-
peles del psicólogo*, 30(1), 13-23.
- Axberg, U. i Broeberg, A.G. (2012). Evaluation of “TheIncredibleYears” in Swe-
den: The transferability of an American parent-training program to Swe-
den. *ScandinavianJournal of Psychology*, 53, 224–232.
[http://www.incredibleyears.com/library/items/evaluation-of-the-ncredible-
years-in-sweden_2012.pdf](http://www.incredibleyears.com/library/items/evaluation-of-the-ncredible-years-in-sweden_2012.pdf) [consulta: juliol de 2012].
- Axford, N., Elliott, D. i Little, M. (2012). Blueprints for Europe: Promoting Evi-
dence-Based Programs in Children’s Services. *Psychosocial Interventi-
on*, 21, 205-214.
- Bartau, I. i De la Caba Collado, M. A. (2009). Una Experiencia de Mejora de las
Habilidades para la Parentalidad y el Desarrollo *Sociopersonal de los
Menores en Contextos de Desprotección Social*. *Intervención Psicosoci-
al.*, 18 (2), 131 – 151.
- Capaldi, D. (2004). *A Preventing Violence and Related Health-Risking Social
Behaviors in Adolescents: An NIH State-of-the-Science-Conference*. US:
Department of Health andHuman Services.
- Cerezo, M. A. (1990). Programa de Asistencia psicológica a familias con meno-
res y problemas de relación y abuso. Resultados de suaplicación en
1989. *Revista de Serveis Socials*, 11-12, 19-32.
- CEJFE (2012). Formació per la participació en la recerca *Avaluació i mesura de
l’eficàcia del Programa Límits*. Barcelona, Centre d’Estudis Jurídics i
Formació Especialitzada, àmbit social i criminològic. Document no publi-
cat d’ús intern.

- Chacón, S., Sanduvete, S., Portell, M. i Anguera, M. T. (2013). Reporting a program evaluation: Needs, program plan, intervention, and decisions. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 13, 58-66.
- Chaffin, M. i Friedrich, B. (2004): Evidence-based treatments in child abuse and neglect. *Children and Youth Services Review*, 26, 1097 – 1113.
- DiClemente, C.C., Prochaska, J.O., Fairhurst, S.K., Velicer, W.F., Velasquez, M.M. i Rossi, J.S. (1991). The process of smoking cessation: An analysis of precontemplation, contemplation, and preparation stages of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(2), 295–304.
- Direcció General d'execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil, Unitat de Programes i Innovació (2012). *Criteris basics per derivar famílies al programa Límits*. Document d'ús intern.
- Eyberg, S i Pincus, D. (1999). *Eyberg Child Behavior Inventory and Sutter-Eyberg Student Behavior Inventory-Revised: Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Fernández-Ballesteros, R. (1995). El proceso de evaluación de programas. En R. Fernández-Ballesteros (Ed.), *Evaluación de programas. Una guía práctica en ámbitos sociales, educativos y de salud* (pp. 75-113). Madrid: Síntesis.
- Hidalgo García, M.V., Menéndez Álvarez-Dardet, S., Sánchez Hidalgo, J., Lorence Lara, B. i Jiménez García, L. (2009). La intervención con familias en situación de riesgo psicosocial. Aportación desde un enfoque psicoeducativo. *Apuntes de Psicología*, 27, 413-426.
- Hoeve, M., Dubas, J., Eichelsheim, V., van der Laan, P., Smeenk, W., i Gerris, J.(2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 749-775.
- Kumpfer, K.L., Orte, C., March, M.X., Ballester, L., Touza, C., Fernández, C., Oliver, J.L., Fernández, M.C. i Mestre, L. (2006). *Programa de competencia familiar. Manual de implementación del formador y de la formado-*

ra (2ª edición revisada y corregida). Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears.

Larriba, J i Duran, A.M. (2009). *Programa límits. Programa d'actuació preventiva familiar de la transgressió i del consum de drogues en menors i joves que passen pel circuit de justícia juvenil*. Barcelona: Departament de Salut.

Letarte, M.J., Normandeau, S. i Allard, J. (2010). Effectiveness of parent training program. Incredible Years in a child protection service. *Child Abuse & Neglect*, 34, 253-261.

Martin-Quintana, J. C. et al. (2009). Programas de educación parental. *Intervención Psicosocial*, 18 (2), 121 – 133.

Martínez González, R.A. (2009). *Programa-Guía para el Desarrollo de Competencias Emocionales, Educativas y Parentales*. Madrid: Ministerio de Sanidad y Política Social.

Martínez González, R.A. i Becedóniz, C. (2009). Orientación Educativa para la Vida Familiar como Medida de Apoyo para el Desempeño de la Parentalidad Positiva. *Intervención Psicosocial.*, 18 (2), 97 – 112.

Mertens, D.M. (2010). *Research and Evaluation in Education and Psychology*. California: Sage.

Oliva, A., Hidalgo, M.V., Martín, D., Parra, A., Ríos, M. i Vallejo, R. (2007). *Programa de apoyo a padres y madres de adolescentes*. Sevilla: Consejería de Salud de la Junta de Andalucía.

Pérez Juste, R. (2006). *Evaluación de programas educativos*. Madrid: La Muralla.

Rodrigo, M.J.; Capote, C.; Máiquez, M.L., Martín, J.C.; Rodríguez, G., Guimerá, P. y Peña, M. (2000). *Manual del Programa Apoyo Personal y Familiar*. Santa Cruz de Tenerife: Fundación ECCA.

- Rodrigo, M.J., Máiquez, M.L., Byrne, S., Rodríguez, B., Martín, J.C., Rodríguez, G. i Pérez, L. (2008). *Programa Crecer Felices en Familia. Programa de apoyo psicoeducativo para promover el desarrollo infantil*. Valladolid: Junta de Castilla y León.
- Rodrigo, M.J., Martín, J.C., Cabrera, E. i Máiquez, M.L. (2009). Las competencias parentales en contextos de riesgo psicosocial. *Intervención Psicosocial*, 18 (2), 113-120.
- Rodrigo, M.J., Martín, J.C., Máiquez, M.L., Álvarez, M., Byrne, S., González, A., Guerra, M., Montesdeoca, M.A. i Rodríguez, B. (2010). *Programa Vivir la adolescencia en familia. Programa de apoyo psicoeducativo para promover la convivencia familiar*. Toledo: Junta de Comunidades de Castilla La Mancha.
- Webster – Stratton, C. et al. (2012). Incredible Years Parent, Teachers and children's series: Transportability to Portugal of Early Intervention Programs for Preventing Conduct Problems and Promoting Social and Emotional Competence. *Psychosocial Intervention.*, 21 (2), 157 – 169.

Annexos

Glossari

Assessorament: La finalitat del Programa d'assessorament tècnic és la d'aportar durant el procediment judicial i a instàncies del Ministeri Fiscal o dels Jutjats de Menors, la informació que la Llei estableix sobre la situació psicològica, educativa del menor imputat en un fet delictiu, i la del seu entorn social i familiar, i en general sobre qualsevol altra circumstància rellevant per tal que aquests organismes la puguin valorar en el moment de l'adopció d'alguna de mesures que preveu la Llei. El treball es concreta doncs en l'elaboració d'informes tècnics per als fiscals i jutges de menors que els sol·liciten sobre la situació psicològica, educativa i familiar del menor, així com del seu entorn social i, en general, sobre qualsevol altra circumstància rellevant perquè puguin tenir en compte aquests elements en les seves resolucions. Es poden fer respecte joves majors de 14 anys i menors de 18, que presumptament hagin comès fets tipificats com a delictes o faltes al Codi penal o a les lleis penals especials.

Avaluació inicial: Procés d'obtenció, registre i valoració d'informació d'un programa o d'aspectes dels seus participants abans del seu inici.

Avaluació continuada: Procés d'obtenció, registre i valoració d'informació d'un programa o d'aspectes dels seus participants, interaccions i dinàmiques durant el seu desenvolupament.

Avaluació final: Procés d'obtenció, registre i valoració d'informació d'un programa o d'aspectes dels seus participants i dels resultats obtinguts en finalitzar-lo.

Avaluació diferida: Procés d'obtenció, registre i valoració d'informació d'un programa o d'aspectes dels seus participants i dels resultats obtinguts en transcorregut un temps des de la seva finalització.

Eficàcia subjectiva: Valoració de l'eficàcia d'un programa a partir de les valoracions que en fan les persones que han participat, tenint en compte la seva satisfacció i no tant la mesura objectiva dels resultats obtinguts.

Grup Programa: grup de persones que participen en un programa socioeducatiu i que proporcionen dades sobre la seva eficàcia i efectivitat en les recerques avaluatives. En contextos de laboratori s'anomenen grup experimental però per raons d'ètica en investigació es considera més acurat evitar aquesta denominació que prové de les ciències físic – naturals.

Grup Col·laborador: grup de persones que no participen en un programa socioeducatiu que es vol valorar però que aporten dades que serveixen de contrast respecte a les proporcionades pel grup programa. Per les mateixes raons ètiques és més acurat evitar denominar-lo grup control. L'aportació de dades és una col·laboració a la recerca avaluativa.

Ingenuïtat Desinformada: Situació d'una persona que respon a un qüestionari sense ser conscient de la seva situació real. En aquesta situació es tendeix a valorar la realitat de manera més positiva del que realment és.

Límits: El programa Límits és una proposta estructurada d'intervenció preventiva de caire selectiu amb grups de famílies de joves que passen pel circuit de la justícia juvenil i deriva d'un programa anterior – Protego – d'entrenament familiar en habilitats educatives per a la prevenció de les drogodependències. La seva finalitat és reforçar la funció educativa de les famílies dels menors i dels joves que passen per l'esmentat circuit de justícia, per tal de limitar l'ús de drogues i la reincidència en la transgressió de les normes per part dels fills.

Llibertat vigilada: Consisteix a fer un seguiment de l'activitat del menor o jove: de la seva assistència a l'escola, al centre de formació professional o al lloc de treball, segons els casos, procurant ajudar-lo a superar els factors que van determinar la infracció comesa. Així mateix, aquesta mesura obliga, en el seu cas, a seguir las pautes socioeducatives que assenyali l'entitat pública o el professional encarregat del seguiment, d'acord amb el programa d'intervenció elaborat a l'efecte i aprovat pel jutge. La persona sotmesa a la mesura també està obligada a mantenir amb aquest professional les entrevistes establertes en el programa i a complir les regles de conducta imposades pel jutge

Medi Obert: Les mesures judicials en medi obert són les mesures que no impliquen la privació de llibertat del jove o menor. S'executen en l'entorn social i familiar, cosa que permet fer un seguiment del seu procés de socialització, con-

tinuar i/o millorar els vincles de les relacions existents i treballar per assolir els objectius com: la integració del menor o jove i la participació de la comunitat en la resolució del conflicte; garantir l'atenció al menor o jove en els àmbits de salut, educació, lleure i inserció laboral; el suport al procés d'inserció social; o la implicació de la comunitat, mitjançant acords i convenis de col·laboració amb altres departaments, ajuntaments, consells comarcals i entitats del sector associatiu.

Mediació: té com a objectiu que l'infractor i la víctima puguin arribar a uns acords per solucionar el conflicte creat per la infracció penal, de forma extrajudicial, amb l'orientació d'un mediador. Es necessita la participació voluntària i activa d'ambdues parts per assolir un acord capaç de resoldre el conflicte i concretar els termes de la conciliació i/o de la reparació. Pel que fa al jove, implica la responsabilització de les seves accions i les conseqüències, com també un esforç encaminat a aconseguir la compensació de la víctima. Quant a les víctimes, se'ls ofereix l'oportunitat de participar en la solució del conflicte que les afecta, de ser escoltades, recuperar la tranquil·litat i ser compensades pels danys soferts.

Pretest: Mesura d'una variable o conjunt de variables abans d'aplicar una actuació socioeducativa.

Postest: Mesura d'una variable o conjunt de variables després d'aplicar una actuació socioeducativa.

Postpretest: Mesura d'una variable o conjunt de variables efectuada després d'aplicar una actuació socioeducativa però preguntant sobre quina era la situació abans de la mesura. Pretén evitar la ingenuïtat desinformada (vegi's aquest mateix glossari) en preguntar després d'haver participat en la mesura socioeducativa que pot tenir un efecte de sensibilització, conscienciació i d'informació.

Renda Mínima d'Inserció: La renda mínima d'inserció (RMI) és una acció de solidaritat de caràcter universal que té com a finalitat el desenvolupament coordinat de les accions destinades a ajudar les persones que no disposen dels mitjans econòmics suficients per atendre les necessitats essencials de la vida quotidiana, mentre se les prepara per a la seva inserció o reinserció social i laboral.

Acrònims

SMAT: Servei de Mediació i Assessorament Tècnic

EMO: Equips de Medi Obert

CEJFE: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada

DGEPCJJ: Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil

SAVRY: Structured Assessment of Violence Risk in Youth (Programa de gestió del risc de violència en joves)

EBP: Evidence Based Programmes (Programes Basats en l'Evidència)

TDAH: Trastorn per dèficit d'atenció i hiperactivitat

GP: Grup programa

GC: Grup col·laborador

n.s.: no significatiu

m: mitjana

Annex 1: Instruments adreçats a les famílies

6.1- Qüestionari inicial sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals.

CODI:

Em sento capaç de... o Crec que puc...						Ho has intentat fer alguna vegada en els últims 2 mesos?	
	Gens	Poc	Una mica	Bastant	Molt	Sí	No
... dir-li al meu fill/a com ha de comportar-se	0	1	2	3	4	Sí	No
... intentar millorar la comunicació amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... intentar millorar la comunicació amb la meua parella	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar de temes importants amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar cada dia amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... controlar les meves reaccions quan m'enfado amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... dir quines coses bones té el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... decidir quins límits poso a la conducta del meu fill	0	1	2	3	4	Sí	No
...comunicar els límits de conducta al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... preguntar i conèixer més coses del meu fill/a (ex. els seus gustos, què fa el seu temps lliure, amb qui va, on...), sobre els seus horaris i activitats, els seus amics..	0	1	2	3	4	Sí	No
... dir-li al meu fill/a les coses que fa bé	0	1	2	3	4	Sí	No
... buscar nous espais de lleure, d'oci...per fer activitats amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... decidir quines sancions o càstigs poso al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... comunicar les sancions	0	1	2	3	4	Sí	No
... fer complir les sancions o càstigs	0	1	2	3	4	Sí	No
... resoldre els problemes amb el meu fill/a de manera calmada	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar amb el meu fill/a sobre drogues, alcohol i tabac	0	1	2	3	4	Sí	No
... expressar al meu fill/a el que jo penso de les drogues, el tabac i l'alcohol	0	1	2	3	4	Sí	No

Moltes gràcies per la teua col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat.

6. 2- Qüestionari inicial sobre la percepció del comportament del fill/a

CODI:

Conducta del fill/a	En una escala del 0 al 4, on 0 significa <i>mai</i> i 4 <i>sempre</i> , amb quina freqüència es dóna la conducta del teu fill/a?					És un problema per a tu?	
	Mai	Gairebé mai	A vegades	Gairebé sempre	Sempre	Sí	No
Em costa entendre el que li passa al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
Tinc la impressió que no m'escolta	0	1	2	3	4	Sí	No
Perd les formes quan parla	0	1	2	3	4	Sí	No
Parla amb mi de temes importants	0	1	2	3	4	Sí	No
S'enfada si no se surt amb la seva	0	1	2	3	4	Sí	No
Quan discutim ens agradeix	0	1	2	3	4	Sí	No
Es pren les crítiques com un atac personal	0	1	2	3	4	Sí	No
Fa el que vol, no té límits.	0	1	2	3	4	Sí	No
Explica el que fa, el que li preocupa, el que li agrada	0	1	2	3	4	Sí	No
S'esforça per fer bé les coses	0	1	2	3	4	Sí	No
Participa a les activitats en família	0	1	2	3	4	Sí	No
Obeeix quan se'l castiga	0	1	2	3	4	Sí	No
Quan té un problema actua impulsivament	0	1	2	3	4	Sí	No
Es posa en problemes	0	1	2	3	4	Sí	No
Comenta coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	0	1	2	3	4	Sí	No

Moltes gràcies per la teva col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat.

9.1e- Qüestionari final sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals treballades

CODI:

<i>Em sento capaç de... o Crec que puc...</i>	Gens	Poc	Una mica	Bastant	Molt	Des que has començat el programa has provat de fer-ho?		Sabent tot el que saps ara, recorda com et senties abans d'assistir al programa.				
								Crecs que eres capaç de...				
								Gens	Poc	Una mica	Bastant	Molt
... dir-li al meu fill/a com ha de comportar-se	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... intentar millorar la comunicació amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... intentar millorar la comunicació amb la meva parella	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... parlar de temes importants amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... parlar cada dia amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... controlar les meves reaccions quan m'enfado amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... dir quines coses bones té el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... decidir quins límits poso a la conducta del meu fill	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
...comunicar els límits de conducta al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... preguntar i conèixer més coses del meu fill/a (ex. els seus gustos, què fa el seu temps lliure , amb qui va, on...), sobre els seus horaris i activitats, els seus amics..	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... dir-li al meu fill/a les coses que fa bé	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... buscar nous espais de lleure, d'oci...per fer activitats amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... decidir quines sancions o càstigs poso al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... comunicar les sancions	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4

<i>Em sento capaç de... o Crec que puc...</i>	Gens	Poc	Una mica	Bastant	Molt	Des que has començat el programa has provat de fer-ho?		Sabent tot el que saps ara, recorda com et senties abans d'assistir al programa.				
								Crecs que eres capaç de...				
								Gens	Poc	Una mica	Bastant	Molt
... fer complir les sancions o càstigs	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... resoldre els problemes amb el meu fill/a de manera calmada	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... parlar amb el meu fill/a sobre drogues, alcohol i tabac	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4
... expressar al meu fill/a el que jo penso de les drogues, el tabac i l'alcohol	0	1	2	3	4	Sí	No	0	1	2	3	4

Moltes gràcies per la teva col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat

9.2- Qüestionari final sobre la percepció del comportament del fill/a

CODI:

En l'últim mes, pensa quin ha estat el comportament del teu fill/a...

Conducta del fill/a	En una escala del 0 al 4, on 0 significa <i>mai</i> i 4 <i>sempre</i> , amb quina freqüència s'ha donat la conducta del teu fill/a?					Ha estat un problema per a tu?	
	Mai	Gairebé mai	A vegades	Gairebé sempre	Sempre	Sí	No
M'ha costa entendre el que li passava al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
He tingut la impressió que no m'escoltava	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha perdut les formes quan parlava	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha parlat amb mi de temes importants	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha enfadat si no se sortia amb la seva	0	1	2	3	4	Sí	No
Quan hem discutit ha agredit	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha pres les crítiques com un atac personal	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha fet el que ha volgut, no ha tingut límits	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha explicat el que feia, el que li preocupava, el que li agradava	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha esforçat per fer bé les coses	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha participat a les activitats familiars	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha obeït quan se l'ha castigat	0	1	2	3	4	Sí	No
Quan té un problema actua impulsivament	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha posat en problemes	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha comentat coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	0	1	2	3	4	Sí	No

Moltes gràcies per la teva col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat

9.1c- Qüestionari final sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals

Codi:

Em sento capaç de... o Crec que puc...	Gens	Poc	Una mica	Bastant	Molt	Ho has intentat fer alguna vegada en els últims 2 mesos?	
						Sí	No
... dir-li al meu fill/a com ha de comportar-se	0	1	2	3	4	Sí	No
... intentar millorar la comunicació amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... intentar millorar la comunicació amb la meva parella	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar de temes importants amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar cada dia amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... controlar les meves reaccions quan m'enfado amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... dir quines coses bones té el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... decidir quins límits poso a la conducta del meu fill	0	1	2	3	4	Sí	No
...comunicar els límits de conducta al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... preguntar i conèixer més coses del meu fill/a (ex. els seus gustos, què fa el seu temps lliure , amb qui va, on...), sobre els seus horaris i activitats, els seus amics..	0	1	2	3	4	Sí	No
... dir-li al meu fill/a les coses que fa bé	0	1	2	3	4	Sí	No
... buscar nous espais de lleure, d'oci...per fer activitats amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... decidir quines sancions o càstigs poso al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... comunicar les sancions	0	1	2	3	4	Sí	No
... fer complir les sancions o càstigs	0	1	2	3	4	Sí	No
... resoldre els problemes amb el meu fill/a de manera calmada	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar amb el meu fill/a sobre drogues, alcohol i tabac	0	1	2	3	4	Sí	No
... expressar al meu fill/a el que jo penso de les drogues, el tabac i l'alcohol	0	1	2	3	4	Sí	No

En els últims 2 mesos has participat en alguna activitat o programa dirigit a pares i mares?

Sí

No

Moltes gràcies per la teva col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat

10.1- Qüestionari diferit sobre la percepció d'auto eficàcia en relació a les pràctiques parentals treballades

CODI:

Em sento capaç de... o Crec que puc...	Gens	Poc	Una mica	Bastant	Molt	Ho has intentat fer alguna vegada en els últims 2 mesos?	
						Sí	No
... dir-li al meu fill/a com ha de comportar-se	0	1	2	3	4	Sí	No
... intentar millorar la comunicació amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... intentar millorar la comunicació amb la meva parella	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar de temes importants amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar cada dia amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... controlar les meves reaccions quan m'enfado amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... dir quines coses bones té el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... decidir quins límits poso a la conducta del meu fill	0	1	2	3	4	Sí	No
...comunicar els límits de conducta al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... preguntar i conèixer més coses del meu fill/a (ex. els seus gustos, què fa el seu temps lliure , amb qui va, on...), sobre els seus horaris i activitats, els seus amics..	0	1	2	3	4	Sí	No
... dir-li al meu fill/a les coses que fa bé	0	1	2	3	4	Sí	No
... buscar nous espais de lleure, d'oci...per fer activitats amb el meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... decidir quines sancions o càstigs poso al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
... comunicar les sancions	0	1	2	3	4	Sí	No
... fer complir les sancions o càstigs	0	1	2	3	4	Sí	No
... resoldre els problemes amb el meu fill/a de manera calmada	0	1	2	3	4	Sí	No
... parlar amb el meu fill/a sobre drogues, alcohol i tabac	0	1	2	3	4	Sí	No
... expressar al meu fill/a el que jo penso de les drogues, el tabac i l'alcohol	0	1	2	3	4	Sí	No

Moltes gràcies per la teva col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat

10.2- Qüestionari diferit sobre la percepció del comportament del fill/a

CODI:

En els últims 2 mesos, pensa quin ha estat el comportament del teu fill/a...

Conducta del fill/a	En una escala del 0 al 4, on 0 significa <i>mai</i> i 4 <i>sempre</i> , amb quina freqüència s'ha donat la conducta del teu fill/a?					Ha estat un problema per a tu?	
	Mai	Gairebé mai	A vegades	Gairebé sempre	Sempre	Sí	No
M'ha costa entendre el que li passava al meu fill/a	0	1	2	3	4	Sí	No
He tingut la impressió que no m'escoltava	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha perdut les formes quan parlava	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha parlat amb mi de temes importants	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha enfadat si no se sortia amb la seva	0	1	2	3	4	Sí	No
Quan hem discutit ha agredit	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha pres les crítiques com un atac personal	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha fet el que ha volgut, no ha tingut límits	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha explicat el que feia, el que li preocupava, el que li agradava	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha esforçat per fer bé les coses	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha participat a les activitats familiars	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha obeït quan se l'ha castigat	0	1	2	3	4	Sí	No
Quan té un problema actua impulsivament	0	1	2	3	4	Sí	No
S'ha posat en problemes	0	1	2	3	4	Sí	No
Ha comentat coses sobre el consum d'alcohol, tabac o altres drogues	0	1	2	3	4	Sí	No

Moltes gràcies per la teva col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat

Formulari per a les dades sociodemogràfiques

Programa Límits

14- FORMULARI DE DADES SOCIODEMOGRÀFIQUES

Nom de l'entrevistador/a	Any	Mes	Dia
Equip que porta al fill/a: ☐ Equip d'assessorament tècnic de menors ☐ Equip d'execució de mesures en medi obert			
CODI:			

1. Progenitor que contesta el qüestionari: ☐ Pare ☐ Mare ☐ Tutor legal/acollidor				
2. Compta amb el recolzament de la seva parella per educar el seu fill/a? ☐ Sí ☐ No				
3. Ha participat en algun programa previ d'habilitats parentals? ☐ No ☐ Sí. Quin? _____				
4. País d'origen del progenitor/a			5. Idioma que es parla a casa	
6. Edat del progenitor/a	Any	Mes	Dia	7. Nombre de fills que viuen a casa
	1 9			
8. El progenitor/a que participa en aquesta recerca presenta alguna d'aquestes situacions: ☐ Malaltia física. Quina? _____ Pren medicació? ☐ Sí ☐ No ☐ Malaltia mental. Quina? _____ Pren medicació? ☐ Sí ☐ No ☐ Trastorns emocionals i afectius. De quin tipus? _____ Pren medicació? ☐ Sí ☐ No ☐ Altres. Especifica'ls _____ Pren medicació? ☐ Sí ☐ No				
9. Edat del fill/a participant	Any	Mes	Dia	10. Sexe del fill/a participant

19. En cas afirmatiu, especificar quina/es?

- Prestació contributiva d'atur
- Subsidi d'atur
- La renda mínima d'inserció (RMI)
- Ajudes a les famílies amb persones en situació de dependència
- Ajudes a famílies monoparentals
- Ajudes socials a famílies nombroses
- Beques i ajudes a l'estudi
- Ajudes socials per malaltia (hepatitis C, VIH...etc)
- Ajudes en casos d'incompliment de pensions alimentàries en situacions de divorci o separació
- Altres _____

20. Quin és el nivell acadèmic del progenitor/a?

- Primaris inacabats
- Primaris
- Secundaris inacabats
- Secundaris
- Batxillerat
- Cicles formatius de grau mig i/o superior
- Universitat
- Desconegut
- Altres _____

21. Quin és el nivell acadèmic del fill/a?

- Primaris inacabats
- Primaris
- Secundaris inacabats
- Secundaris
- Batxillerat
- Cicles formatius de grau mig i/o superior
- Universitat
- Desconegut
- Altres _____

22. Actualment quina és l'activitat principal del fill/a?

- Estudia
- Estudia - Treballa
- Treballa
- Ni estudia ni treballa
- Altres _____

23. Quina és la situació judicial del fill/a:

- Resolució Judicial Cautelar (provisional)
- Resolució Judicial Ferma (quan ja s'ha dictat la resolució)
- Pendent de resolució
- Altres: _____

24. Quin és el programa des del qual s'intervé?

- Mediació
- Assessorament
- Medi Obert
- Internament
- Altres _____

25. Freqüència delictiva:

- Primària
- Entre 2 i 3 causes registrades
- Més de 3 causes
- Altres _____

26. Tipus de delictes

- Contra les persones
- Contra la llibertat sexual
- Contra la propietat
- Contra la salut pública (drogues)
- Altres _____

27. Edat del primer delictes registrat**28. Grup d'iguals disocials**

- Sí
- No
- No consta

29. Toxicomania

- Consta flirteig (consum esporàdic o de cap de setmana)
- Consta abús (consum diari o amb episodis de crisi)
- No consta
- No consumeix
- Altres _____

15- Graella d'observació de la dinàmica de les sessions i dels aprenentatges

Codi de família: _____

Sessions	En aquesta sessió la persona s'ha implicat en els objectius i continguts de la sessió?	Al llarg de la última setmana, ha intentat posar en pràctica (a la vida real) les estratègies treballades a la sessió?	Durant el programa ha intentat posar en pràctica les estratègies treballades en aquesta sessió?	Quina estratègia o estratègies ha treballat a la sessió?	Quines dificultats manifesta a l'hora d'aplicar les estratègies treballades?	Quins elements li faciliten l'aplicació de les estratègies treballades?
Sessió 1 <i>Definir objectius pel canvi de conducta</i>	Sí No	Sí No	Sí No			
Sessió 2 <i>Habilitats comunicatives</i>	Sí No	Sí No	Sí No			
Sessió 3 <i>Gestió dels conflictes i millora de les relacions familiars</i>	Sí No	Sí No	Sí No			
Sessió 4 <i>Establir normes i límits</i>	Sí No	Sí No	Sí No			
Sessió 5 <i>Supervisió, sancions i vinculació familiar</i>	Sí No	Sí No	Sí No			

Sessions	En aquesta sessió la persona s'ha implicat en els objectius i continguts de la sessió?	Al llarg de la última setmana, ha intentat posar en pràctica (a la vida real) les estratègies treballades a la sessió?	Durant el programa ha intentat posar en pràctica les estratègies treballades en aquesta sessió?	Quina estratègia o estratègies ha treballat a la sessió?	Quines dificultats manifesta a l'hora d'aplicar les estratègies treballades?	Quins elements li faciliten l'aplicació de les estratègies treballades?
Sessió 6 <i>Resolució de problemes</i>	Sí No	Sí No	Sí No			
Sessió 7 <i>Posició familiar sobre el tabac, l'alcohol i les altres drogues</i>	Sí No	Sí No	Sí No			
Sessió 8 <i>Seguiment</i>	Sí No	Sí No	Sí No			

Assistència a les sessions:

Núm. de sessions a les que ha assistit: _____

Raó que dona per no poder assistir a les sessions: _____

En cas d'abandonar el programa, indicar el motiu: _____

16- Qüestionari pels pares i mares de valoració de les sessions

Programa Límits

16- QÜESTIONARI PELS PARES I MARES DE VALORACIÓ DE LES SESSIONS

Les frases següents es refereixen a possibles impressions arran de la participació en aquestes sessions. Si us plau, indiqueu fins a quin punt esteu d'acord amb cadascuna, posant una creu a sobre de la resposta que l'adeqüi millor al vostre cas. Cada frase té quatre opcions de resposta. Llegiu-les totes abans de respondre.

1. Després de participar en aquestes sessions, em sento més capacitada que abans per respondre d manera adequada a situacions conflictives relacionades amb la conducta del meu fill/a.

HI ESTIC MOLT D'ACORD	HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC GENS D'ACORD

2. Comparant la conducta habitual del meu fill o la meva filla abans que jo iniciés aquestes sessions, amb la que està tenint ara, diria que:

HA MILLORAT BASTANT	HA MILLORAT UNA MICA	HA EMPITJORAT UNA MICA	HA EMPITJORAT BASTANT

3. En aquestes sessions he après coses que m'ajudaran a millorar la conducta del meu fill/a.

HI ESTIC MOLT D'ACORD	HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC GENS D'ACORD

4. Em sento satisfet d'haver participat en aquestes sessions.

HI ESTIC MOLT D'ACORD	HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC GENS D'ACORD

5. Si es repetissin aquestes sessions, i un pare o una mare amb un fill o una filla amb una edat i un comportament semblants als del meu fill o la meva filla em demanés la meua opinió, li recomanaria que hi participés.

HI ESTIC MOLT D'ACORD	HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC D'ACORD	NO HI ESTIC GENS D'ACORD

6. Què t'ha agradat més del programa?

7. Què t'ha agradat menys del programa?

8. Si poguessis, què canviaries del programa per fer-lo més útil?

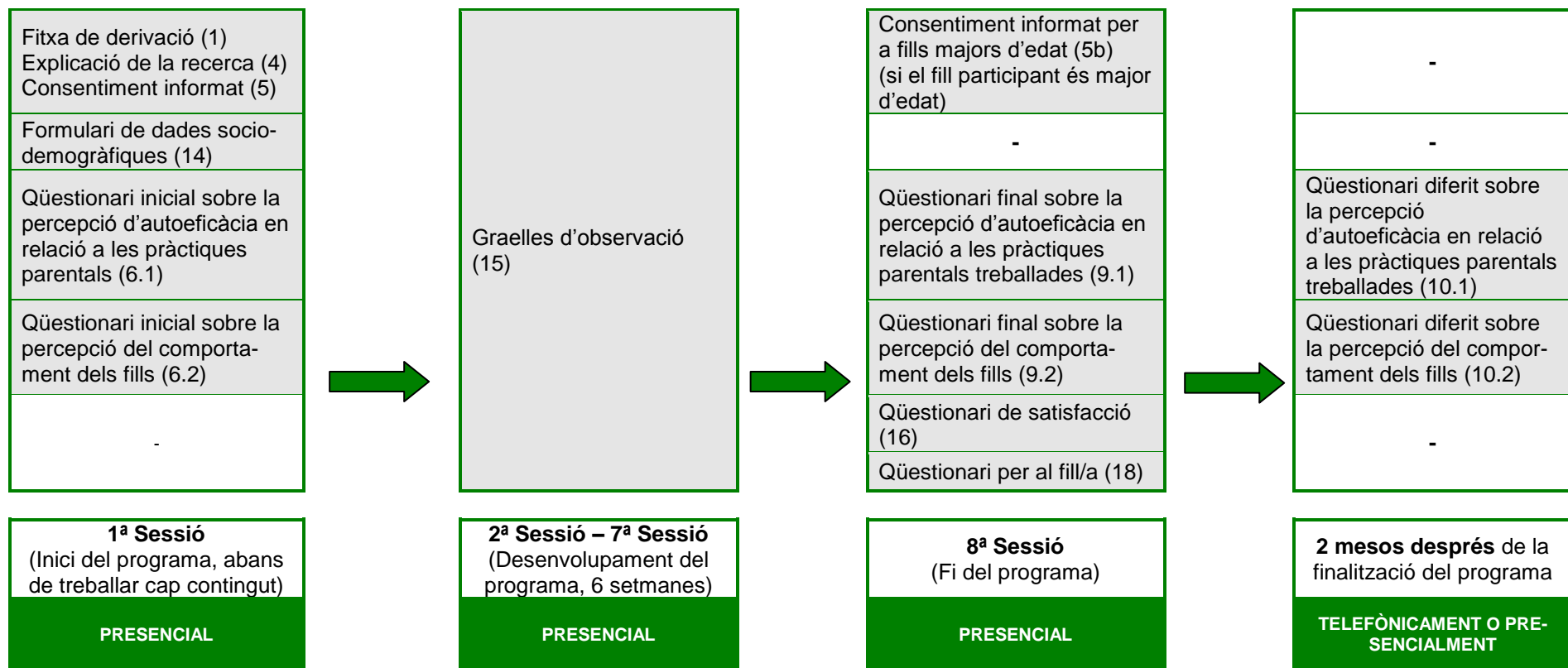
Moltes gràcies per la teva col·laboració i recorda que totes les dades que hem recollit seran tractades de manera confidencial per tal de garantir l'anonimat.

Annex 2: Protocols

Programa Límits

GRUP EXPERIMENTAL (Famílies que participen en el Programa Límits)

PROTOCOL D'APLICACIÓ –TÈCNICS FORMADORS* (Aplicadors del programa)

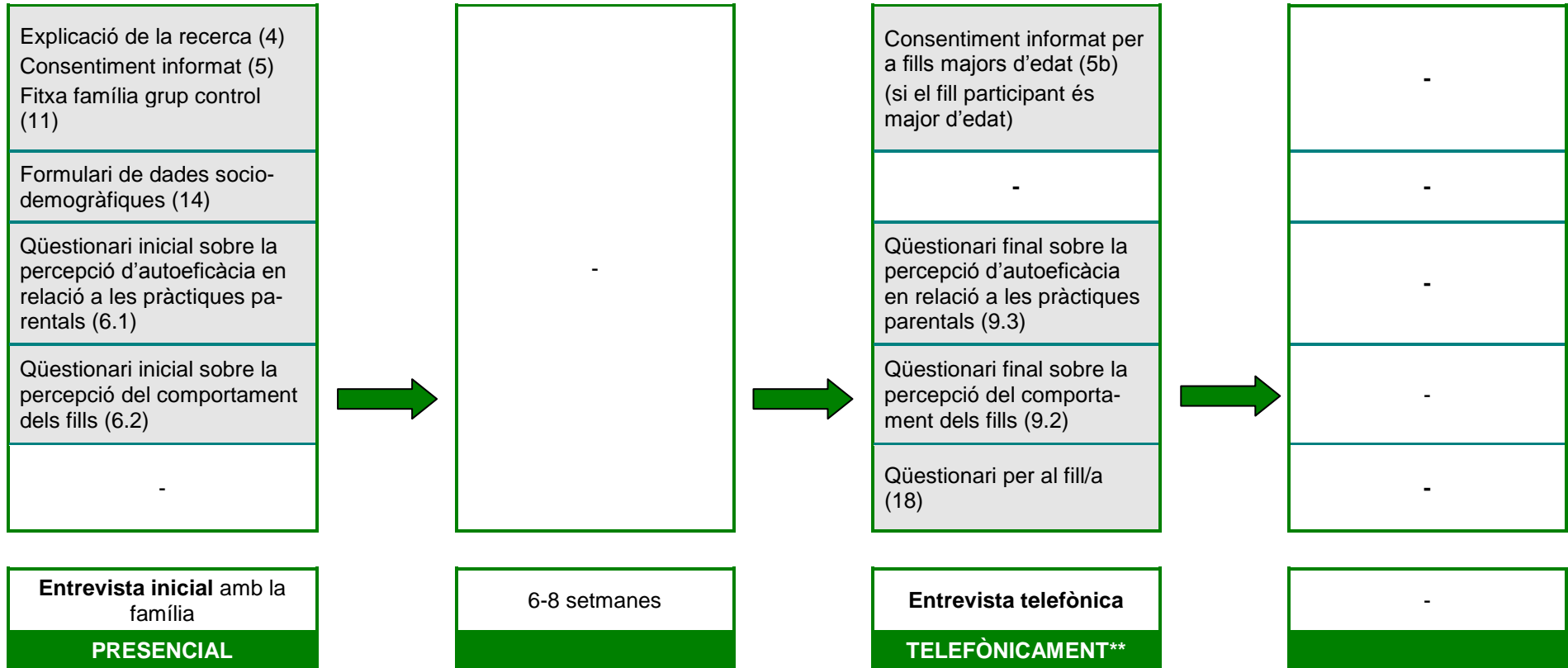

* Tots els qüestionaris s'envien al CEJFE després de ser aplicats. El formulari de dades sociodemogràfiques cal tenir-lo complimentat però no necessàriament a la primera sessió

Programa Límits

GRUP DE CONTROL (Famílies que NO participen en el Programa Límits)

PROTOCOL D'APLICACIÓ – TÈCNICS DERIVADORS*

*LLiurar al coordinador qüestionaris, fitxa i consentiment informat.

** Si el fill participant en la recerca és major d'edat haurà de signar personalment el *Consentiment informat per a fills majors d'edat* (Model 5b).

Annex 3: Qüestionari de satisfacció adreçat a aplicadors.

Valoració dels qüestionaris de l'avaluació del programa Límits

Les següents preguntes volen copsar la vostra opinió sobre l'aplicació dels instruments d'avaluació del programa Límits:

1.- Utilitat: de l'instrument per a la vostra feina en l'aplicació i avaluació del programa. Voldríem saber si considereu que aquest instrument seria útil per a la vostra feina en properes edicions del programa Límits

2.- Facilitat d'ús: de l'instrument. Tant si l'heu aplicat vosaltres (volem saber la vostra valoració) com si el propi participant l'ha complimentat (volem saber si, des de la vostra visió, si a la persona participant li ha estat fàcil fer-lo servir).

Et demanem que valoris fent servir l'escala de 0 a 5, essent 0 l'absència d'utilitat o facilitat i 5 la màxima utilitat i facilitat.

Instrument	Qui l'ha complimentat? *	Aspecte valorat	Escala	Comentaris /observacions
Formulari de dades sociodemogràfiques de famílies (Model 14)	☐ Tècnic ☐ Participant	Utilitat	0 1 2 3 4 5	
		Facilitat	0 1 2 3 4 5	
Qüestionari percepció auto eficàcia (Models 6.1; 9.1; 10.1)	☐ Tècnic ☐ Participant	Utilitat	0 1 2 3 4 5	
		Facilitat	0 1 2 3 4 5	
Qüestionari percepció comportament del fill (Models 6.2; 9.2 i 10.2)	☐ Tècnic ☐ Participant	Utilitat	0 1 2 3 4 5	
		Facilitat	0 1 2 3 4 5	
Graella d'observació (Model 15)		Utilitat	0 1 2 3 4 5	
		Facilitat	0 1 2 3 4 5	

* Si l'han complimentat tant tècnics com les pròpies famílies, intentar estimar el percentatge.

Annex 4: Guions dels grups de discussió

A4.1.- Guió entrevista amb responsables del programa Límits

Guió per a conduir el grup de discussió amb responsables de la gestió del programa Límits CEJFE, 25 de juny de 2013

Introducció

A continuació es proposen cinc punts per a estructurar un grup de discussió focalitzat amb responsables del Programa Límits. L'objectiu de la sessió, que durarà dues hores, és identificar els principals elements de valor del programa, els seus punts forts i febles, i les possibles propostes de millora, des de la perspectiva dels responsables de la seva organització i gestió.

Les respostes seran tractades de manera qualitativa però garantint l'anonimat, és a dir, sense vincular-les a persones concretes.

La sessió repassarà de manera estructurada i dirigida el tractament dels cinc temes però també permetrà incorporar aquelles altres idees o perspectives que, relacionades amb l'objecte d'estudi, es vulguin aportar.

0. Perfil dels responsables: Edat, sexe, titulació, experiència en programes d'entrenament d'habilitats parentals (experiència en anys com a aplicadors?), experiència en gestió de programes (anys).
1. El programa Límits en el conjunt de la feina de coordinació:
 - a. Gestió (% , intensitat, importància).
 - b. Suport de l'estructura de la Direcció General / conselleria?
 - c. Coordinació interna i coordinació amb altres institucions.
2. L'aplicació del programa Límits:
 - a. S'ajusta a les necessitats de les persones destinatàries?
 - b. S'aplica fidelment / s'aplica de manera adaptada / parcialment ?
 - c. El sistema de coordinació / gestió és adequat?
 - d. Perfil dels tècnics aplicadors: requisits previs, formació i seguiment.
3. Resultats. Eficàcia i eficiència del programa (es disposa d'evidències per a justificar-ho?).

- a. El programa és eficaç? Assoleix els resultats previstos? Quins són els usuaris més beneficiats?
 - b. La coordinació / gestió és eficaç?
 - c. Es fa un seguiment del programa per cursos? es documenta per escrit?
 - d. Els recursos són els adequats/suficients (humans, materials, funcionals)?-sostenibilitat del programa.
 - e. Es revisa la gestió del programa? Amb quins criteris (dades, conjuntures, recursos, decisions polítiques?)
 - f. S'introdueixen millores /reformulacions del programa? basades en l'experiència / les dades/ altres programes o estudis?
 - g. Quin impacte té en els professionals i en els serveis de justícia juvenil
4. Fortaleses i febleses del programa / de la gestió del programa.
- a. Fortaleses en l'aplicació del programa / forteses en la gestió del programa.
 - b. Principals dificultats en l'aplicació del programa / en la gestió del programa (elements crítics remarcables, factors que han fet perillar el programa).
 - c. Satisfacció amb la implicació dels aplicadors / participació de les famílies / suport institucional i territorial.
5. Propostes de millora del programa / de la gestió del programa.
6. Observacions i suggeriments

A4.2.- Guió entrevista amb aplicadors del programa Límits

Guió per a conduir el grup de discussió amb aplicadors del programa Límits CEJFE, setembre de 2013

Introducció

A continuació es proposen cinc punts per a estructurar un grup de discussió focalitzat amb aplicadors del Programa Límits. L'objectiu de la sessió, que durarà dues hores, és identificar els principals elements de valor del programa, els seus punts forts i febles, i les possibles propostes de millora, des de la perspectiva dels professionals que l'apliquen.

Les respostes seran tractades de manera qualitativa però garantint l'anonimat, és a dir, sense vincular-les a persones concretes.

La sessió repassarà de manera estructurada i dirigida el tractament dels cinc temes però també permetrà incorporar aquelles altres idees o perspectives que, relacionades amb l'objecte d'estudi, es vulguin aportar.

0. Perfil dels aplicadors: Edat, sexe, titulació, experiència en programes d'entrenament d'habilitats parentals (experiència en anys com a aplicadors? Experiència en nombre d'aplicacions/edicions del Programa Límits?).
1. El programa Límits en el conjunt de la feina
 - a. Preparació.
 - b. Aplicació (% , intensitat, importància).
 - c. -Coordinació interna i coordinació amb altres institucions o professionals.
2. L'aplicació del programa Límits
 - a. S'ajusta a les necessitats de les persones destinatàries?
 - b. S'aplica fidelment / s'aplica de manera adaptada / parcialment ?
 - c. Les condicions d'aplicació són adequades? (espais, recursos, temps,..)
 - d. Quins són els incidents o dificultats més remarcables?
 - e. Quins són els aspectes que millor funcionen durant el procés?
3. Resultats. Eficàcia i eficiència del programa (es disposa d'evidències per a justificar-ho?).
 - a. -El programa és eficaç? Assoleix els resultats previstos? Es comprova que els resultats obtinguts es mantenen en el temps (avaluació d'impacte)? Quins són els participants (famílies) més beneficiats?
 - b. L'aplicació (manera com es porta a terme) és eficaç?
 - c. La coordinació / gestió / suport / comunicació és eficaç?
 - d. Es fa un seguiment del programa per cursos? es documenta per escrit?

- e. Els recursos són els adequats/suficients (humans, materials, funcionals)?-sostenibilitat del programa.
 - f. Es revisa l'aplicació del programa? Amb quins criteris (dades, conjuntures, recursos, decisions polítiques?)
 - g. S'introdueixen millores /reformulacions del programa? basades en l'experiència / les dades/ altres programes o estudis?
 - h. Quin impacte té en els professionals que l'apliquen i en els serveis de justícia juvenil?
4. Fortaleses i febleses del programa / de la gestió del programa.
- a. Fortaleses en l'aplicació del programa / forteses en la gestió del programa.
 - b. Principals dificultats en l'aplicació del programa / en la gestió del programa (elements crítics remarcables, factors que han fet perillar el programa).
 - c. Satisfacció amb la participació de les famílies / amb el suport institucional i territorial.
 - d. Satisfacció dels tècnics aplicadors (formació prèvia rebuda, resultats del programa, organització, reconeixement, etc.)
5. Propostes de millora del programa / de la gestió del programa.
6. Observacions i suggeriments

Annex 5: Dificultats i facilitadors segons els tècnics

Sessions	Dificultats per aplicar les estratègies treballades en la sessió	Elements facilitadors per aplicar les estratègies treballades en la sessió
Sessió 2: Habilitats de comunicació	<p>La personalitat de la fill/a i l'actitud passiva, rebel, poc col·laboradora i de vegades agressiva. Pèrdua de poder i autoritat davant del fill.</p> <p>L'addicció al consum de tòxics del fill/a.</p> <p>Falta de relació i/o mala relació pare/fill.</p> <p>Sobreocupació, estres per falta de temps per afrontar tota la problemàtica.</p> <p>Discrepàncies importants amb l'ex-parella.</p> <p>Dificultats comunicatives del progenitor.</p> <p>Sobrecompassió vers el fill.</p> <p>Excessiva focalització en problemes externs ignorant els relacionats amb el fill.</p> <p>Falta de temps compartit amb el fill.</p> <p>Sentiment de desbordament, amb un nivell emocional negatiu i sobrepassat.</p> <p>Dificultat per definir els objectius concrets.</p>	<p>Confiança en la possibilitat de canvi del fill i d'ell mateix.</p> <p>El suport de la parella i consens en la manera d'actuar d'ambdós.</p> <p>La voluntat pròpia, insistència i motivació per produir canvis.</p> <p>L'evolució positiva de la filla als darrers mesos.</p> <p>El bon vincle establert amb el fill a la primera infantesa.</p> <p>Presència de consciència de les pròpies dificultats.</p> <p>Compartir amb el fill algun espai i activitat d'interès comú.</p> <p>Presència de consciència dels aspectes positius del fill.</p> <p>La bona comunicació amb el fill.</p> <p>Compartir i reflexionar en el grup.</p> <p>Els recursos personals, sensatesa, persistència, paciència, tolerància, dolçor, respecte.</p> <p>Intervenció intensiva psicològica i tècnica del MO.</p>
Sessió 3: Reducció dels conflictes i millora de les relacions familiars	<p>Por del progenitor davant la possibilitat de recaiguda del fill en el consum de tòxics.</p> <p>L'addicció al haixix del fill.</p> <p>Mala relació o falta de relació progenitor/fill. Actitud passiva del fill, conflictes emocionals, no accepta l'autoritat ni afecte.</p> <p>Diferència de criteris i actuacions amb la parella o exparella.</p> <p>Dificultat per canviar els mals hàbits establerts de fa temps.</p> <p>Creença d'absència de conflicte en la seva relació amb el fill. No consciència del problema. Falta d'implicació.</p>	<p>La confiança en la possibilitat de canvi del filla i d'ell mateix</p> <p>El suport de la parella o exparella i que ambdós apliquin la mateixa estratègia.</p> <p>Noves formes de comunicació.</p> <p>El reconeixement del grup, reforç positiu en els encerts.</p> <p>Presència de consciència de la problemàtica i necessitat de posar en pràctica les pautes que s'han treballat.</p> <p>Millora de la relació i comunicació amb el fill. Aquest percep els canvis en el progenitor i també canvia.</p>

Sessions	Dificultats per aplicar les estratègies treballades en la sessió	Elements facilitadors per aplicar les estratègies treballades en la sessió
	<p>Complexitat de la situació, relació conflictiva també entre els germans.</p> <p>Personalitat rígida del progenitor, dificultat per acceptar altres criteris o formes de vida i de pensar.</p> <p>Sensació de desbordament, derrota, inseguretat, baixa autoestima, por, desànim, tristesa.</p> <p>Dificultat en establir els límits i fer-los complir.</p>	<p>Insistència, constància, seguretat i capacitat per enfrontar-se a la situació.</p> <p>Recolzament professional.</p>
<p>Sessió 4: Establiment de normes i límits</p>	<p>Por del progenitor davant la possibilitat de recaiguda al consum del fill.</p> <p>L'addicció als tòxics del fill.</p> <p>Actitud del fill: episodis explosius, rebel·lia, reticència a acceptar límits, reaccions desmesurades, manca d'implicació.</p> <p>Diferència de criteris i actuacions amb la parella o exparella.</p> <p>Sentiment de soledat a l'hora d'enfrontar el problema.</p> <p>Característiques personals: dificultat per contenir-se i no saltar, rigidesa, desesperança.</p> <p>Desconeixement de com actuar davant comportaments negligents del fill. Bloqueig.</p> <p>Complexitat de la situació, relació conflictiva també entre els germans, rivalitat.</p> <p>Dificultat per iniciar converses amb el fill que no siguin de l'àmbit escolar i que no tinguin una vessant negativa.</p>	<p>La confiança en la possibilitat de canvi de la filla i d'ell mateix.</p> <p>El suport de la parella o exparella i que ambdós apliquin la mateixa estratègia.</p> <p>La percepció de certa millora en l'actitud del fill, l'evolució positiva que presenta en el transcurs de les setmanes.</p> <p>Esperança, motivació, ganes de generar canvis en el seu fill.</p> <p>El convenciment que s'està fent el correcte (posant límits i treballant pel seu compliment).</p> <p>El bon vincle establert amb el fill en la primera infància.</p> <p>Millora de la comunicació progenitor/fill.</p> <p>Suport i respecte dels altres fills cap a les seves decisions.</p> <p>El reconeixement del grup, reforç positiu en els encerts i possibilitat de contrastar els errors amb els altres pares.</p>
<p>Sessió 5: Supervisió, sancions i vinculació familiar</p>	<p>La diferència entre la teoria i la posada en pràctica. No és fàcil a l'hora d'aplicar-ho.</p> <p>Dificultat de canviar els hàbits ja adquirits.</p> <p>Desbordament per esdeveniments conflictius. El progenitor no vol baralles.</p>	<p>La confiança en la possibilitat de canvi de la filla i d'ell mateix.</p> <p>La confiança en els propis recursos i habilitats. La perseverança, predisposició. La percepció del seu propi canvi d'actitud en la relació amb el fill.</p> <p>El suport de la parella.</p>

Sessions	Dificultats per aplicar les estratègies treballades en la sessió	Elements facilitadors per aplicar les estratègies treballades en la sessió
	<p>La por al fill a l'hora d'aplicar la normativa. Els insults continus del fill cap a la mare, la conducta impulsiva i explosiva i agressiva que té. Actitud rebel.</p> <p>La dificultat de posar-se d'acord amb la seva parella o exparella.</p> <p>Discrepàncies importants.</p> <p>Clarificar sancions y ajustar la sanció a cada conducta conflictiva. Fer complir les sancions.</p> <p>No aplica res per falta de comunicació.</p> <p>La manca de seguretat en un mateix.</p> <p>Poca iniciativa a l'hora treballar estratègies.</p>	<p>La sensació de sentir-se més competent amb el transcurs de les setmanes</p> <p>Les indicacions d'altres pares del grup, el treball conjunt amb aquests unificant criteris entre tots.</p> <p>Presença de consciència de que anteriorment només amenaçaven al fill i no aplicaven la sanció, i d'aquesta manera el límit perdia tota credibilitat.</p> <p>Receptivitat a les indicacions del professional de Medi Obert.</p> <p>Anàlisi dels propis errors con posterioritat per a rectificar.</p> <p>Tenir paciència, constància, fermesa, tranquil·litat, parlar bé al fill. No reaccionar a les provocacions del fill.</p>
<p>Sessió 6: Resolució de problemes</p>	<p>Dificultat de canviar els hàbits ja adquirits.</p> <p>Inseguretat de poder aplicar els aprenentatges degut a la resposta d'oposició i a la conducta agressiva del fill. Negativitat del fill per iniciar canvi.</p> <p>Les pròpies incompetències en aquesta matèria. Complexitat de la problemàtica.</p> <p>La pròpia impulsivitat i l'expressió exagerada de l'enuig o la pròpia frustració.</p> <p>Falta de reciprocitat en la comunicació. Dificultats per parlar amb el fill de les coses que fa malament.</p> <p>La manca d'acord amb la parella o exparella.</p> <p>Esgotament i sentiment de soledat en el procés.</p> <p>Poca implicació i no posa en pràctica les estratègies. Cedeix davant dels límits que pauta per evitar confrontacions amb la filla.</p>	<p>La millora progressiva de la conducta del fill. Esta més accessible i més disponible a comunicar-se. Reconeixement dels progenitors d'aquests canvis del fill. Millora de la relació.</p> <p>La confiança en els propis recursos i habilitats. L'augment de la capacitat d'anàlisi. Constància i perseverança.</p> <p>El suport de la parella i la bona comunicació entre ambdós.</p> <p>Inici d'acceptació dels problemes del fill.</p> <p>La consciència de que ha de canviar estratègies i maneres d'actuar amb el fill. Bona predisposició a aquests canvis. Persistència.</p> <p>El reforç del grup.</p>

Sessions	Dificultats per aplicar les estratègies treballades en la sessió	Elements facilitadors per aplicar les estratègies treballades en la sessió
Sessió 7: Posició familiar sobre el tabac, alcohol i la resta de drogues	<p>Tendència a quedar-se en allò negatiu, en les reaccions oposicionistes del fill.</p> <p>Discrepàncies importants entre els progenitors.</p> <p>Negació de la idoneïtat de parlar amb el fill sobre aquests temes obertament (“ell ja sap el que en penso”).</p> <p>Persistència del fill per aconseguir el que vol.</p> <p>Incompatibilitat greu entre mare i fill.</p> <p>Es un tema que s’ha tractat moltes vegades sense resultat i no té ganes de reprendre per no provocar conflicte.</p> <p>Desconeixement de certs consums i els seus efectes.</p> <p>El consum ja està considerat com a quelcom normal en el seu fill.</p>	<p>La confiança en els propis recursos i habilitats i la seguretat en ell mateix en aquest tema. El coneixement de la temàtica.</p> <p>Posicionament clar sobre la matèria. La seva predisposició. Persistència, no cedeix.</p> <p>Suport de la parella. Bona comunicació amb la mateixa i acceptació dels problemes del fill.</p> <p>Els moments/espais de relació positiva amb el fill. Millora de la comunicació entre progenitors i fill</p> <p>Reconeixement dels canvis positius del fill. Reconeixement part del fill dels esforços dels pares.</p> <p>Confiança del grup</p>

Annex 6: Professionals que han participat en la recerca

Els equips tècnics que apliquen el programa, han estat 6 equips el 2011, 6 en el 2012 i 9 equips en el 2013. D'aquests 5 persones han participat en el grup de discussió: Ventura Baró (EMO-Lleida), Araceli Carretero (EMO – Girona), Àngels Arenyes (ET Menors – Girona), Joan Almirall (EMO – Sant Feliu), Inés Busquets (EMO – Sant Feliu),

Es va comptar també amb la participació del conjunt de 12 persones vinculades a la coordinació del programa. De la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil: Montse Cima, Andreu Estany, Anna Esquerrà, Charo Soler. Dels Equips d'Execució de Mesures en Medi Obert: Jordi Giralt, Antonia Hernández, Rosa Badosa, Montse Burgues, Jordi Burcet. De l'Equip d'Assessorament Tècnic de Menors: Ramon Ternero, Blanca Trullenque, Tere Núñez.